

НБП НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА

НБП НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА

Часопис Полицијске академије из Београда

ИЗДАВАЧ

Полицијска академија, Београд, Хумска 22

ЗА ИЗДАВАЧА

Проф. др Владимир Кривокапић, декан

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Проф. др Драгољуб Кавран, Правни факултет, Београд, председник
Проф. др Клаус Роксин (Claus Roxin) Правни факултет, Минхен
Проф. др Александар Јаковлевич Сухарев, Институт за учвршћивање законитости и
правног поретка Генералног тужилаштва Русије, Москва
Проф. др Милан Пагон, Факултет за полицијско-безбедносне науке, Љубљана
Доц. др Слађана Тасева, Полицијска академија, Скопље
Проф. др Станко Бејатовић, Правни факултет, Крагујевац
Проф. др Андреја Савић, Полицијска академија, Београд
Проф. др Слободан Пантазијевић, Полицијска академија, Београд
Проф. др Мирослав Живковић, Полицијска академија, Београд
Проф. др Ђорђе Ђорђевић, Полицијска академија, Београд
Доц. др Игор Урош, Полицијска академија, Београд

УРЕДНИК

Проф. др Ђорђе Ђорђевић

ГРАФИЧКИ И ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Бранислав Л. Валковић

ПРЕВОД РЕЗИМЕА НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Драгослава Мићовић

АДРЕСА

НБП Наука • безбедност • полиција
Полицијска академија
11000 Београд, Хумска 22
СРБИЈА И ЦРНА ГОРА
E-mail: dekan@pa.edu.yu

ТИРАЖ

300

ШТАМПА

INPRESS, Београд

Часопис слази три пута годишње
Први број је објављен 1996. године
Год. I, Бр. 1 (1996)

UDK 351.74

ISSN 0354-8872

ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА, БЕОГРАД – СРБИЈА И ЦРНА ГОРА
POLICE ACADEMY, BELGRADE – SERBIA AND MONTENEGRO

НБП

НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА
SCIENCE • SECURITY • POLICE

ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Београд, 2005.

САДРЖАЈ*

ЧЛАНЦИ

Станко БЕЈАТОВИЋ

Основне карактеристике позитивног кривичнопроцесног
законодавства Србије [7]

Main Characteristics of positive Criminal Proceedings
Legislation in Serbia /Summary/ [27]

Андреја САВИЋ

Глобална безбедност и тероризам [29]

Global Security and Terrorism /Summary/ [40]

Радослав ГАЋИНОВИЋ

Дефинисање савременог тероризма [41]

Defining Contemporary Terrorism /Summary/ [54]

Дејан ШУПУТ

Однос тероризма и организованог криминала [55]

Relation between Terrorism and Organized Crime /Summary/ [79]

Дане СУБОШИЋ

Примена методе аналитичких хијерархијских процеса
током формирања и вредновања варијанти ангажовања
полицијских јединица [81]

Application of Analytic Hierarchical Processes Method
when Creating and Evaluating the Forms of Engagement
of Police Units /Summary/ [100]

Радосав РИСИМОВИЋ

Разграничење кривичних дела и прекршаја
код саобраћајних деликата [103]

Defining the Spheres of Criminal Offences and Violations
in the Area of Road Traffic Offences /Summary/ [116]

Драгана КОЛАРИЋ

Систем казни у светлу Римског статута сталног
Међународног кривичног суда [117]

Penal System in the Light of Roman Statute of permanent
International Criminal Tribunal /Summary/ [137]

* Техничком грешком, у Садржају броја 1/2005. изостављено је име Александра Станчића, коаутора рада „Дигитални водени печати“. Издавач се овим путем извињава коаутору.

ИСТРАЖИВАЊА

- Gorazd MEŠKO, Anton DVORŠEK, Aleš BUČAR,
Zvonimir DAMJANOVIĆ**
Criminal Investigation and Crime Prevention as Ppects of
Robberies in Slovenia [139]

ПРИЛОЗИ

- Божидар ОТАШЕВИЋ**
Екстази – неки аспекти злоупотребе и сузбијања [153]
Extasy – Some Aspects of Abuse and Suppression [165]

ПРИКАЗИ

- Зоран ЂУРЂЕВИЋ**
Међународни научно-стручни скуп „Организовани
криминалитет – стање и мере заштите“ [167]
- Зорица ВУКАШИНОВИЋ РАДОЈЧИЋ**
др Драгољуб КАВРАН „Јавна управа – реформа
тренинг, ефикасност“ [177]
- Владимир КРИВОКАПИЋ**
др Јордан СПАСЕСКИ „Македонија – столб на безбедноста
и мирот на Балканот“ [183]

МЕЃУНАРОДНА САРАДЊА

- Поводом 13. међународне конференције руководица установа
високог образовања у области унутрашњих послова
централне, источне и југоисточне Европе [187]
- Посета Полицијској академији из Скопља [199]
- Упутство сарадницима [201]

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЗИТИВНОГ КРИВИЧНОПРОЦЕСНОГ ЗАКОНОДАВСТВА СРБИЈЕ

др Станко БЕЈАТОВИЋ

Правни факултет, Крагујевац

Апстракт: Аутор је у раду анализирао основне карактеристике позитивног кривичнопроцесног законодавства Србије. На основу извршене анализе постојећег стања кривичнопроцесног законодавства Србије аутор је дошао до закључка да исто карактерише десет његових основних обележја од којих су највећим делом обележја позитивног карактера. Случај нпр. са његовом усаглашеношћу са међународним правним актима, стварањем нормативне основе за ефикаснији кривични поступак, јачањем људских слобода и права, установљавањем посебних кривичних поступака и посебних органа у циљу ефикасније борбе против криминалитета, посматрано уопште или само против његових појединих облика и сл. Међутим, поред преовлађујућих особености позитивног карактера аутор је у извршеној анализи постојећег стања кривичнопроцесног законодавства дошао и до његових особености које у најмању руку имају примесе негативности. Случај, нпр. са његовом нормативном нестабилношћу, непрецизношћу законске норме и ширењем споредног кривичног процесног законодавства.

Своје ставове о изнесеним, и у раду детаљно анализираним, особеностима позитивног кривичнопроцесног законодавства Србије аутор је аргументовао низом чињеница како теоретског тако и нормативно – практичног карактера.

Кључне речи: кривичнопроцесно законодавство, окривљени, оштећени, кривични поступак, бранилац, посебни поступци.

I. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ О СТАЊУ ПОЗИТИВНОГ КРИВИЧНОПРОЦЕСНОГ ЗАКОНОДАВСТВА СРБИЈЕ

Доношењем Законика о кривичном поступку 28. децембра 2001. године,¹ односно његовим ступањем на правну снагу 28. марта 2002. године почела је нова, по низу особености изузетно специфична фаза у развоју кривичнопроцесног законодавства Србије. Оваква констатација почива на чињеници да је овај законски текст, и поред тога што је углавном задржао ранији концепт и основне принципе до тада важећег Закона о кривичном поступку, ипак донео низ веома важних новина.² Међутим, и поред тога што је овај законски текст релативно добро био примљен у нашој стручној јавности,³ на њему се, сасвим оправдано, није стало. У веома кратком времену након његовог ступања на правну снагу морало се приступити интервенцијама у истом. Бројни су разлози наметали такве интервенције, а међу њима три су од посебног, директног, одлучујућег значаја. То су: Усвајање Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора⁴ којом је кривичнопроцесно законодавство прешло у искључиву надлежност држава чланица и која је, скупа са Повељом о људским и мањинским правима и грађанским слободама,⁵ поред тога, донела и неколико новина у односу на решења садржана, како у до тада важећем Уставу СРЈ, тако и у републичким уставима по питањима која су разрађена у Законнику о кривичном поступку, а тиме и новине у односу на решења у тек донесеном Законнику о кривичном поступку;⁶ Друго, након ступања на снагу Законика о кривичном поступку 2002. године, од стране наших надлежних органа ратификовано је више међународних конвенција које се тичу кривичног права и кривичног правосуђа уопште, а од њих не мали број није се могао непосредно примењивати, услед чега је било неопходно створити такве домаће правне прописе који гарантују,

1 „Сл. лист СРЈ“ бр. 70/2001.68/2002 и „Сл.гласник РС“, бр. 58/2004.

2 Види:Проф.др Станко БЕЈАТОВИЋ-Проф.др Драго РАДУЛОВИЋ, Законик о кривичном поступку СР Југославија, Београд, 2002. год.

3 Види: Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и кривично законодавство Србије и Црне Горе, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, Београд, 2004. год.,стр.323-595.

4 „Сл. лист СЦГ“,бр. 1/2003.

5 „Сл.лист СЦГ“,бр. 18/2003.

6 Види:Проф.др Станко БЕЈАТОВИЋ, Неопходност доношења Законика о кривичном поступку Републике Србуије, Ревија за криминологију и кривично право,бр. 1/04,стр.39-57.

обезбеђују њихову потпуну и ефикасну примену;⁷ Треће, неопходност прилагођавања нормативне основе потребама и захтевима новонастале друштвене стварности, односно неопходност стварања нормативне основе и других предуслова за што ефикаснији кривични поступак, и то посебно посматрано са аспекта најтежих облика криминалитета.⁸ Имајући у виду ове, као и неке друге разлоге⁹ у периоду од свега три године након ступања на снагу Законика о кривичном поступку дошло је до више измена и допуна како у самом Законику, тако и у другим законским текстовима који представљају изворе кривичног процесног права Србије. Односно, ошло је и до доношења неколико посебних закона који такође спадају у изворе ове гране права,¹⁰ и до њихове измене и допуне скоро непосредно након њиховог ступања на правну снагу. Случај нпр. са Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организиованог криминала.¹¹

II. ПОЈЕДИНЕ ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЗИТИВНОГ КРИВИЧНОПРОЦЕСНОГ ЗАКОНОДАВСТВА СРБИЈЕ

Бројне су особености које карактеришу стање кривичнопроцесног законодавства Србије у овој фази његовог развоја. Посматрано са аспекта законских текстова који представљају изворе кривичног процесног права а који су донесени, измењени и допуњени у овој фази његовог развоја, тј. од доношења Законика о кривичном поступку 2001. године до данас огледају се у следећем:

1. Искључива републичка надлежност

Усвајањем Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора, односно њеним ступањем на снагу, десиле су се изузетно значајне

7 Види:Проф.др Станко БЕЈАТОВИЋ, Неопходност доношења Законика о кривичном поступку Републике Србије ..., стр. 45.

8 Проф.др Ђорђе ЛАЗИН, Измене и допуне Законика о кривичном поступку из 2001.године, Ново кривично законодавство Србије, Српско удружење за кривично право, Београд,2005. год.,стр.123-143.

9 Види: Проф.др Станко БЕЈАТОВИЋ, Неопходност доношења Законика о кривичном поступку Републике Србије ..., стр. 39-57.

10 Види: Ново кривично законодавство Србије, Српско удружење за кривично право, Београд, 2005.год., стр.123-281.

11 „Службени гласник РС“, бр. 42/2002;27/2003;39/2003;67/2003;29/2004 и 58/2004.

промене, поред осталог, и у области поделе законодавне надлежности између државне заједнице са једне стране и држава које улазе у њен састав са друге стране. Једно од битних обележја извршених промена овог карактера јесте и то да је законодавство о кривичном поступку, до Уставне повеље у искључивој надлежности савезне државе, прешло у искључиву надлежност држава чланица. Услед овог, Србија је после више од седамдесет година поново добиле своје самостално кривичнопроцесно законодавство. Ако се овоме дода и чињеница да је у међувремену престао са радом Савезни суд, Савезни државни тужилац, војни судови и војна тужилаштва онда је кристално јасно да је овим променама државна заједница изгубила сваку надлежност у вршењу кривичног правосуђа. Односно, да се кривично правосуђе у потпуности и без изузетка завршава у државама чланицама, тј.у Србији и Црној Гори.¹²

2. Нормативна нестабилност

Једна од особености кривичнопроцесног законодавства Србије у овој фази његовог развоја, јесте и његова нормативна нестабилност. У прилог овакве констатације довољно је истаћи чињеницу да је у временском периоду од нешто више од три године како сам Законик о кривичном поступку тако и споредно кривично процесно законодавство у више наврата мењано и допуњавано. Тако нпр. Законик о кривичном поступку мењан је четири пута,¹³ Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала из јула месеца 2002. године¹⁴ мењан је пет пута,¹⁵ Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина донет

12 О могућности извесних одступања путем уставне жалбе види: Ружица БАЊАКТАРЕВИЋ, Суд Србије и Црне Горе и његова стварна надлежност у кривичним стварима, Казнено законодавство, организација и функционисање правосуђа у државној заједници Србија и Црна Гора, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, Београд, 2003. год.,стр.1297-209.

13 Први пут децембра месеца 2002. године ("Сл.лист СРЈ", 68/02), други пут маја месеца 2004. године ("Сл. гласник РС", бр. 58/04) а трећи пут октобра месеца 2005. године ("Сл.гласник РС", бр. 85/2005).

14 „Сл.гласник РС“,бр. 42/2002.

15 Од тога три пута у 2003. години а два пута у 2004. години ("Сл. гласник РС", бр. 27/2003, 39/2003,67/2003 и 29/2004).

у јулу 2004. године¹⁶ а промењен је већ у децембру 2004. године¹⁷. Ако се овоме дода и чињеница да су исте судбине били и закони из тзв. сета правосудних закона¹⁸ онда оваква једна констатација још више добија на своме значају.

У вези са овим обележјем стања нашег кривичнопроцесног законодавства морало би се у његовом будућем развоју водити рачуна и о следећој ствари. То је да честе промене – измене и допуне кривичнопроцесних закона, нису у складу са природом ове гране права. По својој природи кривичнопроцесно законодавство спада, или би морало да спада, у ред најстабилнијих грана права. Будући да је оно управо најбољи сеизмограф онога што, сасвим оправдано, за данашње човечанство представља његове највеће вредности, а то су слободе и права човека и грађанина, то у случају када се оно често мења озбиљно може довести под знак питања ове вредности. Због тога, изменама и допунама у кривичнопроцесном законодавству треба прибегавати не свакодневно већ изузетно обазриво и без журбе, односно само онда када то неизбежно намећу криминално-политички разлози датог времена, а и тада само у оквирима опште прихваћених правних стандарда и са јасном и научно поткованом аргументацијом,¹⁹ а што се неби могло рећи да је било правило код свих интервенција у нашем кривичнопроцесном законодавству у периоду који је непосредно иза нас. У прилог овога најбоље говори чињеница да је у овом кратком временском интервалу Уставни суд Србије, у више наврата (пет пута) доносио одлуке којима је поједине одредбе нашег кривичнопроцесног законодавства привремено обустављао од примене и проглашавао неуставним.²⁰ Ако овоме додамо и чињеницу да се у раду, на не малом броју ових законских текстова, приступало и без јасне концепције, онда

16 „Сл.гласник РС“, бр. 67/2004.

17 „Сл.гласник РС“, бр. 135/2004.

18 Тако нпр. Закон о судијама мењан је пет пута, Закон о високом савету правосуђа три пута, Закон о јавном тужилаштву три пута и сл.

19 У прилог овога најбоље говори пракса држава које већ дуже времена представљају узор а у којима се на интервенцијама у кривичнопроцесном законодавству ради у комисијама састављеним од најкомпетентнијих стручњака из теорије и праксе, и то у прилично дугим временским интервалима и на основу претходно спроведеног истраживања од стране компетентних научноистраживачких тимова.

20 Види: Проф.др Ђорђе Лазин, *Измене и допуне Законика о кривичном поступку ...*, стр. 126-127.

целокупан проблем добија још више на своме значају. Довољно је истаћи само чињеницу да је Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала донет у јулу месецу 2002. године, већ у току 2003. године био три пута мањан. Овако нешто не би смело да буде обележје нашег предстојећег кривичнопроцесног законодавства. Морамо учинити све да добијемо и квалитетно и стабилно кривичнопроцесно законодавство. Једном речју, морамо по угледу на савремена западноевропска кривичнопроцесна законодавства, учинити све да и Србија коначно добије модерно, савремено и стабилно кривичнопроцесно законодавство, тј. кривичнопроцесно законодавство које одговара захтевима што ефикасније борбе против криминалитета, уз истовремено вођење рачуна о пуном поштовању у међународним актима и домаћем законодавству загарантованих слобода и права човека и грађанина. Србија као и друге правне, демократске државе не само да то мора да би дошла до циља којем је дато зелено светло добијањем Студије о изводљивости, већ то она засигурно и заслужује и још сигурније може и да оствари. Са остваривањем овог циља престаће нешто што је, на жалост, стална пракса скоро свих наших стручних скупова у последњих двадесетак година, а то је стална расправа о реформи нашег кривичног законодавства уопште.

3. Усаглашавање са међународним правним актима

Један од веома битних фактора који је утицао на не мале измене и допуне у кривичнопроцесном законодавству Србије у овој фази његовог развоја јесте и обавеза усаглашавања истог са међународним правним актима настала ратификацијом већег броја међународних конвенција и других међународних правних аката.²¹ Ово посебно из разлога што многи од ових међународних правних аката, и поред тога што се сходно чл. 10 Уставне повеље „Одредбе међународних уговора о људским и мањинским правима и грађанским слободама који важе на територији

21 Случај нпр. са Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода; Римским статутом Међународног кривичног суда; Конвенцијом против транснационалног организованог криминала; Европском конвенцијом о сузбијању тероризма; Европском конвенцијом о екстрадицији ;Европском конвенцијом о међусудбном пружању правне помоћи у кривичним стварима; Европском конвенцијом о трансферу осуђених лица; Европском конвенцијом о међународном важењу кривичних пресуда и сл.

Србије и Црне Горе непосредно примењују“, ипак се све не могу непосредно примењивати, услед чега су неопходни национални правни прописи који ће гарантовати њихову потпуну и ефикасну примену.

У вези са овим фактором измена и допуна у кривичнопроцесном законодавству Србије поставља се питање: Да ли су овако преузете обавезе испуњене у већ извршеним изменама и допунама у њеном кривичнопроцесном законодавству и да ли су већ извршене измене и допуне по овом основу у целости у складу са овим међународним правним актима? На основу детаљне анализе ове проблематике може се констатовати, у знатном степену да, али још увек у целости не, а што се посебно односи на Конвенцију Уједињених нација о транснационалном организованом криминалу и два додатна Протокола која представљају допуну ове Конвенције (Протокол о сузбијању трговине људима и Протокол против кријумчарења миграната), где постоји још увек одређени број веома значајних питања која нису разрађена у кривичнопроцесном законодавству Србије,²² односно са Римским статутом Међународног кривичног суда на који се, добија се утисак, у целости заборавило у раду на изменама и допунама кривичнопроцесног законодавства у периоду који је иза нас. О колико сложенем питању се ради, посматрано са аспекта усаглашавања кривичног законодавства са одредбама овог статута, најбоље говори чињеница да су у појединим земљама које имају далеко савршенији правни систем од наше земље, од стране њихових влада образоване посебне радне групе састављене од најеминентнијих правника у циљу усаглашавања њиховог материјалног и процесног кривичног законодавства са одредбама овог статута.²³ О неопходности и значају потпуног усаглашавања нашег кривичнопроцесног законодавства са овим међународним правним актима сувишно је посебно говорити осим да се овом проблему мора посветити још већа пажња у процесу окончања рада на реформи нашег кривичнопроцесног законодавства. Ако се предње изнесеном дода и чињеница да и по питањима која су већ усаглашавана са овим међународним правним актима нису увек и на одговарајући начин поштовани оквири дати у

22 Случај нпр. са питањима везаним за дефиницију организованог криминала, кривичне одговорности правних лица, заштите учесника кривичног поступка и сл.

23 Случај нпр. са Италијом (Види: Проф.др Станко БЕЈАТОВИЋ, Неопходност доношења Законика о кривичном поступку Републике Србије ..., стр. 46.

тим актима²⁴, онда ова проблематика још више добија на своме значају. Из свих ових разлога у завршној фази рада на окончању реформе нашег кривичнопроцесног законодавства посебна пажња управо мора бити посвећена овој проблематици, а у томе раду неопходно је посебно водити рачуна о три ствари. То су: Прво, сходно чл. 16. Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора “Ратификовани међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права имају примат над правом Србије и Црне Горе и правом држава чланица”; Друго, у међународним правним прописима – конвенцијама садржани су само минимални стандарди које треба да испуне све државе света од којих је не мали број и оних које су на неупоредиво нижем нивоу културног развоја него што је то случај са нашом државом. Услед овог, кривичнопроцесно законодавство Србије треба да иде и преко тих међународних правних стандарда увек када постоје за то реални услови а не само да те стндарде слепо следи; Треће, пракса Европског суда за људска права, и поред тога што формално правно није извор права и као таква није непосредно обавезујућа, ипак се мора узети у обзир. Ово из разлога што је њен значај изузетно велики јер се одлукама овог суда практично тумаче и ближе одређују поједине одредбе Европске конвенција за заштиту људских права и основних слобода, услед чега су оне фактички незаобилазне за њену правилну примену.

4. Стварање нормативне основе за ефикаснији кривични поступак

Један од задатака који је требало да буде остварен доношењем Законика о кривичном поступку из 2001. године јесте и стварање нормативне основе за ефикаснији кривични поступак, уз истовремено вођење рачуна да то не утиче на међународним актима и националним законодавством загарантоване слободe и права човека и грађанина уопште.²⁵ Имајући у виду овај задатак Законик о кривичном поступку из 2001. године уводи не мали број изузетно значајних новина којима се ствара нормативна основа за ефикаснији кривични поступак. У првом

24 Случај нпр. са дефиницијом организованог криминала

25 Образложење Предлога Законика о кривичном поступку, Савезно министарство правде, Београд, 2001. год.

реду то су:

- 1) проширивање могућности примене начела опортунитета кривичног гоњења и на пунолетне учиниоце кривичних дела, и то на два начина: могућношћу одлагања кривичног гоњења (чл. 236) и могућношћу одбацивања кривичне пријаве у случају стварног кајања (чл. 237.);
- 2) увођење могућности изрицања кривичних санкција без главног претреса, и то такође на два начина: у поступку за кажњавање пре главног претреса и у поступку за кажњавање и изрицање условне осуде од стране истражног судије;
- 3) проширивање функционалне надлежности судије појединца;
- 4) проширивање могућности вођења скраћеног кривичног поступка и за кривична дела за која је предвиђена казна затвора до пет година;
- 5) ограничавање укупног трајања притвора;
- 6) одређивање рока за вештачење и прописивање последица пропуштања одређеног рока;
- 7) одређивање процесног тренутка до којег се лице које ужива право имунитета може позвати на имунитет;
- 8) ограничење броја бранилаца једног окривљеног лица;
- 9) установа кривичног гоњења по предлогу оштећеног лица;
- 10) нове мере према субјектима који својим понашањем онемогућавају или отежавају одржавање главног претреса;
- 11) одређивање рока за повраћај привремено одузетих предмета и сл.²⁶

Тренд нових решења у кривичнопроцесном законодавству Србије започет доношењем Законика о кривичном поступку из 2001. године у циљу стварања нормативне основе за ефикаснији кривични поступак настављен је његовим каснијим изменама и допунама. Тако нпр. изменама и допунама Законика из маја месеца 2004. године, у циљу онемогућавања одуговлачења кривичног поступка сталним подношењем захтева за изузеће судија, озакоњена је могућност да судеће веће на главном претресу одбаци захтев за изузеће судије ако је захтев очигледно управљен на одуговлачење поступка, а да против таквог решења није дозвољена жалба и то све из разлога да се на тај начин не би одлагао главни

26 Види: Проф. др Станко БЕЈАТОВИЋ, Мере за повећање ефикасности и поједностављење кривичног поступка, Основне карактеристике Предлога новог југословенског кривичног законодавства, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 2000. год., стр. 145-155.

претрес и одуговлачио поступак.²⁷ Или, у циљу стварања могућности за даљње поједностављење и убрзање кривичног поступка проширена је могућност кажњавања пре главног претреса на кривична дела за која је предвиђена казна затвора до три године²⁸. Затим, проширена је и могућност да органи унутрашњих послова, под одређеним условима, могу сами да обаве увиђај у преткривичном поступку са кривичних дела за која је прописана казна затвора до пет година на кривична дела са прописаном казном затвора до 10 година.²⁹

Имајући у виду неоспорни значај нормативне основе за ефикасност кривичног поступка уопште³⁰ поставља се питање: Да ли су предње изнесеним интервенцијама по овоме основу у кривичнопроцесном законодавству Србије исцрпљене све могућности за ефикасан кривични поступак посматрано са аспекта законске норме? И поред тога што је учињено доста, одговор је, по нашем мишљењу, још увек не. Решења у компаративном кривичнопроцесном законодавству по овом питању која су дуги низ година показала добре резултате, говоре да и у нашем кривичнопроцесном законодавству постоји још увек не мали број питања која би морала да буду, у најмању руку, узета у обзир у раду на окончању започете реформе нашег кривичнопроцесног законодавства са задатком што потпунијег остваривања предње постављеног циља. Случај нпр, са изменом концепта истраге, даљњим проширивањем функционалне надлежности судије појединца и сл. Ако се овоме дода и чињеница да неке од накнадно извршених интервенција у Законик у о кривичном поступку, по нашем мишљењу, нису у функцији ефикасности кривичног поступка, онда целокупна проблематика, посматрано са овога аспекта, добија још више на своме значају. Тако нпр. оправдано се може поставити питање колико је у складу са овим циљем, и не само са овим циљем, норма по којој јавни тужилац може само уз сагласност суда одложити кривично гоњење у смислу чл. 236. Законика. Или, слично је и са проширењем рокова трајања притвора. Полазећи од свега овога, а у циљу стварања још потпуније нормативне основе за повећање

27 Чл. 43. ст. 5. Законика о кривичном поступку

28 Чл. 449. Законика о кривичном поступку

29 Чл. 238. ст. 3. Законика о кривичном поступку

30 Види: Ефикасност кривичног поступка и њен утицај на сузбијање криминалитета, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 1997. год., стр. 155-215.

ефикасности кривичног поступка уопште неопходно је у раду на окончању започете реформе кривичнопроцесног законодавства Србије уопште, а не само Закона о кривичном поступку, извршити и низ додатних интервенција – побољшања у циљу стварања жељене нормативне основе за ефикаснији кривични поступак, и то све у складу са решењима која су се дуги низ година показала ефикасним у савременом компаративном кривичнопроцесном законодавству и њиховој судској пракси.

5. Установљавање посебних кривичних поступака и посебних органа за поједине врсте кривичних дела

Процес започете реформе кривичнопроцесног законодавства Србије карактерише, поред осталог, и не баш оправдан тренд установљавања посебних поступака за поједине видове криминала као и установљавање посебних органа (полицијских, тужилачких и судских) за поједине врсте кривичних дела и њихове посебне организације и надлежности. Тренд је започет установљавањем посебних полицијских, тужилачких и судских органа и установљавањем посебног поступка за кривична дела организованог криминала, а настављен Законом о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина који је предвидео посебно Тужилаштво за ратне злочине, посебну Службу за откривање ратних злочина у Министарству унутрашњих послова и надлежност посебно Већа за ратне злочине у Окружном суду у Београду.³¹ Поред овог, предвђено је и да ће се за тзв. “ратне злочине” (кривична дела против човечности и међународног права из главе XVI Основног кривичног закона и чл. 5. Статута међународног кривичног трибунала за бившу Југославију) примењивати одредбе поступка за кривична дела организованог криминала.³² Ширење тренда установљавања посебних поступака употпуњено је решењима из Закона о уређењу судова будући да исти предвиђа посебна одељења у окружним и апелационим судовима за кривична дела против привреде и јединства југословенског тржишта.³³ Остале идеје које су имале за циљ даље ширење оваквог, у не малом

31 Чл. 4, 8, 9 и 10. Закона о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина (“Сл.гласник РС”, бр. 67/2003).

32 Чл. 13. Закона о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина

33 Види чл. 36. ст. 1. Закона о уређењу судова Републике Србије

степену, негативног тренда (нпр. предвиђање посебних поступака и посебних органа за кривична дела корупције) на срећу нису реализоване, а надајмо са и да неће уопште ни бити реализоване.

Генерално посматрано овакав један тренд, који узгред речено није само специфичност Србије већ и специфичност земаља у окружењу, нема никакво криминално-политичко оправдање. Имајући у виду природу и тежину кривичних дела за која су установљени ови посебни поступци и посебни органи чини се да установљавање има оправдања само код кривичних дела организованог криминала. Заиста, када је реч о овим кривичним делима, ради се о веома тешким и веома опасним кривичним делима, кривичним делима која се веома тешко откривају и још теже доказују услед чега има оправдања предвиђања за иста поступака који су посебни, другачији у односу на општи кривични поступак, и то све у циљу омогућавања њиховог лакшег и бржег откривања и доказивања, а што би било изузетно тешко коришћењем само инструмената општег – редовног кривичног поступка. У осталом, то је случај и са савременим компаративним кривичнопроцесним законодавством. Међутим, за разлику од овог вида криминалитета чини се да нема ни једног иоле озбиљнијег криминално-политичког разлога за установљавање других посебних поступака овог карактера. Тако, нпр. оправдано се може поставити питање који су то криминално-политички разлози који оправдавају установљавање посебног поступка и установљавање посебних органа за кривична дела ратних злочина. Мишљења смо да осим тренутних чисто политичких разлога нема ни један озбиљнији криминално-политички разлог који би оправдавао овако нешто. Исти, или боље речено још драстичнији случај је са другим поступцима овог карактера. У осталом, у прилог оправданости оваквог размишљања говори и упоредно право у којем овакви поступци углавном нису присутни. Из свих ових разлога један од захтева у оквиру рада на окончању започете реформе кривичнопроцесног законодавства Србије треба да буде не само даљње заустављање оваквог тренда ширења посебних поступака овог карактера већ и преиспитивање постојећих решења, и то посебно у односу на кривична дела ратних злочина као и одредаба Закона о уређењу судова по питању предвиђања посебних одељења у окружним и апелационим судовима за кривична дела против привреде и јединства југословенског тржишта.

Аналогно посебним поступцима, па и под још већи знак питања може се ставити оправданост установљавања посебних полицијских, тужилачких и судских органа за поједине врсте кривичних дела, а што посебно долази до изражаја код судске надлежности. За савремене правне системе, а правни систем Србије треба да тежи ка томе циљу, карактеристична је пре свега полицијска специјализација а потом и одређени облици тужилачке специјализације за поједине врсте криминалитета али не и образовање посебних облика судске надлежности, путем образовања било посебних одељења или посебних судова. Ако се овоме дода и такође неспорна чињеница да, ценећи према решењима у позитивном кривичнопроцесном законодавству Србије, таква специјализација код судова и тужилаштва има углавном само формални карактер, као и чињеницу недовољне одређености законских норми које се односе на обим примене посебних поступака и обим ангажовања посебних полицијских, тужилачких и судских органа онда постављено питање још више добија на своме значају и такође најозбиљније треба да буде стављено под лупу у току рада на престојећем окончању реформе кривичнопроцесног законодавства Републике Србије.³⁴

6. Предвиђање нових процесних средстава и метода у поступку расветљавања појединих група кривичних дела

Као последица сазнања да се поједини тешки облици криминала који спадају у тзв. организовани криминал не могу ефикасно откривати и доказивати средствима и методама која нуди општи кривични поступак, у кривичнопроцесно законодавство Србије, у посматраном временском интервалу, уведено је низ процесних средстава и метода у поступку расветљавања ових кривичних дела. Тако, у циљу стварања предуслова за ефикасно откривање и доказивање ових кривичних дела уведено је низ нових института и метода који доприносе остваривању овог

34 О сличним размишљањима у нашој стручној јавности види: М. Грубач, Могући правци развоја казненог законодавства после доношења Уставне повеље Србије и Црне Горе, Ревизија за криминологију и кривично право, бр. 2-3/2003, стр. 99-100; Проф. др Ђорђе Лазин, Измене и допуне Закона о кривичном поступку из 2001. године, Ново кривично законодавство Србије, Удружење за кривично право Србије, Београд, 2005. год., стр. 123-145; Проф. др Милан Шкулић, Нацрт Закона о државним органима у поступку за кривична дела организованог криминала, Ново кривично законодавство Србије, Удружење за кривично право Србије, Београд, 2005. год., стр. 217-257.

циља. Случај нпр. са прикривеним иследником, сведоком сарадником, симулованим правним пословима, мерама контролисане испоруке, привременим одузимањем сумњивог новчаног износа и сл. Начелно посматрано предвиђање могућности примене ових процесних средстава и метода је оправдано и за поздравити је, јер заиста нема дилеме да успешно откривање и расветљавање оваквих кривичних дела било би немогуће без истих. Међутим, чини се да је учињено низ пропусти у нормирању ових мера и средстава, услед чега је створена могућност самовоље и злоупотребе у њиховој примени. Тако нпр. услови за примену већине од ових мера су веома неодређени, што им неоправдано даје велики репресивни карактер и пружа могућност превелике произвољности у њиховој примени, а тиме и изузетно велики ризик за могућност угрожавања људских слобода и права. Тако, за привремену обуставу извршења финансијских трансакција и привремено одузимање сумњивог новчаног износа (чл. 234. ст. 2 и 3) потребно је да постоји сумња не само да финансијска трансакција представља кривично дело већ и да је намењена (у будућности) чињењу кривичних дела, прикривању кривичног дела или прикривању добити од кривичног дела, а што је веома тешко одредити. Ако се овоме дода и чињеница да је за ову процену довољно да постоји само “сумња” (значи и основи сумње као њен најнижи степен) онда постављено питање још више добија на своме значају. Или, чињеница да терет доказивања да одузети предмети или имовинска корист не потичу из кривичног дела организованог криминала нити да су прибављени прикривањем порекла и основа стицања није на тужиоцу него на подносиоцу жалбе што се практично своди на доказивање сопствене невиности онда целокупан проблем постаје још већи. Или, одређивање да је један од услова од којег зависи својство сведока сарадника и „постојање олакшавајућих околности на основу којих се према кривичном закону може ослободити од казне или му се казна може ублажити..“ у најмању руку је нереално будући да се такве околности могу поуздано утврдити само у целокупно спроведеном кривичном поступку и на основу изведених доказа, а не на темељу паушалне процене која је према слову законика дозвољена и непосредно након подношења кривичне пријаве, а што све може да се сведе на једну

врсту голе арбитерности.³⁵ Из свих ових, као и низа других разлога сличних овим које сусрећемо у нормирању нових процесних метода и средстава у окончању рада на започетој реформи кривичнопроцесног законодавства Србије нужно је, недоводећи ни у ком случају под знак питања оправданост постајања истих, отклонити све те бројне непрецизности које стварају могућност самовоље, арбитерности па и злоупотреба у примени таквих норми.

7. Јачање људских слобода и права

Једна од изузетно значајних и у сваком погледу веома битних карактеристика Законика о кривичном поступку из 2001. године је да је он, у не малом степену, са низом својих решења допринео јачању људских слобода и права, и то преваснодно кроз повећање права осумњиченог, окривљеног и браниоца. У поређењу са његовим претходником (Законом о кривичном поступку из 1976. године) слободно се може рећи да је он, посматрано са овог аспекта, отишао не само један већ и више корака унапред и да се као такав по том питању сврстао у ред савремених, демократских кривичнопроцесних законодавства.

Тренд јачања људских слобода и права започет доношењем Законика о кривичном поступку 2001. године, настављен је његовим каснијим изменама и допунама, и то посебно оним извршеним у мају месецу 2004. године којима је у циљу његовог што потпунијег усаглашавања пре свега са Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода коју смо у међувремену ратификовали, уведено неколико новина које су допринеле даљњем повећању грађанских слобода и права. Тако нпр. у чл. 5. Законика проширена су права лица које је лишено слободе, промењена је формулација претпоставке невиности од негативне у позитивну и сл., а што је веома важно из два разлога. Прво, што је чл. 1. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода прописано да државе уговорнице морају да гарантују свакоме (у оквиру своје надлежности) права и слободе које су прокламоване овом конвенцијом и да она сходно томе дозвољава свакоме, па и појединцу који сматра да су му повређена права која гарантује Конвенција, да поднесе

35 Проф.др Милан ШКУЛИЋ, Нацрт Закона о државним органима у поступку за кривична дела организованог криминала, Ново кривично законодавство Србије, Српско удружење за кривично право, Београд, 2005. год., стр. 240.

представку Европском суду за људска права, а држава је обавезна да се повинује пресуди тога суда у сваком предмету у којем је странка (чл. 46. Протокола 11). Друго, и наша Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама предвиђа непосредну примену људских права зајамчених међународним уговорима и општеприхваћеним правилима међународног права. Међутим, тренд јачања људских слобода и права започет доношењем Законика о кривичном поступку 2001. године доведен је под знак питања каснијим изменама и допунама у нашем кривичнопроцесном законодавству, а посебно доношењем Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала и његовим каснијим изменама и допунама будући да су у не малом броју случајева ове интервенције ишле у правцу јачања ефикасности кривичног поступка кроз повећање овлашћења државних органа на штету опште заштите људских слобода и права.

8. Јачање репресивности

За разлику од Законика о кривичном поступку из 2001. године који, као што смо то већ констатовали, карактерише изузетно велики степен заштите грађанских слобода и права, највећи број измена и допуна у нашем кривичнопроцесном законодавству, а посебно оних везаних за Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, карактерише јачање репресивности, односно настојање законодавца да се повећањем репресивности повећа ефикасаност кривичног поступка и то у не малом степену на рачун већ до тада стечених слобода и права појединих процесних субјеката. У прилог исправности овакве констатације довољно је навести чињеницу да је у овом периоду било предвиђено низ репресивних мера које су, нема сумње, биле противне како нашим домаћим највишим правним прописима тако и међународним конвенцијама које обавезују нашу земљу. Случај, нпр. са правом полиције на одређивање притвора и његово продужавање од стране министра унутрашњих послова. Затим, са правом полиције на одређивање притвора сведоку, са њеним правом задржавања сведока 24 часа, са могућношћу коришћења као доказа у кривичном поступку и обавештења која је јавни тужилац прикупио у преткривичном поступку, проширивањем основа за притвор, са неким решењима везаним за ограничавање трајања притвора и сл. Поред овог,

на још један начин овим изменама и допунама у кривичнопроцесном законодавству Србије повећан је степен његове репресивности. Он је садржан у чињеници да је у нормирању низа, начелно посматрано корисних и заиста неопходних процесних средстава и метода у поступку откривања и доказивања појединих група кривичних дела присутно толико ширине, неодређености и непрецизности да то све пружа основу за произвољност и самовољу, а тиме и неприхватљив степен ризика за угрожавање људских слобода и права. На срећу, нека од ових решења су убрзо укинута изменама и допунама ЗКП из 2004. године и изменама и допунама Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала из 2003. године, али је и даље остала, односно тачније речено није ништа урађено по питању отклањања непрецизности, неодређености и превеликог степена ширине нормирања тих нових процесних средстава и метода. (Случај нпр. са појмом организовани криминал, сведоком сарадником, прикривеним иследником, мерама контролисане испоруке и сл.) Отклањање ове негативности у нормирању морао би да буде један од приоритетних задатака у предстојећем раду на окончању започете реформе кривичнопроцесног законодавства Србије.

9. Непрецизност законске норме

Као што је то већ показано у претходно извршеној анализи не малог броја посматраних решења једна од даљних особености позитивног кривичнопроцесног законодавства Србије, и то посебно оног насталог након доношења Законика о кривичном поступку из 2001. године, јесте и непрецизност одређеног броја законских норми и предвиђање изузетио широких и неодређених услова за примену појединих мера и института. Ова особеност стања овог кривичнопроцесног законодавства односи се превасходно на норме које се тичу организованог криминала и као таква допушта произвољност и самовољу у њиховој практичној примени, а што не би смело да се деси. Из ових разлога неопходно је извршити бројне интервенције код ових норми, и то путем њиховог прецизирања и прописивања што прецизнијих услова за примену појединих од ових мера и института водећи при том рачуна о успостављању нормативне равнотеже између захтева за ефикасношћу кривичног поступка и заштите људских слобода и права.

10. Ширење споредног кривичнопроцесног законодавства

Једна од следећих битних особености кривичнопроцесног законодавства Србије у посматраном периоду његовог развоја јесте и ширење споредног кривичнопроцесног законодавства. У овом, релативно кратком, временском интервалу донесено је више законских текстова овог карактера. Последњи међу њима су : Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку,³⁶ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кивичноправној заштити малолетних лица³⁷ и Закон о извршењу кривичних санкција.³⁸ Поред бројности, још су две битне и чини се у не малом степену негативне особености појединих законских текстова овог карактера. Прва се огледа у чињеници да су они више пута у веома кратком временском интервалу мењани, и то са толиком брзином, у толиком обиму и, што је још негативније, чини се и без претходно јасно утврђене концепције, да је то утицало и на квалитет садржаја не малог броја норми. У прилог исправности овакве констатације најбоље говори чињеница да је Уставни суд Србије у неколико наврата доносио одлуке којима је поједине одредбе неких од ових закона привремено обустављао од примене и проглашавао их неуставним. Било какав коментар овоме није потребан осим да је то доводило и до тога да су се и они који су непосредно примењивали те законе у свему томе веома тешко могли да сналазе. Друга особеност присутна код неких од законских текстова овог карактера је непостојање јасног критеријума по питању шта треба да чини садржај конкретног законског текста, услед чега имамо појаву да су предмет споредног кривичнопроцесног законодавства и она питања која по својој природи то не би смела да буду. Случај нпр.са Законом о организацији и надлежности државних органа за кривична дела организованог криминала који регулише и нека правила самог поступка, што сматрамо да по својој природи не припада овом законском тексту. Из свих ових разлога када је реч о споредном кривичнопроцесном законодавству, које се начелно посматрано ни у ком случају не може довести под знак питања, исто би морале да карактеришу две особености. Прво, и оно као и сам Законик о кривичном поступку мора

36 „Сл.гласник РС“, бр. 85/2005.

37 „Сл. гласник РС“, бр. 85/2005.

38 „Сл.гласник РС“, бр. 85/2005.

да буде таквог садржинског квалитета и рађено са тако претходно јасно утврђеном концепцијом која ће гарантовати његову дужу стабилност а не доводити до тако рећи свакодневних измена и допуна или до потребе за свакодневним интервенцијама у истом. Друго, предмет споредног кривичнопроцесног законодавства треба да буду само она питања која су у складу са конкретним законским изразом а не да регулишу и правила самог кривичног поступка будући да то по својој природи, сасвим логично, припада Законику о кривичном поступку, а што сада није случај.

III. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основу предње извршене анализе позитивног кривичнопроцесног законодавства Србије може се констатовати да је доношењем Законика о кривичном поступку из 2001. године односно његовим ступањем на правну снагу 2002. године започела по много чему посебна фаза у развоју кривичнопроцесног законодавства Србије уопште. Једна од њених основних карактеристика огледа се у чињеници да је Србија после више од седамдесет година поново добиола свој не само самостални Законик о кривичном поступку већ и своје самостално целокупно кривичнопроцесно законодавство уопште. Поред ове особености која у сваком случају заслужује посебну пажњу, позитивно кривичнопроцесно законодавство Србије, у овоме периоду његовог развоја, карактерише и још девет других обележја. Нека од њих су позитивног карактера а нека у најмању руку таквог карактера да у будућем раду на окончању његове реформе засигурно морају бити најмање озбиљно стављена под лупу струке. Међу особеностима и једног и другог карактера пажњу заслужују оне која карактеришу његову нормативну нестабилност, његово усаглашавање са међународним правним актима, стварање нормативне основе за што ефикаснији кривични поступак, установљавање посебних кривичних поступака и посбних органа за поједине врсте кривичних дела, истовремено јачање људских слобода и права са једне стране и јачање његове репресивности са друге стране, непрецизност законске норме и бујање споредног кривичнопроцесног законодавства.

Имајући у виду изнесено са сигурношћу се може констатовати да је доношењем Законика о кривичном поступку из 2001. године, односно његовим ступањем на правну снагу 2002. године започео про-

цес реформе кривичнопроцесног законодавства Републике Србије. Међутим, и поред бројних интервенција у истом предузетим у овом временском интервалу ипак започета реформа још увек није довршена. Из ових разлога у времену које је пред нама неопходно је наставити рад на започетој реформи кривичнопроцесног законодавства Републике Србије и у томе раду посебну пажњу посветити отклањању оних његових садашњих особености које негативно утичу на жељени степен његове усаглашености како са најновијим тенденцијама у савременој науци кривичног права тако и са решењима присутним у савременом компаративном кривичнопроцесном законодавству уопште.

MAIN CHARACTERISTICS OF POSITIVE CRIMINAL PROCEEDINGS
LEGISLATION IN SERBIA

(Summary)

Stanko BEJATOVIC, PhD

Faculty of Law, Kragujevac

In this paper the author analyses the main characteristics of positive criminal proceedings legislation in Serbia. Based on the analysis of current state of criminal proceedings law in Serbia the author comes to the conclusion that it is characterized by ten main features, mostly positive ones. For instance, it refers to its harmonization with the international legal acts, creation of standard basis for more efficient criminal proceedings, strengthening of human rights and freedoms, establishing of special criminal proceedings and special institutions in order to fight crime more efficiently, either in general or just some of its forms, and similar. However, in addition to prevailing features that are positive in character, the author has come across some features that have traces of negativity, to put it mildly. It refers, for instance, to instability of standards, imprecise legal norms and expansion of secondary criminal proceedings law.

The author has supported his attitudes on presented and thoroughly analyzed characteristics of positive criminal proceedings legislation in Serbia by a number of facts both theoretical and normative-practical ones.

ГЛОБАЛНА БЕЗБЕДНОСТ И ТЕРОРИЗАМ ^{1*}

др Андреја САВИЋ

Полицијска академија, Београд

Апстракт: У раду се разматрају феномени глобализације, безбедности и тероризма на мултидисциплинаран начин. При томе се прави дистинкција у односу на традиционална теоријска схватања и указује на актуелне трендове глобалне безбедности. Такође се – на бази репрезентативног спектра мишљења – указује на савремени тероризам као глобални феномен, чије рефлексије се осећају и на регионалном простору Западног Балкана, чији централни део припада Државној заједници Србија и Црна Гора

Кључне речи: глобализација, безбедност, глобална безбедност, тероризам, глобални тероризам САД, Државна заједница Србија и Црна Гора.

УВОД

Глобални тероризам, као тероризам новог доба, јесте мултидимензионални концепт, што се односи на различите начине посматрања феномена. Истраживачи често износе веома различита мишљења, а њихови закључци често долазе из различитих предвиђања, веровања и претпоставки. Но, у једном су сагласни: глобални трендови су створили гостољубиво окружење и допринели трансформацији тероризма од

1 * Уводни реферат на међународној конференцији „Балкан: слаба карика у рату против тероризма“ / Internacional Conference – The Balkans: the weak link in the War on Terrorism/, Belgrad, may 4, 2005.

Организатори: Центар за истраживање безбедности и тероризма Института за политичке студије, Београд и CFIA Rockford Institute, CHICAGO.

субнационалног инструмента за политичке промене у феномен који у све већој мери утиче на међународне односе.

Многи истраживачи указују на снажно повећање тероризма религиозне провенијенције. За такву тенденцију везује се и настанак мегатероризма који настоји да верска осећања маса и одређених интелектуалних средина привржених исламу, повеже са фрустрацијама сиромашних и понижених и да на тој основи подстакне и организује отпор процесима глобализације. Мегатероризам представља глобализацију тероризма и његов излазак из граница државе нације, па и одговор на њега захтева посебно елаборирање.

Аутор је, свестан опасности од некритичког ширења поља изучавања науке о безбедности и без амбиције да буде сврстан у тврдокорне представнике разних теоријских праваца, покушао да са становишта домаће теоријске мисли укаже на могуће виђење теме глобализације, њеног безбедносног нивоа и једне од најозбиљнијих изазова и претњи као што је то међународни и глобални тероризам.

Од националне ка глобалној безбедности

У приступу глобализацији, између мноштва других,² послужио бих се метафором о шаху коју су вешто употребили Збигњев Бжежински,

2 Традиционални „реалполитички концепт безбедности“, још од времена установљавања међународног система држава чији су темељи постављени Вестфалским миром 1647 г., као и током тзв. Хладног рата у другој половини 20. века, показао се преуским чак и у погледу саме националне безбедности која захвата његово „несводиво језгро“.

За „неореалисте“, „структуралисте“ и „неоструктуралисте“ систем држава је озбиљно уздрман крупним променама у међународним односима и, посебно, последицама које узрокује глобализација. Стога су неопходна прилагођавања у пракси, при чему је систем држава сада и у догледној будућности незаменљиво основно начело организације међународних односа и светске политике.

Представници „либералног институционализма“, теоријског правца истраживања и промишљања међународних односа, па и новог, проширеног и продубљеног концепта безбедности – чија појава се подудара са окончањем Хладног рата – прихватају многе од темељних поставки „реалиста“. При томе, они потискују усредсређеност „реалиста“ само на националну безбедност, политику силе и војну моћ, док у први план истичу тзв. недржавне чиниоце и субјекте у процесу „рачвања глобалне структуре“ (Rosenau, J. N, 1998), односно значај међународне сарадње, посебно кроз њене мултилатералне облике и институционално удруживање глобалног света, чиме се остварује појединачна, групна, национална, регионална, међународна и глобална безбедност.

„Критички приступи безбедности“ („постмарксизам“, „феминизам“, „мировне студије“, „постмодернизам“, „социјално – конструктивистичка“ теорија), или „Алтернативна схватања безбедности“ (Smith and Baylis), који се јављају од средине осамдесетих година

некадашњи саветник Председника САД за безбедност, стручњак за стратегијске студије и предавач на неколко универзитета и Џозеф Нај, високи званичник за безбедност и одбрану у Клинтонској администрацији и данас декан Кенеди школе на Харварду.

У визији новог света, са Америком у центру његовог поретка, „Велика шаховска табла“ (1997) З. Бжежинског³ делује као уџбеник, пророчки указујући на токове глобализације која почива на (америчкој) контроли Евроазије (простора од Лисабона до Владивостока, са $\frac{3}{4}$ светског становништва, $\frac{3}{4}$ свих познатих извора енергије, већим делом светског физичког богатства и 60% светског бруто производа). Кључна одлика Бжежинског је, чини се у томе, што указује на превазиђеност догме голог ослонаца на оружје, па и нуклеарног, у корист високог вредновања моћи једногмногфинијеткањадругачијихдруштвенихвредности, понуђених кроз широко пројектовану светску слику Америке. Социјализам није сломљен оружјем. Сломљен је добровољном опцијом делова властите владајуће елите за идеал западних друштвених вредности. Уосталом, у критичном тренутку, он без темељних реформи у том смислу није више могао да функционише. Бжежински признаје да САД и своје савезнике држи у подређености, али изум њеног империјалног система

20. века, доводе у питање све поставке – од традиционалних до либерално институционалистичких. Заговорници „критичких“ или „алтернативних“ праваца уместо државе као кључног објекта безбедности означавају друштвене групе (код постмарксиста то су друштвене класе) и појединце, наглашавају улогу недржавних субјеката, као и невојне видове безбедности. У погледу нових видова безбедности, они на појму еманципације тумаче најшире схваћену социјеталну димензију безбедности, а преко категорије „структуралног насиља“ (Galtung, J.), отварају питање када један друштвени изазов или претња постају безбедносни проблем.

Суштинске разлике између традиционално и либерално институционалистичког приступа с једне, као и критичких или алтернативних теорија безбедности с друге стране, односе се првенствено на место и улогу државе: „за реалисте“, „неореалисте“, „неоструктуралисте“, „социјалне конструктивисте“ и „либералне институционалисте“ – она је главни субјект и објект безбедности у свим њеним видовима и на свим нивоима; „критички“ или „алтернативни“ приступи редефинишу концепцију безбедности управо порицањем значаја државе, која је у условима глобализације остала узрок и део проблема несигурности у међународном систему, као и „извор несигурности за своје грађане“.

Осим веома бројне литературе на америчком енглеском, препоручујемо најрелевантнији интерпретативни извор на српском говорном подручју: Драган Р. Симић, Наука о безбедности – савремени приступи безбедности, ЈП „Службени лист СРЈ и Факултет политичких наука БУ, Београд, 2002.

- 3 Brzezinsky, Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books, 1997.

је у томе што их упија у систем, не покорава их физички. Амерички империјализам извлачи користи „из привлачности својих демократских принципа и институција „- што је подржао масовним, али неприметним утицајем америчке доминације на глобалне комуникације, популарну забаву и масовну културу, као и потенцијално врло осетљивим утицајем америчке технолошке силе и глобалног војног досега.“

Џозеф Нај (Nay,J.Jr.)⁴ је још 1990. (Bound to Lead) исправно предвидео америчку хегемонију и њега данас не збуњује реалност америчке супремације, а светску политику пореди са изузетно компликованом тродимензионалном партијом шаха. Једна димензија се тиче војне моћи (за свој данашњи статус хегемонске, неприкосновене „хипер – силе“ САД има да захвали војној машинерији без премца. Друга димензија покрива економску моћ и утицај, мада ЕУ у многим областима већ представља изазов или је у неким сферама и превазишла. Трећу димензију чини мноштво све значајнијих недржавних фактора и актера који обликују наш свет: проток новца, миграције, културна размена, транснационална тела, невладине организације, електронски медији, интернет, тероризам и др. Недржавни актери комуницирају и делују у читавом свету, такорећи без ограничења које би им поставиле владе – они заобилазе и неутралишу моћ државе, па чак и САД.

Теза о глобализацији и „американизацији“ има много заговорника, али и противника. Неспорно је да САД у постхладноратовском периоду представља слику бољег света, не због застрашујуће војне моћи, неупоредивог богатства, већ глобалне моћи и утицаја који наилазе на опште поштовање и уважавање већег дела света. Због свог јединственог статуса, САД је у свему што чини или не чини изложена критичком оку света, из чега произилази и „антиамериканизам“, којим се многи теоретичари пре свега у остатку света, баве. Може се говорити о културном, религијском, националном, патриотском, идеолошком и другом антиамериканизму, а то је поље које рађа све видове политичког насиља, екстремизма и тероризма као актуелног планетарног зла.

4 Joseph S. Nye, Jr. The Paradox of American Power.Why The World's Only Superpower Can't Go It Alone.New York: Oxford University Press 2000 (цитирано према:Тони Џад, Сами себи највећи непријатељ, Нова српска политичка мисао, Београд, вол- VII (2000), но.3 – 4, стр.. 165 – 179 (превод).

Однос глобализације и тероризма

Када је у питању глобални тероризам и борба против њега, неспорна је предводничка улога САД као једине „мегасиле“.⁵ У преиспитивању националних безбедносних интереса САД, осим традиционалних спољнополитичких циљева (заштита сопствене територије и држављана, енергетске сигурности, трговинских и финансијских тржишта и транспортних система од којих зависе, очување позиције кључних савезника у Европи, на Средњем истоку и у Азији, рат против дроге), додали су и два нова: рат против међународног тероризма – у шта спада и демократизација ширег подручја Средњег истока и северне Африке, као и борба против ширења оружја за масовно уништавање – у шта спада и промена недемократских режима где је то потребно.

Америчка опседнутост тероризмом после 11.септембра 2001 је разумљива, али и американци треба да разумеју да и други већ деценијама и годинама живе са тим (нпр. В. Британија, Шпанија, Балкан...). У „рату против тероризма“, уколико желе да потврде да су они ти који треба да воде читав свет, американци би требало да ствари погледају из нове перспективе. Униполарност, хегемонија, војна или економска моћ нису довољни за обезбеђивање трајне подршке иностранства. Ако желите да други желе оно што и ви желите, онда је потребно да се они осећају као ваши партнери. „Мекана моћ“ („soft power“) о чему Нај говори, тиче се утицаја, узора, кредибилитета, репутације, пружања помоћи, миротворног рада, подједнаког поштовања свих међународних норми и институција, односно вођења политике која другима пружа осећај да су консултовани и да се о њиховим интересима води рачуна. А пошто је данас у фокусу тероризам исламске провенијенције, потребна је подршка и разумевање других, нарочито када је у питању однос према сиромашним арапским и муслиманским државама које су пуне гнева и због своје заосталости. Треба помоћи демократизацији оних држава које су плодно тле за терористе, а не размишљати само о унилатералним схемама типа „преступничких држава“ на милитаристички начин, или имати „двоструке стандарде“, што је итекако уочљиво на Балкану. Слика о Америци код народа на Балкану је различита: за Србе је то

5 Термин „мегасила“ је први пут употребљен у Краљевском институту за међународну политику из Лондона (Cettame hous), приликом разматрања последица 9.септембра 2001.

најчешће подсећање на НАТО бомбардовање, цивилне жртве и огромна материјална разарања, за Албанце – војни и политички савезник у сецесији од Србије и стварању независне државе Косово.

У сагледавању односа глобализације и тероризма постоје и мишљења⁶ да је тероризам као сенка коју носи сваки систем доминације, односно да је сам систем створио објективне околности за ту бруталну одмазду у виду терористичког трансфера ситуације. Бодријар (Baudrillard, Jean) сматра да тероризам превазилази ислам и САД, да он није ни цивилизацијски нити религијски удар, већ је реч о фундаменталном антагонизму о коме се може говорити као о IV светском рату,⁷ чији је улог сама мондијализација. Пошто се сам свет опире мондијализацији, тероризам је отпор свакој хегемонској доминацији. Сукоб САД као епицентра мондијализације и ислама као главног носиоца тероризма је покушај локализације сукоба, али када би ислам доминирао светом, тероризам би се дигао против њега.

Постоје мишљења⁸ да се са глобалним тероризмом укорачило у доба акциденталних ратова. До сада су постојала два облика рата – међудржавни, тј. интернационални (класично схватање Клаузевица о рату као продужетку политике другим средствима) и грађански рат. Међународни тероризам, допуњен религиозном димензијом може се проширити до интернационалног грађанског рата – односно није више у питању ограничени тероризам, већ акцидентални рат на глобалном нивоу. Он уводи димензију која га чини упоредивим са могућим АБХ – ратом (атомским, биолошким, хемијским оружјима за масовно уништење), па отвара питање нуклеарног, биолошког, хемијског и др. тероризма.⁹

6 Жан Бодријар, Дух тероризма, Нова српска политичка мисао, Београд, Нова едиција, вол. ВИИ, но.3-4, стр.153 – 164 (превод) оригинала: Jean Baudrillard, „L'esprit de terrorisme“, Le Monde, 3.11.2001.

7 О ратовима IV генерације на почетку 21. века неки аутори се изражавају као о тзв. недржавним – асиметричним насилним сукобима (нпр. Семјуел Р. Хантингтон користи израз „муслимански ратови“). Извор: The Age of Muslim Wars, „Nesweek“, Special Davos Edition, Decembar 2001, p.8.

8 Pol Virilio: Од терора до апокалипсе, „Нова српска политичка мисао“, оп.цит. стр.147 – 153 (превод према: Lettre International, 17.9.2001.

9 Радован Јовић и Андреја Савић, Биотероризам, Институт за политичке студије, Београд, 2004.

Глобални тероризам је, по свој прилици, нови елемент у светском друштву ризика, јер универзалност тероризма рађа осећај да ризик постоји, као што тврди Улрих Бек (Ulrich Beck).¹⁰ Политички инструментализован ризик од тероризма такође драматично повећава потребу за безбедношћу. Међутим, због универзализације терористичке претње и борба против глобалног тероризма изискује радикалне политичке промене.¹¹ Јер, глобална терористичка претња отвара нову еру транснационалне и мултинационалне кооперације која не води у ренесансу националне државе (нпр. Србије), нити стварања нових националних држава (нпр. Косова). У откривању онога што Бек назива „кооперативна транснационална држава“, назиру се контуре два идеална типа – транснационална држава надзора (са ризиком изградње државе тврђаве као на Западу после 11.септембра 2001. у корист националне безбедности а на рачун слобода и људских права) и космополитска држава, односно систем држава заснованих на принципу националне индиференције али и на признању другости другоме.

Категорија националне државе више не пружа задовољавајуће одговоре. Глобална безбедност која наговештава какви све конфликти (изазови, ризици и претње) могу бити у будућности с једне стране обезвређују категорије и националне и неолибералне државе, а с друге, што је парадоксално, ојачава државу. Али какву? Ни ону која би била чисто национална у смислу досадашњих представа о суверенитету, државности, аутономности, али ни ону – неолибералну која је после Хладног рата развила хегемонистичку моћ. С обзиром на претњу глобалног тероризма вероватно је транснационална сарадња прави пут ка националној безбедности: државе из националних интереса морају да се денационализују и транснационализују, дакле морају да жртвују део националног суверенитета како би своје националне проблеме превладали у глобализованом свету. Овде се не ради о негацији постојеће државности (нпр. Србије) или поништењу самоодређења (нпр. Албанаца

10 Ulrich Bek, Nova srpska politička misao, ibid, str. 39 – 43 (prevod iz: „der Spiegel“ 15.oktobar 2001.)

11 Andre Gliksman (Andre Glucksmann) сматра да у глобализму тероризам има моћ универзалне деструкције, коју назива нихилизмом – модерном и централном формом напада на Запад. Извор: Le Nouvel Observateur, 10.I 2002, prevod – „Nova srpska politička misao, op.cit. str.131 – 135.

на Косову), већ уклањања националне или сецесионистичке ускогрудости у корист космополитске отворености и прихватљивости за читав свет.

Где је ту позиција ДЗ Србије и Црне Горе? Последња деценија 20. века је показала да неразумевање и отпор тадашњег режима С.Милошевића процесима глобализације има огромну цену коју је платио српски народ на просторима ех–Југославије и који је доведен у можда најтежу ситуацију током своје историје. Србија је била под вишегодишњим ударом и војно–политичког и економског аспекта, па зашто не рећи и да је жртва глобализације као процеса – поретка, али и глобализације као идеолошке свести. Можда је прилика да се, и на терену антитероризма, ослободимо идеолошких предрасуда („pro et contra“) и приђемо глобализацији неидеолошки и са позиција нашег стратешког и националног интереса. У формирању продуктивног односа према глобализацији, морамо направити коначан отклон од Милошевићеве повремене антиглобалистичке политике и реторике, али и изградити отпорност према некритичком, сервилном и удворичком понашању домаћих „проповедника“ глобализације у стилу „мисли глобално, губи локално.“

Конкретна подршка Америци у „рату против тероризма“ – као једном од њених националних приоритета, уз општу реторичку подршку, можда је пут обнове старог пријатељства с почетка 20. века. Чињенице о Босни и Републици Српској, као и Косову и Метохији као транзитима или дестинацијама „Ал Каиде“ могу послужити као аргумент. Јер, присуство муџахедина и припадника „Ал Каиде“ на Балкану постаје све већа претња европским земљама, па и САД-у, пошто се са ових простора, а посебно из Босне и са Косова регрутују нови борци за терористичке акције.

Западни Балкан¹² и тероризам

Тероризам није стран Западном Балкану и има читав век дугу историју. Његови праузроци су везани за идеју националног ослобођења од Отоманске и Аустроугарске империје. Искуства балканских ратова

12 Појам западни Балкан се последњих година користи у међународном вокабулару и означава земље: Албанију, Босну и Херцеговину (бошњачко – хрватски ентитет и Републику Српску), Хрватску, Македонију и Државну заједницу Србију и Црну Гору. Осим географског, постоји и политички критеријум који се односи на процесе придруживања Европској Унији.

у бившој Југославији 1991 – 1999. показују ново лице тероризма, који је имао своје погонско гориво у идеологији екстремног етнонационализма храњеног и секташком верском искључивошћу, уз спој политичких циљева, терористичке тактике и метода оперисања.¹³

Отуда се овде поставља питање разликовања тероризма и герилског рата („народни“ или „ослободилачки“). Они се често преклапају у неким сегментима, а сукобљене стране то, по правилу, злоупотребљавају. Герилци све што раде на терену терористичким актима (систематско уништавање етничког и верског идентитета локалних заједница, ратни злочини и др.) проглашавају „херојским народним ратом за ослобођење“, а супротна страна исте те акте оцењује као „тероризам“ и предузима антигерилско ратовање и операције која укључују и терористичка средства, али са државних позиција – „противпобуњеничка дејства“ (counter- insurgency), „сукобе ниског интензитета“ (L.i.c.- Low-intensity conflicts). На територији западног Балкана, односно бивше Југославије постоје оба феномена и то на свим странама укљученим у сукобе.

При истраживању тероризма и политичког насиља на овим просторима, могу да се искључе неке категорије, које би се могле негде другде применити, али нису уобичајене за Балкан.

Прво, већина политичког насиља и тероризма је била мотивисана етницитетом односно националним идентитетом. Ту се могу наћи елементи верског фундаментализма и расизма, али су они повезани са национално мотивисаним политичким насиљем. Друго, традиционални мотиви као што су левичарска или десничарска идеологија били су маргинални или занемарљиви. Треће, глобални тероризам са позиција исламских фундаменталних терористичких организација типа Ал – Каиде, нису спроводиле акте тероризма у самом региону или су пак биле у томе спречене. Њихове мете су биле усмерене не ка домаћим актерима које су третирали као гостољубиво окружење (нпр. Босна), већ ка страним, пре свега америчким интересима.¹⁴

13 Извештај Форума за етничке односе (нацрт), Тероризам и етнички конфликти: Искуства српско – албанског сукоба, Београд, мај 2002.

14 Током 90-тих година 20. века босански муслимани су се нашли у групи приоритетних при-малаца помоћи протагониста мегатероризма. Докази о томе су нађени у акцији НАТО снага у просторијама Саудијске високе комисије за помоћ Босни, октобра 2001. Према неким анализама, опредељење исламских терориста за коришћење хемијског оружја у борби против безбожника, датира управо из периода рата у Босни. Тамо су се, у једној

У том контексту, грађански ратови у Југославији деведесетих година прошлог века су итекако имали утицаја на тероризам. Они су инструментализовали многе радикалне исламске организације у муслиманском свету као доказ антимуслиманских политика Запада, а као логична последица тога била је долазак радикалних исламских бораца и организација које су остале активне у Босни и после окончања рата. Стварање слабих политичких јединица – држава које немају потпуну контролу над територијом, са slabим институцијама власти и недовољном применом владавине права, свакако да погодују и глобалним, али и локалним терористичким испољавањима.

Са окончањем ауторитарних режима у неким земљама западног Балкана и знатним међународним војним присуством у региону, политичко насиље и тероризам нису постали мање значајан проблем, јер се и даље испољавао у последњих пет година, нарочито у Македонији, на Косову и Метохији, у јужној Србији. У овим областима, упркос смиривању политичких тензија, постоји латентна опасност од насиља паравојних и терористичких група. У ширем региону главна опасност од политичког насиља постоји у варијанти повећања насиља над друштвеним и етничким мањинама или је могућ у бившим областима

фабрици крај Сарајева, Бин Ладенови људи обучавали и користили лабораторије за своје потребе. Исламски екстремисти сада користе видеоснимке о масакрирању српских цивила од стране муџахедина у Босни као пропагандни материјал за придобијање нових светих исламских ратника. Због тога се основано претпоставља да простори западног Балкана представљају једну од мета мегатероризма и највероватније базу за ширење мреже и остваривање планова. Из тих разлога САД и ЕУ имају интереса да томе посвете пажњу. ИЗБОР: Роланд Јацкард, према: Александрић, С. , “Вежбе против отровс“, Београд, Политика 3.11.2003, п.А3.

У јануару 2002. надлежни органи Федерације БиХ предали су представницима САД, на њихово тражење, шест лица од којих је петоро имало држављанство БиХ, пореклом из Алжира („алжирска група“), који су претходно били око три месеца у притвору, због основане сумње да су повезани са „Ал Каидом“.

Крупан безбедносни проблем БиХ који укључује опасност и од међународног и од локалног тероризма јесте велики број пријема у држављанство, под сумњивим околностима. Сматра се да је након Дејтонског споразума у држављанство БиХ примљено око 30.000 лица, од којих је око 740 лица из афроазијских земаља – муџахедина осталих након рата од око 3000 колико их је укупно било. ИЗБОР: Kovač, Janez (2001), Sarajevo hit bin Laden panic, IWPR Balkan Crisis Report, No 289, oktober 19.

Исто тако, постоји и потенцијална опасност од тзв. беле Ал Каиде, у коју се убрајају око 250. лица бошњачке националности, који су у време рата учествовали у муџахединским јединицама. Према полицијским званичницима из Републике Српске, у терористичком нападу на Мадрид 2004, учествовали су терористи из тајних логора за обуку из околине Зенице, преко Сплита и Анконе.

сукоба преко терористичких група или радикалних покрета који би могли да омету почетну реинтеграцију у деловима ранијих зона сукоба. С тога је потребно да се у региону, а нарочито у Босни и на Косови и Метохији пажљиво прате активности неких исламистичких организација које су повезане са терористичким мрежама и које би могле представљати сталну потенцијалну опасност по безбедност.

Препоруке за будућност

Сарадња држава у настојањима да се тероризам сузбије премиса је успеха. То поготово важи за овај регион у коме географске, историјске, људске или привредне везе у одређеној мери релативизују државне границе. Декларације о потреби сарадње не мањкају, као ни изјављивање спремности да се нешто учини. Једна од најновијих је и Декларација Самита Европске уније и западног Балкана из јуна 2003. У њој су снажно осуђени екстремизам, тероризма и насиље, без обзира на то да ли су или не мотивисани етничким, политичким или криминалним разлозима. То је несумњиво важан корак, али се њиме не иде напред ако се у пракси не успостављају и не функционишу механизми који ће декларативну спремност претворити у нешто делотворније. Одсуство или спорадичност конкретних заједничких мера је разумљиво када се зна да између држава овог региона постоје озбиљне разлике у ставовима према различитим врстама тероризма. Политика тзв. дуплих стандарда међународне заједнице, која се јавља нарочито у вези са тероризмом на сепаратистичкој подлози и одражава селективну примену политике, такође је сметња борби против тероризма.

Међу основне приоритете рата против тероризма у региону западног Балкана неспоран је дугорочни рад на изградњи мира, демократизацији и стабилизацији свих друштава и интеграцијама у међународне асоцијације, јер су то опште претпоставке за елиминисање услова који рађају тероризам. Сарадња у региону је могућа и нужна јер, без обзира на одсуство политичке блискости појединих земаља у овом тренутку, ипак се ради о земљама које су чиниле јединствени систем све до почетка 90-тих година прошлог века. Део те сарадње би требало да буде и сарадња у борби против тероризма, на различитим нивоима и уз поједнаку и пуну подршку међународне заједнице свим државама региона.

GLOBAL SECURITY AND TERRORISM

(Summary)

Andreja Savic, PhD

Police Academy, Belgrade

The paper deals with phenomena such as globalization, security and terrorism in a multidisciplinary manner. There is a distinction at that with reference to traditional theoretical notions and the current trends in global security are highlighted. Based on representative spectrum of opinions, it is pointed also to the contemporary terrorism as global phenomenon the reflections of which are felt in the West Balkans as well, where the central part belongs to the state union of Serbia and Montenegro.

Global terrorism, as the terrorism of new age, is multidimensional concept, which refers to various ways of considering this phenomenon. The researchers often set forth their various opinions, while their conclusions often result from various predictions, beliefs or assumptions. However, they all agree that global trends have created a hospitable environment and contributed to transformation of terrorism from sub-national instrument of political changes into the phenomenon that influences more and more the international relations.

Many researchers suggest that there is a powerful increase of terrorism of religious provenance. Such a tendency is linked with the origin of mega-terrorism, which aspires to connect the religious feelings of masses and certain intellectual environments adherent to Islam with frustrations of the poor and the disgraced and on this basis instigates and organizes resistance towards globalization processes. Mega-terrorism presents a globalization of terrorism and it exceeds the limits of a state nation, so the response to it requires special elaboration.

Aware of the danger of non-critical expansion of the field of science of security and without ambition to be ranked among obstinate representatives of various theoretic disciplines, the author has attempted to suggest a possible view of globalization from the point of view of domestic theory and threats such as international and global terrorism. In addition to this, the following theses have been elaborated in more detail: from national towards global security, the relation between globalization and terrorism, the West Balkans and terrorism and suggestions for the future.

ДЕФИНИСАЊЕ САВРЕМЕНОГ ТЕРОРИЗМА

др Радослав ГАЋИНОВИЋ

Институт за политичке студије, Београд

Апстракт: Рад је посвећен дефинисању савременог тероризма и проблемима науке на путу ка општеприхватљивој дефиницији тероризма. У свом раду, поред појмовног одређења, аутор нуди своју дефиницију тероризма. Посебна пажња се посвећује мотивима носилаца савременог тероризма уз аргументацију да је сваку тероризам политички мотивисан. У раду је присутна анализа појмова и њихово дефинисање, као што су, поред тероризма, терор и герила. Критички су анализирани дефиниције тероризма најпознатијих страних аутора као и улога и допринос српске науке у дефинисању савременог тероризма. У закључку рада се истиче да је међународни систем безбедности пред великим изазовима: како очувати колективну безбедност становништва и како заштитити грађане од све теже контролисаног политичког насиља – тероризма.

Кључне речи: тероризам, терористичке активности, антитероризам, терор, герила, међународна заједница, мотиви

Уводна разматрања

Савремени тероризам као један од видова насиља постао је најзначајнији изазов како за државу и њене органе заштите, тако и за међународну заједницу. Терористичке активности биле су у XX веку енигма и велики проблем за међународни систем безбедности, али ће бити још већи у XXI веку, па је сваки помак у изналажењу метода, идентификације и садржаја тероризма значајан напредак ка стварању претпоставки за успешно супротстављање том виду насиља. Значи, неопходна је интензивна припрема свих, а не само неких држава, кроз

повезивање теорије и праксе у препознавању и супротстављању свечешћем и опаснијем насиљу. Проучавањем ове најзначајније врсте насиља долази се до спознаје да је проблем тероризма био заиста један од проблема XX века, развијајући се на основама отуђености појединаца и група, националним сукобима, тензијама, злоупотреби власти у земљама под влашћу диктатора и нефункционисању правних држава. Према идеолошкој основи тероризам се најчешће јављао у прошлости као ултрадесни („црни“ односно фашистоидни) и ултралеви („црвени“), тј. квазиреволуционарни, дакле интризично мотивисани циљни тероризам. Према простору деловања, тероризам се дели на урбани и рурални, а према присуству на тлу сопствене државе условно се дели на унутрашњи и спољни (међународни), јер је у том смислу одлучујући „елемент иностраности“. Унутрашњи терористи на територији сопствене државе могу извести терористички акт против страних дипломатских представништава или лица са дипломатским имунитетом – што представља елемент иностраности и тако постаје међународни. Дакле, о унутрашњем тероризму се може говорити само онда кад су грађани, власт или добра сопствене земље мета насиља или претње насиљем од стране терориста.

Савремене облике међународног и унутрашњег тероризма треба појмовно разликовати од других, наизглед сличних активности, као што су герила и терор.

За разлику од терориста, герилци носе исте униформе и формацијско наоружање; јавно се појављују – никада се не скривају; јавно носе наоружање и јавно саопштавају циљеве своје борбе. У Женевској конвенцији од 12. августа 1949. године герилска дејства су дефинисана у члановима 4, 1 и 13, а герилци морају испуњавати и услове из члана 1. Хашког правилника и то: морају на челу имати лице одговорно за своје потчињене; морају имати одређени знак распознавања – амблем који може да се уочи са растојања; морају се придржавати одредаба међународног ратног права.

У недемократским друштвима држава примењује терор и према својим грађанима ради насилног утицаја на сопствено јавно мњење у циљу изнуђивања неких политичких одлука које у демократским околностима грађани те државе не би прихватили. Држава примењује терор и против сопствене опозиције, кад у њој постоје довољно јаке политичке личности које би у датим политичким околностима режиму

могле да представљају велике проблеме. Треба разликовати две основне врсте терора: геноцидни терор и терор као начин владања. Геноцидни терор има за циљ потпуну ликвидацију једне националне, етничке или верске групе. За разлику од геноцидног терора, терор као начин владања је рационалнији, с обзиром да уништење и није прави циљ владања људима, јер када актер терора све уништи онда нема над ким да влада. Круг жртава је ужи од укупног становништва, док под ширу мету можемо подвести манипулацију и застрашивање.¹

Терористичке активности су веома сложене и још увек нису довољно разјашњене, нарочито када је реч о њиховим носиоцима и уопште разлозима за њихово постојање, сем тога објекти напада и методи који се примењују подлежу сталним променама. Због тога је за успешно супротстављање терористичким активностима рад у континуитету условљен бројним околностима и захтева одмереност, стрпљење, озбиљан научноистраживачки рад, врхунску организацију заштите и контроле како би се на време уочили циљеви и методе деловања савременог тероризма.

Појмовно одређење, дефинисање тероризма

Савремена наука улаже велике напоре да понуди опште прихватљиву дефиницију тероризма. Међутим и поред тога што тероризам представља праву пошаст савремене цивилизације, политика многих моћних држава одлаже дефинисање савременог тероризма. У питању су двоструки стандарди и при том неке државе користе тероризам када треба без ангажовања сопствених војних снага изазвати сукобе, нестабилност у регионима. Дакле, нема добрих и лоших терориста, праведног или неправедног тероризма, без обзира што некада велике силе својим неприципијелним тумачењем ових појава доводе у заблуду јавно мњење приликом препознавања савременог тероризма.

Политичка енциклопедија дефинише тероризам као акцију насиља која се предузима из политичких разлога ради застрашивања и беспштедног сламања отпора онога према коме је упућена.² Мала енциклопедија, под тероризмом подразумева и страховладу, насиље и владу на-

1 Војин Димитријевић, „Страховлада“, Рад, Београд 1985. год. Стр.105 – 167.

2 Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд 1975. г. Стр 1079.

сиља.³ „С друге стране тероризам је доктрина и метод борбе за одређене циљеве систематском употребом насиља“.⁴ На пример, Лемкин⁵ одређује тероризам као умишљену употребу било каквог средства којим може да се створи општа опасност (**danger commun**). Та општа опасност је уствари опасност која прети интересима више држава или њиховим грађанима. Овај аутор сматра да се тероризам у најширем смислу састоји од застрашивања људи извођењем насилних радњи. У речнику француског језика, тероризам се тумачи као „скуп аката насиља које нека политичка организација врши да би утицала на становништво и створила неку климу несигурности.“⁶ У речнику енглеског језика тероризам се прецизира као „метод владавине или супростављања некој влади покушавајући да проузрокује страх.“⁷ У речнику италијанског језика тероризам се представља као „средство екстремног и илегалног насиља у политичкој борби.“⁸ А. Сотиле⁹ под тероризмом подразумева метод криминалне активности који карактеришу терор и насиље ради постизања одређеног циља. То је, дакле, криминални акт који је изведен уз застрашивање и насиље ради остваривања одређене намере. Понтера¹⁰ дефинише тероризам као сваки акт који је изведен као метод политичке борбе, уз употребу екстремног насиља према жртвама. Теоретичар Гласер сматра да је тероризам „коришћење насиља уз помоћ различитих средстава са циљем да се постигне појединачна, лична корист на рачун друштва или да се оствари одређена политичка доктрина од чега ће зависити да ли је у питању злочин општег права или политички деликт“.¹¹ Петит Роберт дефинише тероризам: „као употребу мера насиља са циљем постизања по-

3 Мала енциклопедија Просвете, „Просвета“, Београд, 1970, стр. 97.

4 М. Вујаклија, Лексикон страних речи, „Просвета“, Београд, 1970.г. стр. 947

5 R. Lemkin, Faut il un nouveau deit de droit gens nomme terrorisme, Revue de droit penal et criminologie, Belge, br. 13/1933, str. 900-901.

6 Dictionnaire de la langue francais pae Paul Raubert, redaction dirig, par A. Reyet, J. Rey-Debove, Paris, 1979,p. 1950.

7 The Random Hause Dictionary of the English language, The Unabridged Edition, Edit, Director S. B. Flaxner, New York,p. 1466.

8 Il grande Dizionario Garzanti dela lingua italiana, l' opera e stata reallazzata dalla Redazioni, dirette du Lucio Felici, Milano, 1989,p. 2006”; E. Palazzi, Dizionario della lingua italiana, Garzanti, Milano, 1965

9 A. Sottile, Le terrorisme international, Recueil des Cours, Paris, T. 65, 1938, str. 96.

10 G. Pontera, Violenyia e terrorismo, Il pproblema delia definizione e della guistificayione, Dimensioni del terrorismo politico, Milano, 1979. str. 58.

11 Међународна политика, 1. 9. 1998.год.стр.7

литичких ефеката, појединим или колективним атентатима, рушењима у виду освајања, чувања или вршења власти у режији одређених политичких органа који настоје да произведу страх и несигурност.¹² Према Алексу Шмиду искристалисала су се 22 елемента који карактеришу појам тероризма: употреба силе; политичко својство; изазивање страха; застрашивање; претња; очекивање психолошких ефеката; различитост жртава и шири предмет напада; организовано деловање; методи у стратегији борбе; кршење правила и нечовечност; уцена и принуда; публицитет; самовоља и одсуство дискриминације; најчешће жртве – цивили; жртве у принципу – невинне особе; организовано вршење насиља; експонирање и приказивање „својих поступака“ другима; непредвидивост; прикривеност; понављање; злочиначко својство; захтеви и ултиматуми који се упућују другим људима.

Чак је и Маркс размишљајући о тероризму написао: „У већини случајева тероризам је скуп некорисних свирепости, које чине људи који су сами заплашени, покушавајући да прекину несигурност.“¹³ Француски писац Жил Ромен истиче да тероризам може бити метод владања, што је историја више пута забележила.

Волтер Лакер, некадашњи директор лондонског Института за савремену историју је избројао укупно 109 дефиниција тероризма у периоду од 1963 – 1981 године,¹⁴ а до данас их има много више. Неуспели покушаји да се утврди свима прихватљива дефиниција веома су бројни. Катарина Томашевски истиче разлоге: „Појмом тероризма обухватају се различити акти насиља и угрожавања људских права и људских живота, као и јавних, односно заједничких и индивидуалних добара. У том мноштву и разноликости аката, који се подводе под појам тероризма, лежи део разлога због којих није могла бити утврђена једна свеобухватна и опште прихватљива дефиниција тероризма.“ Но, важнији разлог неуспеха покушаја да се постигне сагласност око дефинисања тероризма, треба тражити у чињеници да је тероризам увек политички мотивисан.

Тероризам је, дакле, „посебно правни појам“ (*delictum sui generis*) – његова историја је тесно везана за историју политичког деликта. Поред осталих, синтагму политички тероризам користи и П Вилкинсон (Paul

12 Ибид.

13 Маркс – Енгелс : „Писмо“, јули 1870 – децембар 1874, „Дело“, том 40, „Просвета“, Београд 1979, стр. 47.

14 Laquer Walter: ‘Retlections on terrorism’, ‘Foregin Afais’, јесен 1986. године.

Wilkinson), за кога поред политичког постоји и криминални тероризам, који се одређује као „системско прибегавање терору у циљу стицања приватне материјалне добити.“¹⁵

Џенкинс (В. Jenkins), тврди да је тероризам „насиље усмерено на посматраче“ – што значи да је страх намеравани ефект а не успутни резултат тероризма. Кербер¹⁶ сматра да „као симболичан акт, тероризам може бити анализиран као и други начини комуникације, анализом његова четири саставна дела: трансмитер (терориста), независни прималац (мета), порука (бомба, заседа или нека друга терористичка акција) и повратна спрега (рекација одређеног круга слушаца).“ Постоје теоретичари који тероризам дефинишу као позориште којим циљем нису стваране жртве, већ настоје да изазову рекацију посматрача (Вајман¹⁷ и Вин¹⁸). Дакле, савремени тероризам се може резумети и као покушај преношења порука применом политичког насиља.

Вилемиј Шројдер (Willemijn Schreuder) прихвата дефиницију дату у Вебестеровом универзитетском речнику (1981), где је тероризам дефинисан као систематско коришћење терора као средства застрашивања, а терор је насиље извршено од група у намери да се застраши становништво или влада ради одобрења њиховних захтева.¹⁹ Без обзира што је дефиниција дата у угледном универзитетском речнику, основни пропуст у дефинији је поистовећивање тероризма и терора, што се у дефинисању тероризма треба избећи, јер влада се не застрашује применом терора, већ обрнуто, влада уз примену терора застрашује сопствено становништво. Анализирајући досадашње дефиниције тероризма, јасно се уочавају елементи појма тероризма и то **насиље, страх, циљ и мотив**.

Насиљем се демонстрира сила, чију деструкцију далеко надилазе психолошки ефекти. Иако у литератури постоји висок степен сагласности о томе да је насиље најрелевантнија компонента приликом дефинисања тероризма, ипак се појам физичког насиља у контексту тероризма неминовнио допуњује психолошким и структурним насиљем. Мотив

15 P. Wilkinson: "Political terrorism", New York, Halsted Press, 1974.

16 P. Karber, Urban terrorism: Baseline data and a conceptual framework, "Social Science Quarterly," 1071, pp. 527-533.

17 G. Weimann, The mediated theater of terror: Must the show go on? In P. Bruck (ED), The news media and terrorism Ottawa: Carleton University press, 1986, pp. 1-22.

18 G. Weimann, and C Winn, The Theater of Terror, New York: Longman Publication, 1994.

19 Willemijn Schreuder, International Legal Measures Against terrorism: "Leiden Journal of International Law," 1988, p. 52.

терористе да изврши насиље је најтајанственији и за научнике још увек недоступан елемент терористичке активности. Гостон Ботхол (Gaston Bouthoul) је записао: „На тероризам су веома утицале интелектуалне и доктринарне идеје. У истраживању његових мотива може се открити променљиви ниво идеолошких вредности. Један за другим, идеолошки трендови су ослободили серије терористичких насилних поступака чије је оправдање сагласно актуелном мишљењу које је засновано на патриотизму, национализму, расизму, културној нетолеранцији, религиозном фанатизму и политичкој догми.“²⁰ Марта Креншо (Martha Crenshaw) сматра да се тероризам не може дефинисати ако се не анализира сам акт тероризма, његов циљ и шансе за успех. За Креншову тероризам представља друштвено и политички неприхватљиво насиље уперено против невиних људи да би се постигао психолошки ефекат.²¹ Познато је да свако ко поседује политичку моћ да дефинише „леgitимитет“ има и моћ да дефинише тероризам. Због тога је проблем у аналитичком дефинисању тероризма веома присутан.

О проблему општеприхватљивог дефинисања тероризма говори чињеница да чак у САД разна владина тела имају различите дефиниције тероризма. Стејт департмент: Наслов бр. 22 секције 2656ф (д) америчког закона, садржи следеће дефиниције: термин „тероризам“ односи се на унапред смишљено, политички мотивисано насиље које се чини против неборбених циљева од стране субнационалних група или тајних агената, а које обично има за циљ деловање на одређени аудиториј. Термин „међународни тероризам“ односи се на тероризам који укључује грађане или територије више земаља. Термин „терористичка група“ односи се на сваку групу људи која практикује међународни тероризам, или која под собом има подгрупе које практикују међународни тероризам. ФБИ дефинише тероризам као „незакониту употребу силе или насиља против људи и имовине, са циљем да се заплаши или на нешто присили нека влада, цивилно становништво или било који сегмент владе или становништва, да би се постигли неки политички или друштвени циљеви.“ ФБИ још описује тероризам или као домаћи или као међународни, зависно од порекла, базе и циљева терористичке организације која је у питању.

20 Gaston Bouthoul, *Definitions of Terrorism; International Terrorism and World Security*; David Carlton and Carlo Schaerf, Groom Helm, London, 1975, str. 52

21 Џонатан Р. Вајт, *Тероризам*, Alexandria Press, Београд, 2004. год. стр.10

Тим потпредседника САД дефинише тероризам, као незакониту употребу насиља или претња насиљем против људи или нечије имовине, да би се постигли неки политички или друштвени циљеви. Обично има за циљ да застраши или присили на нешто неку владу, појединце или групе, или да измени њихово понашање или политику. Министарство одбране САД дефинише теротизам: „Тероризам је незаконита употреба силе или насиља, или претња силом или насиљем уперена против појединаца или нечије имовине да би се извршила присила или застрашила влада или друштво, а у многим случајевима да би се постигао неки политички циљ, верски или идеолошки циљ.“ Обавештајна агенција Министарства одбране САД дефинише тероризам: „Тероризам је унапред планирано политичко насиље које се врши против неборбених циљева, а од стране субнационалних група или тајних државних агената, обично са циљем да се утиче на неки аудиторијум.“ Уједињене нације сматрају да је терориста свака особа која, делујући независно од знања неке земље, или као појединац, или као члан групе која није призната као званично тело или део неке нације, поступа на тај начин што уништава или оштећује имовину цивилног становништва или влада да би постигао неки политички циљ. Тероризам је акт лишавања живота или рањавања или акт уништавања или оштећења имовине цивила или владе, без јасне дозволе одређене владе, од стране појединаца или група људи који самостално делују, или влада које делују из властитих побуда или веровања, да би постигли неки политички циљ. Међутим, кад је дефинисање тероризма у питању, „проблем је у дефиницији проблема“, истиче Џонатан Р. Вајт.²²

Допринос српске науке дефинисању тероризма

У српској науци, као и у правној и политиколошкој литератури још увек не постоји јединствена и општеприхваћена дефиниција тероризма. У Лексикону криминалистике²³ тероризам је дефинисан као вид организоване криминалне активности, коју карактерише предузимање аката насиља, извођење атентата и отмица, подметање експлозива и пожара и предузимање опште опасних радњи. Лексикон безбедности²⁴ тероризам дефинише као метод смишљене систематске употребе насиља

22 Опширније видети: Ибид. стр. 4-15

23 Ж. Алексић, З. Миловановић, Лексикон криминалистике, Београд, 1995, стр. 301-302.

24 О. Ђорђевић, Лексикон безбедности, Београд, 1989, стр. 482.

ради сејања страха међу људима. Спроводе га државни органи или организоване групе да би остварили одређене политичке циљеве. Ова дефиниција поистовећује тероризам и терор и због тога је са аспекта савремене теорије о тероризму неприхватљива. У Криминолошком лексикону²⁵ под тероризмом се подразумевају доктрина, метод и средство за изазивање страха и несигурности код грађана систематском применом насиља. Мотиви терориста се најчешће квалификују као политички, али могу да буду и криминалне природе. Међутим, аутор ове дефиниције је можда несвесно изједначио тероризам и криминал, што је неспојиво са научним разматрањем ових појава. У Лексикону Међународног права²⁶ тероризам је одређен као облик политичке борбе која се води путем индивидуалног терора, односно насиљем и застрашивањем. У најширем смислу под тим појмом се подразумева сваки напад на живот или тело поједица или на објекте са намером изазивања политичких промена било које врсте. У војној енциклопедији, издања 1975. године дефинише се „терор“, али не и „тероризам“, и то као „акција (владавина) насиља чији је циљ застрашивање, односно уништавање противника.“²⁷

Професор др Драган Симеуновић сматра да се феномен савремени тероризам може теоретски најопштије одредити као сложени облик организованог, индивидуалног и ређе институционализованог политичког насиља, обележен застрашујућим брахијално-физичким и психолошким методама политичке борбе којима се обично, у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити „велики циљеви“ на начин потпуно непримеран датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају.²⁸

Међутим, политички мотив извршиоца је услов да би се нека радња означила као терористичка, јер је то једина дефиницијска компонента која раздваја тероризам од обичног криминала. Будући да се значење речи тероризам кроз историју мењало како би се прилагодило политичком

25 М. Бошковић, Криминолошки лексикон, Нови Сад, 1999, стр. 354.

26 Б. Кривокапић, Лексикон међународног права, Београд, 1998., стр.479.

27 Војна енциклопедија, том IX, Београд, 1975, стр. 775.

28 „Међународни тероризам“, изд. Београдски форум за свет равноправних, Београд 2002. године, стр.13

ризику сваког наредног периода, није никакво изненађење што је веома тешко одредити једну трајну дефиницију тероризма.

Највећи број аутора који су изучавали феномен тероризма сматра да је политичка компонента један од битних елемената тероризма. Ово се може запазити и у билатералним уговорима, затим у законодавствима великог броја земаља, као и у документима репресивних државних органа. Професор др Војин Димитријевић сматра да је сваки акт тероризма политички мотивисаних извршилаца одређен односом према власти и да је „према томе политички“. Ако политичку суштину може понекад замаглити разноликост, тиме се суштина неће променити.²⁹

Терористичке активности, све док су терористичке, никада немају масовну подршку грађана и становништва. Ако је пак имају онда то више није тероризам већ герила или масовни устанак становништва. Веома је битно при том знати да захтеви терориста никада нису реални нити на закону утемељени.

Дакле, приликом дефинисања тероризма треба узети у обзир **Conditio sine qua non** дефиниције тероризма која би омогућила међународну сарадњу као објективизацију појма, тј. према ком је узрок онај услов без којег последица не би наступила.

Научници немају дилему да је тероризам проблем, али још увек нема јединственог одговора на питање: Шта је тероризам ?

Компаративном анализом до прихватљиве дефиниције

На основу свих досада тумачења, тероризам је заиста, најопаснији начин примене насиља против цивилног становништва и институција државе у борби за остваривање политичких циљева. Веома је значајно да се систематски терористичке активности разликују од радњи криминалаца и патолошких убица. Криминалац, као и терориста, користи насиље као средство за постизање сопственог циља. Без обзира на то да ли криминалац користи насиље као средство за стицање новца или материјалног богатства, или убија или наноси повреду одређеној жртви за новчану накнаду, увек делује првенствено из себичних (личних) разлога.

За разлику од тероризма, насилни чин обичног криминалца није срачунат на изазивање последица – нарочито не психолошких – изван

29 Војин Димитријевић, „Тероризам“, радничка штампа, београд 1982, године. Стр, 37

самог чина. Криминалац користи неки насилни чин за, на пример, „терорисање жртава“, као што је претња ножем трговцу пред касом која је пуна новца да би га приморао да му да новац. Зато се под активношћу криминалца не подразумева изазивање ефеката према маси или околини, па је најзначајнија разлика између терористе и криминалца у томе што криминалац није заинтересован за утицај на јавно мњење – једино жели да узме новац и побегне, и да, при томе, буде што мање запажен.

Такође, да би се могао успешно дефинисати тероризам неопходно је разликовати тероризам од терора (страховладе) као насиља државе и њених институција према сопственим грађанима.

Разликовањем терориста од других облика злочина, долазимо до закључка да је тероризам: неизбежно политички мотивисан; насилан или прети насиљем; усмерен ка далекосежним психолошким последицама ван непосредне жртве насиља; вођен од стране неке терористичке организације чији припадници не носе униформе или ознаке.

Терорист, по правилу, мисли да сам није крив за злочин који је починио, него онај који није испунио његов захтев, па је зато злочин настао. Нажалост, апсолутни заштитни систем против тероризма не постоји. Он је феникс феномен. Лако се обнавља – регенерише ако његов један део остане жив. Приликом одређивања – дефинисања тероризма мора се узети у обзир чињеница, да је терориста обавезно интризично мотивисан.

Дакле, све досадашње дефиниције тероризма имају свој квалитет, али ниједна још увек није општеприхватљива у међународној заједници. Има за то оправдања, јер су многе дефиниције проткане политичким мотивима, или пак нису убедљиве у дефинисању терористичких радњи, па се тако добија простор за примену двоструких стандарда и одлаже почетак дефинитивног обрачуна са тероризмом на глобалном нивоу.

У том смислу, дефиниција тероризма која нуди одговор на питање: Како против тероризма, би била: „Тероризам је организована примена насиља (или претња насиљем) од стране политички мотивисаних извршилаца, који су одлучни да кроз страх, зебњу, дефетизам и панику намећу своју вољу органима власти и грађанима.“³⁰

Иако тероризам сви у свету формално осуђују, у пракси се потврдила чињеница да је тероризам ипак најефикасније оружје за остваривање

30 Радослав Гађиновић, „Савремени тероризам“, Графомарк, Београд, 1998. год, стр. 31.

политичких циљева одређених националних заједница. Историја нас подсећа да је међународна заједница формално осуђивала деловање многих терористичких организација у свету, али велике силе нису увек уважиле међународно право, јер су у одређеном тренутку подржали и оснажили деловање терористичких организација у многим регионима. Терористичке организације неправедно третирају као ослободилачке, уз масовни публицитет креира се искривљено мишљење јавног мњења у свету. На тај начин се пружа конкретна помоћ терористичким организацијама, а земља жртва насиља се проглашава као творац терора. Тиме јој се одузима легално и легитимно право да се на својој територији бори против тероризма. То је случај са „ОВК“ и „АНА“ на Косову и Метохији. Ако се овакав тренд двоструких стандарда настави, опасност од савременог тероризма ће се драстично повећати у многим земљама у свету, посебно у Великој Британији, Шпанији, Француској, Србији.

Закључна разматрања

Против терористичких активности и других облика угрожавања мора се, најпре, борити самим системом државе и друштва, његовом снагом, квалитетом, виталношћу, демократичношћу, која се налази у његовој основи, правном државом и даљим развојем слобода и права грађана, те учвршћивањем тих односа у свим областима друштвеног живота.

Уколико је демократско друштво етички, економски и организационо јаче и стабилније – утолико се оно осећа одговорнијим за процес заштите друштва и утолико се смањује могућност јављања терористичких активности. Потреба за врхунском оспособљеношћу државних антитерористичких јединица је очигледна.

Међународни систем безбедности у наредном периоду је пред великим изазовима, како очувати колективну безбедност становништва и заштитити грађане од ове тешко контролисане пошаст. То се између осталог може постићи кроз организовање; врунску обуку и савремено опремање јединица за противтерористичка дејства; сталним праћењем научних достигнућа из области војних, друштвених и техничких наука; анализом досадашњих искустава у антитерористичкој делатности; унапређењем система мера за одвраћање терористичких активности и тиме јачати унутрашњу снагу и способност друштва за наставак демократских процеса. Поред ових предуслова, основни услов за успех је одлучна опредељеност јавног мњења за супротстављање савременом

тероризму. Стављање под контролу савременог тероризма, био би велики успех међународне заједнице, јер искорењивање тероризма у свету је засад само жеља већине човечанства.

Може се, дакле, закључити да су савремене терористичке активности све присутније у свету. Оне могу бити све више и чвршће под контролом одређене државе, којој служе за остваривање интереса у одређеном подручју, које има значајан економски и геостратегијски положај, што је највећи проблем безбедности у свету. Овим опасним актима мора се супротставити целокупна међународна заједница, која треба комплементарно да употреби превентивну, репресивну и борбену функцију.

ЛИТЕРАТУРА

1. Dennis, A. Pluchinsky: Европски тероризам, Brasseys, Washinton, D.C. 1992.
2. Димитријевић, др. В.: Тероризам, "Радничка штампа", Београд 1982.
3. Димитријевић, др. В.: Страховлада, "Рад", Београд, 1985
4. Hoffman В.: Унутрашњи тероризам, превод и штампа "Народна књига" и "Алфа" Београд, 2000.
5. Harmen, C.C: Terrorism Today, London: Frank cass, 2000.
6. Horowitz Leonard G, Death in the Air: Globalism, Terrorism, and Toxic Warfare, sandpoint, Tetrahedron, 2001.
7. Гаћиновић, Р.: Савремени тероризам, "Графомарк", Београд, 1998.
8. Гаћиновић, Р.: Насиљу Југославији, ЕВРО, Београд, 2002. год..
9. Јаковљевић др. Д.: Тероризам с гледишта кривичног права, "Службени лист СРЈ" Београд, 1997.
10. Симеуновић, др. Д.: Политичко насиље, Радничка штампа – Београд, 1989.
11. Донатан Р. Вајт, "Тероризам", Алехандрија Пресс, Београд, 2004. године
12. Taylor, Max. I Horgan, John (ur): Тероризам и будућност, Голден маркет-инг, Загреб, 2002.
13. Wilkinson, Р.: Тероризам против демократије, Голден маркетинг, Загреб, 2002.

DEFINING CONTEMPORARY TERRORISM

(Summary)

Radoslav GACINOVIC, PhD

Institute of Political Studies, Belgrade

Modern science makes great efforts to define contemporary terrorism. However, despite the fact that terrorism represents a real plague for a contemporary society, the politics of many powerful countries delays to define contemporary terrorism in a generally acceptable manner since double standards are dominating factor. There are not good or bad terrorists, regardless of the fact that the unprincipled interpretation of this phenomenon by the big powers misleads the public opinion in recognizing contemporary terrorism. Terrorist activities are never supported by population on a large scale as long as they are called terrorist. If they have a large-scale support, then they are not terrorism but guerilla or rebellion.

When defining terrorism we must know that terrorists are unavoidably politically motivated, that they resort to violence, that the terrorist activities are directed towards far-reaching psychological consequences beyond a direct victim or target of an attack and that they must belong to some organization. It is also important to know that terrorist demands are never either realistic or legally based. Therefore, when defining terrorism it should take into account the importance of the definition of terrorism that would provide for the international cooperation as an objectification of the term, i.e. according to which the consequence is a condition without which there would not be a consequence (*Conditio sine qua non*).

According to the results of his scientific and research work so far, the author of this paper defines terrorism in the following manner: "Terrorism is an organized use of violence (or threat with violence) by politically motivated individuals or groups who are determined to impose their will to the institutions of power and citizens through fear, fright, defeatism and panic."

ОДНОС ТЕРОРИЗМА И ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Дејан ШУПУТ

Институти за уредно право, Београд

Апстракт: Безбедносни изазови створени широм света почетком XXI века, намећу нов начин посматрања и изучавања феномена тероризма и организованог криминала. Сарадња терористичких организација са структурама организованог криминала и све веће преклапање активности којима се баве терористи и чланови организованих криминалних група наводе на размишљање да се тероризам и организовани криминал више не могу посматрати као две потпуно одвојене појаве. Мере које се предузимају ради сузбијања тероризма и организованог криминала постају све сличније и захтевају координирано спровођење како би дале добре резултате у борби против тих штетних појава.

Кључне речи - тероризам, организовани криминал, глобализација, прање новца

Тероризам и организовани криминал постали су крајем XX и почетком XXI века, једне од најчешћих тема новинских чланака, телевизијских емисија, филмова и свакодневних разговора грађана. Наметнули су се као неизбежне теме, огромном друштвеном опасношћу, бруталношћу, продорношћу и тежином последица које проузрокују.

Последњих година, терористичке акције изводе се све чешће,¹ и про-изводе све веће и озбиљније последице, које се директно

1 Овакву тврдњу поткрепљују подаци о броју извршених терористичких аката, који указују да се учесталост вршења терористичких активности на територији САД-а, Русије, држава Западне Европе, Африке и Азије, знатно повећала током последње деценије XX века. Може се рећи да је период интензивирања учесталости терористичких напада започео још 1993. године у Њујорку, када је Рамзи Јусуф подметнуо бомбу у подземну гаражу

одражавају на начин живота људи широм света. Страх од тероризма и његових последица непрестано расте. Кулминацију је досегао после терористичких напада извршених у Њујорку 11. септембра 2001. године. Откривање намера терориста да за неки од будућих напада употребе оружје за масовно уништење, пре свега нуклеарно, хемијско и биолошко оружје, још више је повећало светски страх од тероризма и подстакло међународне и националне организације да интензивирају активности усмерене ка борби против тероризма.

Паралелно са интензивирањем терористичких активности, организовани криминал постаје све развијенији и разгранатији. Све већи број криминалних организација се удружује на регионалном и глобалном нивоу, проширујући поље деловања и увећавајући зараду остварену обављањем противзаконитих активности. Врхови организованог криминала настоје да заузму политичке позиције, како би створили услове за повећање своје моћи и даље увећање зараде. Због тога се „босови“ криминалних организација све чешће експонирају у јавности (уз помоћ дневних новина и телевизија које поседују, или на чији рад утичу), представљајући себе као успешне пословне људе. Жеља за бесконачним увећањем зараде, осим што повлачи потребу за поседовањем политичког утицаја, намеће и непрестано проширивање поља нелегалних активности којима се баве организоване криминалне групе. Таква ситуација доводи до неизбежног остваривања контакта и сарадње између организованих криминалних група и терористичких организација.

Поједине криминалне организације користе услуге терориста како би извршиле политички притисак на владе које се супротстављају организованом криминалу, или како би „казниле“, владе које не желе да остваре сарадњу са организованим криминалом. Такође, организоване криминалне групе проналазе директан пословни интерес, продајући

Светског трговинског центра. Потом је током 1994. године дошло до експанзије чеченског тероризма који још увек потреса и угрожава Русију. Скоро у исто време, екстремистичке групе су појачале терористичке активности на територији Алжира, да би касније, на самом крају XX века, дошло до обнављања сукоба Израела и Палестинаца који су се одлучили за устанак у оквиру кога се скоро свакодневно спроводе терористички напади. На територији Европе, терористичке организације као што су баскијска ЕТА и ирска ИРА, нису увећале обим активности, али је зато дошло до пораста исламског тероризма који је кулминирао током 2004. године, нападом на возове у Мадриду.

терористичким организацијама оружје и опасне материје, неопходне за вршење терористичких напада. Све чешће, саме терористичке организације упуштају се у обављање криминалних активности својствених организованом криминалу (трговина дрогом, оружјем, људима, људским органима, организовање проституције и слично) како би прибавиле неопходна финансијска средства за своје деловање. Примера такве сарадње између терориста и припадника организованих криминалних група је много. Најчешће се као примери такве праксе наводе случајеви забележени у Колумбији, бившим републикама СССР-а, Ирске, Авганистану и Косову и Метохији. Измењени друштвено политички услови у већини поменутих држава и региона, довели су до успостављања сарадње између терориста и структура организованог криминала. Политичке, социјалне и геостратешке промене до којих је дошло крајем XX века у читавом свету, утицале су на феномене као што су тероризам и организовани криминал, доприневши њиховом трансформисању и међусобном приближавању.

У времену које је наступило после Хладног рата, многе друштвене појаве које су имале утицаја на амбијент међународног система безбедности су се значајно измениле. Појмови као што је колективна безбедност, национална безбедност, одвраћање претњом одбрамбеним нулеарним оружјем, реципроцитет и национални интерес, значајно су преформулисани и реосмишљени. Фактори као што је економска и културна глобализација, повећана „пропустљивост„ државних граница, муњевит развој информационих и комуникационих технологија, одиграли су важну улогу у процесу глобалних промена. Те промене одразиле су се и на тероризам и организовани криминал. Тероризам какав је постојао шездесетих, седамдесетих и осамдесетих година XX века, који је у највећој мери био везан за остваривање политичких циљева, или ослобађање нација потчињених од стране колонијалних сила, више не постоји. Структура организованог криминала, заснована на ауторитету појединца који је најстарији члан неке од италијанских или јеврејских емигрантских породица у САД-у, такође више не постоји. Обе наведене појаве су еволуирале током година, прилагођавајући се променама које су наступиле у читавом свету, стварајући нове облике организације,

и развијајући начине деловања који су по свом обиму, друштвеној опасности и утицају, били незамисливи пре 1990. године².

Приликом проучавања односа тероризма и организованог криминала намећу се многа питања. Пре свега, да ли је могуће изоловано посматрати тероризам и организовани криминал? Затим, да ли је тероризам временом постао само један вид организованог криминала, или је још увек засебан феномен? Да ли је сарадња терористичких организација и криминалних организација чисто пословна, или и идеолошка? Да ли је тероризам постао оружје организованог криминала, или је организовани криминал постао извор финансирања терористичких организација? Да ли борба против тероризма и борба против организованог криминала подразумевају примену заједничких мера и механизма за сузбијање тих појава?

Да би се ваљано одговорило на постављена питања, неопходно је претходно одредити појам тероризма и појам организованог криминала, а потом извршити њихово поређење. Затим је нужно сагледати и анализирати до сада откривене случајеве и видове сарадње терористичких организација и структура организованог криминала. Тек на основу тога, може се заузети став о односу тероризма и организованог криминала.

Одређивање појма тероризма и појма организованог криминала

Тероризам, нарочито међународни тероризам, обележава се у правној литератури као „напаст времена у коме живимо„.³ Тероризам се може посматрати са етичког, политичког, економског, социолошког и позитивно-правног становишта. Парцијалне дефиниције имају тај недостатак да појам тероризма не дефинишу на свеобухватан начин, већ наглашавају само одређене особине тог појма. У савременој правној књижевности, ни до данашњих дана, није формулисан један опште прихватљив појам тероризма.⁴

2 The new threat of organised crime and terrorism , nalazi se na web-stranici: http://www.janes.com/security/international_security/news/jtsm/jtsm000619_1_n.shtml

3 S. Glaser, Le terrorisme international et ses divers aspects, „Revue internationale de droit compare„, 1973, No 4, p.825, navedeno prema D. Jakovljevih, Terorizam s gledišta krivičnog prava, Novinsko-izdavačka ustanova Službeni list SRJ, Beograd, 1997, str, 13.

4 D. Jakovljevih, op. cit, str. 21.

Велики број теоретичара кривичног и међународног права бавио се дефинисањем појма тероризма, покушавајући да кроз што потпуније дефиниције обухвати све појавне облике тог феномена. Суочавајући се са проблемом одређивања појма тероризма, неки аутори су чак долазили до дилеме да ли је могуће, и да ли је пожељно дефинисати тероризам.⁵ Непрецизности и тешкоће при дефинисању појма тероризма настале су и као последица непрецизне употребе речи тероризам у медијима, који покушавају да нам у ограниченом времену, или простору, пренесу неку комплексну поруку, и то тако што најразличитије форме насиља обележавају као тероризам (на пример, бомбардовање неке зграде, атентат на председника државе, масакр становништва учињен деловањем неке војне јединице, тровање становништва неким производом из супермаркета, или намерна контаминација лекова у некој апотеци).⁶

Да би се одговорило на питање односа тероризма и организованог криминала, неопходно је поћи од одређивања појма тероризма са становишта кривичног права, како би се тероризам упоредио са кривично-правним аспектима феномена организованог криминала. При томе треба узети у обзир, не само дефиниције тероризма које су формулисали правни теоретичари који се баве изучавањем те појаве, већ и дефиниције прихваћене у законима који регулишу борбу против тероризма.⁷

Реч тероризам употребљена је први пут 1930. године за време одржавања Међународне конференције за унификацију кривичног права у Бриселу.⁸ Од тог времена, па до данас, створен је огроман број дефиниција тероризма. Тако на пример Р. Juillard схвата тероризам као „акт насиља који рађа страх или застрашивање код становништва неке државе, и који прети животу, телесном интегритету, физичком и душевном здрављу, и слободи евентуалних жртава,„⁹ Levasseur сматра да „тероризам може да буде дефинисан као: умишљајна и системтска употреба средстава која по природи изазивају страх („terreur,“) с

5 J.F.Gayrand, *Definir le terrorisme*, p. 195, наведено према D. Jakovljeviћ, *op.cit.*, стр. 22.

6 D.Petroviћ, *Globalni terorizam*, *Pravni живот* t1 No. 9/2004, Београд, стр. 79.

7 Као репрезентативне за изучавање и упоредну анализу, могу се узети законске дефиниције тероризма из оних држава које су тренутно најугроженије вршењем терористичких напада. У таквој групи се налазе САД, Израел и Русија.

8 D. Jakovljeviћ, *op. cit.*, стр. 41.

9 Р. Juillard, *Les enlèvement de diplomates*, *Annuaire francais de Droit international*, 1971, p. 225, наведено према D. Jakovljeviћ, *op.cit.*, стр. 45.

обзиром на постизање одређеног циља»,¹⁰ Слично схватање изражава и амерички правник Тран-Там, који сматра да тероризам може да означава акте међународног кривичног дела извршеног посредством насиља и застрашивања ради постизања одређеног циља.¹¹

Занимљиво је да чак ни Сједињене Америчке Државе, које су тренутно најугроженија држава света када је реч о претњама које упућују терористи, не користе јединствену, или прецизније речено, заједничку дефиницију тероризма, већ дефинишу тероризам у већем броју прописа, и од стране различитих државних органа. Тако је Федералним закоником Сједињених Америчких Држава, тероризам дефинисан као „противправна употреба силе и насиља над појединцима и имовином, са циљем застрашивања или присиљавања владе, грађана, или било ког сегмента друштва, да подржи политичке или социјалне циљеве које желе да постигну терористи»,¹² Другу дефиницију тероризма, која се налази у Законику САД-а у глави 22, одељку 2656ф (д), Влада Сједињених Америчких Држава користи од 1983. године за статистичко и аналитичко праћење феномена тероризма.¹³ Поменути закон САД-а дефинише тероризам као испланирано, политички мотивисано насиље, извршено над цивилним циљевима, од стране неке групе или тајног агента, са намером остваривања утицаја на ставове јавног мњења. Федерални биро за истраживање, познатији по скраћеници ФБИ, класификује тероризам на национални (домаћи) и међународни, у зависности од порекла терористичке организације и објекта који терористи нападају. Тако ФБИ сматра да:

- Национални (домаћи) тероризам представља противправну употребу силе, или противправну претњу да ће се извршити насиље, од стране групе или појединца који се налази на територији САД-а, и који терористички делује само на територији САД-а, са циљем застрашивања или присиљавања владе, грађана, или било ког сегмента друштва да подржи политичке или социјалне циљеве који

10 G. Levasseur, Les aspects repressifs du terrorisme international, u G. Guillaume – G. Levasseur, *Terrorisme international*, Pedone, Paris, 1976/1977, p. 62.

11 D. Jakovljević, op. cit., str. 45.

12 Nalazi se na web-stranici: <http://www.terrorismfiles.org/encyclopaedia/terrorism.html>

13 Nalazi se na web-stranici: <http://usembassy.state.gov/islamabad/wwwhterrorismmain.html> i predstavlja izvod iz izveštaja Vlade SAD „Patterns of Global Terrorism 2000...“, koji se u celini može pročitati na web-stranici: <http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/2000/index.cfm?docid=2419>

треба да се остваре услед притиска терориста.

- Међународни тероризам обухвата све акте насиља који угрожавају људске животе и који представљају кривично дело по законима САД-а, или законима било које друге државе. Такви акти су сви они акти који имају за циљ застрашивање, или стављање под притисак цивилног становништва, и на тај начин вршење утицаја на политику неке владе. Наглашава се да отмице и убиства извршена са циљем вршења притиска на владу, такође представљају акте тероризма, и да међународни карактер тероризма поприма било вршењем терористичких активности ван граница САД-а, било превазилажењем националних граница и постојањем страног елемента код извршилаца терористичких аката, објекта терористичког напада или места планирања и припремања терористичког напада.¹⁴

Дефиниција тероризма коју користи ФБИ, у суштини представља разраду појма тероризма одређеног Федералним законом Сједињених Америчких Држава.

У Републици Србији, кривично дело тероризма предвиђено је чланом 125. Основног кривичног закона (ОКЗ) који гласи: „Ко у намери угрожавања уставног уређења или безбедности СРЈ¹⁵ изазове експлозију или пожар или предузме другу општеопасну радњу или акт насиља којим је створено осећање несигурности код грађана, казниће се затвором најмање три године...“¹⁶ Тај члан закона се до 2003. године налазио у Кривичном Законом Савезне Републике Југославије, из кога је и преузет. Очигледно је да је законодавац приликом одређивања кривичног дела тероризма пошао од чињенице да тероризам у општем смислу, представља вршење насиља према појединцима, групама људи или имовинским добрима.¹⁷ Због тога је законодавац радњу извршења кривичног дела одредио као предузимање неке општеопасне радње или акта насиља,

14 Nalazi se na web-stranici: <http://www.terrorismfiles.org/encyclopaedia/terrorism.html>

15 Може да зачуди чињеница што се у члану закона као назив државе и даље користи СРЈ, иако таква држава више не постоји. Вероватно је приликом преузимања савезног закона и његовог увођења у законодавни систем Републике Србије учињен пропуст који ће бити исправљен у наредној правно-техничкој редакцији текста, или при неким будућим изменама и допунама одредби тог закона.

16 „Службени гласник РС“, Бр. 39/2003.

17 Љ. Лазаревић, Кривично право Југославије, Савремена администрација, Београд, 1995, стр. 45.

који као последицу кривичног дела проузрокују стварање осећања личне несигурности код грађана, из чијег настанка може да произађе још једна, даља последица, а то је угрожавање уставног уређења или безбедности државе. Потребно је нагласити да предузимање неке општеопасне радње или акта насиља, представљају радњу извршења кривичног дела тероризма само ако се врши у намери угрожавање уставног уређења или безбедности државе. Таква намера извршења служи за разграничење тог кривичног дела од других сличних дела која се састоје у предузимању општеопасних радњи или аката насиља.¹⁸

Сагледавајући сва наведена схватања појма тероризма, постаје јасно да тероризам у сваком случају представља облик криминалне активности која садржи следећа обележја:

- 1) вршење аката насиља;
- 2) застрашивање или стварање осећања страха;
- 3) угрожавање и повређивање вредности као што су живот, здравље, морални интегритет, имовина, јавна и државна безбедност;
- 4) постојање посебног мотива за извршење, који се огледа у остваривању неког политичког, социјалног, националног, идеолошког или религиозног циља.

Иако се термин организовани криминал користи у свакодневном говору, баш као и у случају тероризма, још увек није одређена јединствена и опшеприхваћена дефиниција организованог криминала. Један од разлога за непостојање јединствене и опшеприхваћене дефиниције организованог криминала је и чињеница да се тај феномен веома брзо развија, прилагођава, мења методе деловања и форме испољавања.¹⁹ Организовани криминал се не испољава у свим земљама у истим облицима и са истим интензитетом, већ је прилагођен постојећим друштвеним односима и повољним условима за развијање одговарајућих видова криминалне делатности.²⁰

Када се говори о организованом криминалу, већина људи има у виду појавне облике организованог криминала какве је имала прилике да

18 Lj. Lazarević, op. cit., str. 46.

19 B. Dobovšek, Organised crime – Can we unify the definition, nalazi se na web-stranici: <http://www.ncjrs.org/policing/org323.htm>

20 М. Бошковић, Организовани криминалитет, Полицијска академија, Београд, 1998, стр. 1.

посматра у холивудским филмовима који приказују живот америчких гангстера из 30-их година XX века. У тим филмовима, веома сликовито, описана је хијерајхијски устројена породична организација мафије, којом доминирају и управљају досељеници из јужне Италије предвођени најјачим и најугледнијим појединцем међу њима - „Кумом„. Организовани криминал те епохе, обухватао је бављење криминалним делатностима везаним за коцку и игре на срећу, шверц алкохола и оружја, организовање проституције, „рекета„, отмица и професионалних убистава. Временом, делатности које организоване криминале групе и њихови чланови обављају, многоструко су се прошириле. У данашње време, поред претходно наведених активности, организоване криминалне групе баве се шверцом и продајом дроге, трговином људским бићима и људским органима, „прањем„ новца, фалсификовањем новца, трговином опасним материјама и шверцом оружја за масовно уништење, противзаконитим складиштењем нуклеарног отпада, привредним и компјутерским криминалом. Упоредо са тим активностима, руководеће структуре организованог криминала настоје да остваре политички утицај, како би уз помоћ таквог утицаја, део нелегално стеченог капитала уложили у легалне привредне токове и тако оствариле додатан профит и моћ. Познато је да је капитал многих криминалних организација укључен у високоисплативе легалне послове као што је изградња великих грађевинских објеката (путева, мостова, тржних центара), туризам, угоститељство и трговина. У таквим пословима, присуство новца који потиче из нелегалних токова, изобличава правила слободне тржишне утакмице и лоше утиче на пословни амбијент многих држава. „Врхови„ организованог криминала, покушавају да се уплету и у политички живот, како би путем корупције, уцена и притисака, утицали на процесе јавних набавки које такође доносе велику зараду. Вероватно није претеривање, ако се каже да је организовани криминал, проширио поље своје делатности на највећи део легалних послова који повлаче остваривање великог профита. Због свега тога, веома је тешко формулисати дефиницију организованог криминала која би обухватила све његове сегменте.

У теорији постоји шире и уже схватање појма организованог криминала. Појам организованог криминала у ширем смислу обухвата све оне облике организованог криминалног деловања, где постоји криминална организација и организовани приступ у фази припреме

и извршења кривичних дела с циљем прибављања противправне имовинске користи.²¹ Уже схватање своди појам организованог криминала само на оне облике организованог криминалног деловања где је дошло до успостављања одређених веза између шефова криминалних организација и представника државе и њених органа.²² Неспорно је да су облици организованог криминалног деловања који одговарају ужем схватању појма организованог криминала, по својим последицама и друштвеној опасности далеко опаснији и тежи од облика организованог криминалног деловања одређеног у ширем смислу, због тога што указују на повезаност државе и организованих криминалних група. Та повезаност огледа се, било у одређеном степену заштите организоване криминалне делатности од стране државе²³, било у добијању појединих концесија на основу успостављених криминалних веза са државом или неким од њених органа.

У оквиру ужег и ширег схватања појма организованог криминала, постоји изузетно велик број дефиниција формулисаних од стране појединаца, државних органа и међународних организација. Само на једној веб-страници која тренутно постоји на Интернету, могуће је наћи преко шездесет дефиниција појма организованог криминала²⁴. Међу тим дефиниција налазе се и дефиниције које су усвојили Савет Европе и Уједињене нације.

Дефиниција коју користи Савет Европе гласи: „Организовани криминал представља обављање илегалних активности од стране организоване групе која се састоји од три или више особа, и која постоји дуже време, са циљем извршавања озбиљних злочина удруженим снагама чланова групе, који се користе насиљем, претњама, подмићивањем и другим сличним средствима, како би директно или индиректно остварили финансијску или другу материјалну корист.”²⁵ Организација

21 М. Вошковић, *op. cit.*, стр. 7.

22 М. Вошковић, *op. cit.*, стр. 7.

23 Заштита коју држава може да пружи некој организованој криминалној делатности не огледа се само у заштити од кривичног прогона чланова криминалне организације која такву делатност обавља, већ може да подразумева и давање прикривене логистичке подршке за извршење кривичних дела, или заташкавање последица и трагова извршења кривичних дела.

24 <http://people.freenet.de/kvlampe/OCDEF1.htm>

25 Council of Europe, Crime Analysis: Organised crime - Best practice survey no. 4, Strasbourg, France 2002. Налази се на веб-страници: <http://people.freenet.de/kvlampe/OCDEF1.htm>

Уједињених нација употребљава следећу дефиницију: „Организовани криминал обухвата широк опсег криминалних активности које извршавају групе људи, које су лабавије или чвршће организоване са циљем богаћења припадника тих група на рачун друштвене заједнице и њених чланова.,”²⁶ За обе наведене дефиниције може се констатовати да су прилично екстензивне и неодређене.

Екстензивност је основна црта и низа других дефиниција организованог криминала. Тако двојица великана криминологије – Edwin Sutherland i Donald Cresses, сматрају да је то делатност малих група криминалаца створених с циљем да врше злочин одређеног типа.²⁷ Cresses сматра да организовани криминал заузима одређену позицију у друштвеном систему, самом чињеницом што постоји као организација која је рационално основана да би максимизирала профит који доноси пружање илегалних услуга и обезбеђивање илегалних производа, члановима друштва који имају потребу за таквим производима и услугама.²⁸

Ни у нашој држави није избегнута екстензивност и неодређеност приликом дефинисања организованог криминала. Тако је у Републици Србији током 2002. године донет *Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала*, који у свом другом члану дефинише организовани криминал. Текст тог члана закона гласи: „Организовани криминал у смислу овог закона представља вршење кривичних дела од стране организоване криминалне групе, односно друге организоване групе или њених припадника за које је предвиђена казна затвора од четири године или тежа казна.,”²⁹ Затим је чланом трећим истог закона, прописано да се: „под организованом криминалном групом подразумева група од три или више лица која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за

26 United Nations, Changes in Forms and Dimensions of Criminality - Transnational and National. Working paper prepared by the Secretariat for the Fifth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Toronto, Canada, 1-12 September 1975). Nalazi se na web-stranici: <http://people.freenet.de/kvlampe/OCDEF1.htm>

27 Ђ. Игњатовић, Организовани криминалитет, Полицијска академија, Београд, 1998, стр. 18.

28 D. R. Cressey, Theft of the Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America, New York, Harper, 1969, стр. 10. Може се видети и на web-stranici: <http://people.freenet.de/kvlampe/OCDEF1.htm>

29 „Службени гласник РС,, бр. 42/2002, 27/2003, 39/2003 и 76/2003.

које је предвиђена казна затвора од четири године или тежа казна, ради стицања, посредно или непосредно, финансијске или друге материјалне користи»,³⁰ Већ на први поглед, постаје јасно да се аутор поменутог закона при одређивању значења законског термина организовани криминал, послужио дефиницијом појма организованог криминала коју користи Савет Европе.

Из свих до сада наведених дефиниција може се закључити да организовани криминал, било да се схвати у ужем или ширем смислу, поседује одређене карактеристике које га разликују од других криминалних активности. Можда су за сагледавање садржине појма организованог криминала, најпогоднија гледишта која износе италијански аутори Giovanni Fiandaca и Ernesto Savona, кога многи сматрају једним од највећих познавалаца проблематике организованог криминала у Европи. Тако Fiandaca наводи четири услова који треба да буду испуњени како би се делатност криминалних банди могла сматрати организованим криминалом.³¹ Ти услови су:

- организациона димензија (да постоји криминална организација);
- организовање криминалне делатности привредног типа („криминална корпорација,,);
- употреба насиља ради очувања позиција првенстава или монопола, односно увећања профита, али и финансирање убистава ради спречавања примене права или доношења политичких одлука које их угрожавају;
- корупција полицијских, судских и политичко извршних власти.³²

Слично условима које наводи Fiandaca, Ernesto Savona, као кључне елементе организованог криминала издваја:

- организованост и кооперативност више преступника;
- коришћење насиља и корупција ради лакшег вршења њихове делатности;
- прикривање криминалних активности кроз легалне делатности и корпорације;

30 Службени гласник РС, бр. 42/2002, 27/2003, 39/2003 и 76/2003.

31 Ђ. Ignjatović, op. cit., str. 21.

32 G. Fiandaca, Criminalita e controllo penale, L'indice penale, 1991/1, str. 5 – 34. Navedeno prema: Ђ. Ignjatović, op.cit, str. 21.

- главни циљ организације јесте прибављање профита;
- транснационална природа – њихове делатности прелазе националне границе.³³

Кључне елементе појма организованог криминала, неопходно је упоредити са основним обележјима тероризма, како би се уочиле евентуалне сличности и разлике између та два вида криминалне активности, и како би се одредио њихов међусобни однос.

Однос основних обележја тероризма и организованог криминала

Када се сагледају и упореде основне карактеристике или конститутивни елементи појма тероризма и појма организованог криминала, примећују се велике сличности. Због тога се може изнети тврдња да су тероризам и организовани криминал сродне појаве. Уочљиво је да се као заједнички елементи оба феномена издвајају:

- **постојање организације** - организоване групе људи која је окупљена ради вршења кривичних дела са намером постизања неког циља;
- **противправност активности** које спроводи организована група;
- **конспиративност, тј. тајновитост** функционисања организоване групе;
- **употреба насиља** у циљу остваривања интереса организоване групе;
- **заstraшивање околине** у циљу остваривања интереса организоване групе;
- **угрожавање и повређивање вредности** као што су живот, здравље, морални интегритет, имовина, јавна и државна безбедност.

Међутим, иако се велики број конститутивних елемената тероризма и организованог криминала подудара, кривична дела тероризма и организованог криминала се битно разликују, с обзиром на психолошки елемент који се своди на мотив за извршење тих кривичних дела. Тако је основни мотив за спровођење терористичких активности остваривање неког политичког, социјалног, националног, идеолошког или религиозног циља, док је основни мотив за вршење кривичних дела организованог криминала остваривање огромног, незаконито стеченог профита (противправно богаћење). Тек у другом плану, делатност организованог криминала има у виду и постизање политичке моћи,

33 E. Savona, Organised Crime Across the Borders: Preliminary Results, u: HEUNI Papers No. 6, Helsinki, 1995, str.5. Navedeno prema: Ђ. Ignjatović, op.cit, str. 22.

или ширег друштвеног утицаја, али само са циљем обезбеђивања услова за обављање нелегалних послова и додатно увећање зараде, а не ради постизања политичких циљева самих по себи. Разграничење тероризма и организованог криминала стога се мора извршити на основу намере као субјективног елемента кривичног дела, а не на основу саме радње извршења и усмерености радње извршења кривичног дела као објективних елемената кривичног дела. Радње извршења та два кривична дела могу бити толико сличне да се без сагледавања намере, разлика између њих може на први поглед у потпуности изгубити. На пример, постављање и активирање експлозива на јавном месту (на улици, у ресторану, у спортском објекту...), може представљати терористички акт, али и активност предузету од стране организоване криминалне групе (банде, клана, „екипе„). Без поседовања информација о томе да ли је експлозив активиран у циљу изазивања страха и осећања несигурности код грађана, или у склопу обрачуна мафијашких група и уклањања (убијања) конкуренције, не може се проценити да ли се ради о терористичком акту, или организованој криминалној делатности.

Узимајући у обзир све наведене сличности и разлике које постоје између тероризма и организованог криминала намеће се закључак да су то два различита феномена који имају много додирних тачака. Те додирне тачке не огледају се само у претходно наведеним конститутивним елементима који су заједнички за оба феномена, већ и кроз сарадњу терористичких организација са организованим криминалним групама. Поред поменуте сарадње, замагљивању разлика између тероризма и организованог криминала доприносе све чешћи случајеви међусобног преузимање метода рада, деловања и организовања терористичких група и организованих криминалних група. Облици противзаконитих активности којима се припадници наведених организација баве нису више јасно резервисани само за терористе, или само за припаднике криминалних организација. Некадашњи, искључиво терористички акти, данас се појављују као узгредна делатност криминалаца, баш као што се класична кривична дела попут изнуда, недозвољене трговине и кријумчарења, појављују као секундарна делатност терористичких организација.

Да ли описане сличности могу да доведу до евентуалног приближавања, или до потпуног подвођења појма тероризма под појам орга-

низованог криминала, може се рећи тек након сагледавања примера сарадње терористичких организација и организованих криминалних група. Очигледно је да терористичке организације представљају организоване криминалне групе, баш као што и мафија и гангстерске скупине, представљају организоване криминалне групе својствене организованом криминалу. Њихов развој, сарадња и комуникација, додатно замагљују границу између тероризма и организованог криминала.

Имајући у виду наведене чињенице, намеће се закључак да је циљ терористичких активности уништење државе против које се терористи боре, док је циљ високог степена организовања обављања криминалних активности, повезивање криминалаца са државом и структурама власти, како би се држава и њени механизми вршења власти „изнутра„ поткопали и ставили у службу противправног богаћења. Евидентно је да тероризам директно напада стабилност и безбедност одређене државе, док организовани криминал, попут паразита, црпи из државе ресурсе и енергију, и самим тим доприноси њеном урушавању, иако му то није приоритетан циљ. Овакво поређење последица које проузрокују активности терориста и припадника организованих криминалних група, још један је доказ о блискости феномена тероризма и организованог криминала.

Облици сарадње терористичких организација и структура организованог криминала

Упркос чињеници да се тероризам и организовани криминал, битно разликују када је реч о њиховом субјективном елементу - намери, они се не могу посматрати и изучавати само као одвојени феномени, због тога што се све више продубљује и развија сарадња терористичких организација и структура организованог криминала. Одвојено посматрање тероризма и организованог криминала, ограничава могућности за њихово изучавање и унапред упућује на различитост форми транснационалних криминалних активности какве су тероризам и организовани криминал.

Удруживање међународно организованог криминала, тероризма и корупције, временом постаје све очигледније. Тероризам и организовани криминал развијају се заједно, пре свега из разлога што су економски и политички услови који погодују стварању тих појава веома

слични.³⁴ Јачање тероризма и организованог криминала, заснованог било на идеолошкој, било на економској основи, зависи од постојања специфичних друштвених околности које у највећем броју случајева настају у земљама у развоју, и државама које пролазе кроз процес транзиције, током кога не успевају да се на успешан начин укључе у глобалну економију.³⁵ Сиромаштво, правна несигурност, висок ниво корупције, недостатак инвестиција и спор привредни раст држава које се налазе у развоју, ограничава могућности за запошљавање становника тих држава, и остваривање легалних зарада неопходних за свакодневни живот грађана тих држава. У таквој ситуацији, повећава се простор за деловање организованих криминалних група, које постају привлачна економска алтернатива за омладину која у својој држави не може на легалан начин да оствари свакодневне жеље и потребе. Слично организованом криминалу, тероризам и терористичке организације, „бујају„ у окружењу у коме млади људи имају органичене могућности за напредовање у оквиру друштва у коме живе.³⁶

Услед описаних друштвених услова и околности, долази до све тешњег повезивања и сарадње терористичких организација и структура организованог криминала. Примера сарадње има много. Најучљивији вид сарадње терориста и криминалаца, је повезаност терористичких група са организованим криминалним групама које се баве шверцом и продајом дроге.

Једна од приоритетних области деловања америчке ДЕА (Drug Enforcement Administration)³⁷, тренутно је откривање веза између терористичких организација и организованих криминалних група које се баве трговином дрогом. Иако ДЕА није специјализована за борбу против терориста, све више постаје усмерена на њихово праћење, пошто се у пракси показало да су многи трговци дрогом, и многе организоване криминалне групе које се баве продајом дроге,

34 L.I. Shelley, *Organized Crime Terrorism and Cybercrime*, може се видети на web-страници: www.isn.ethz.ch/5isf/5/papers/shelley_paper_IV-4.pdf

35 Tom Farer, "Conclusion Fighting Transnational Organized Crime: Measures Short of War," in *Transnational Crime in the Americas* ed. Tom Farer New York and London: Routledge, 1999, pp.244-52. Navedeno prema L.I. Shelley, *Organized Crime Terrorism and Cybercrime*, може се видети на web-страници: www.isn.ethz.ch/5isf/5/papers/shelley_paper_IV-4.pdf

36 L.I. Shelley, op. cit., str. 1.

37 Орган Владе САД-а надлежан за сузбијање производње и промета дроге.

умешане у терористичке активности. Умешаност организованих криминалних група у терористичке активности, огледа се пре свега кроз финансирање терористичких организација и терористичких акција, новцем који организовани криминал зарађује продајом дроге. Осим тога, организовани криминал не преза од употребе терора и насиља, приликом настојања да заштити своје интересе, тако да веома често користи терористичке методе, или чак саме терористичке групе, како би извршио одређени акт насиља.

Као један од најочигледнијих примера сарадње терористичких организација и организованих криминалних група, може се навести пракса која већ дужи низ година постоји у Колумбији. У тој држави, у последњих двадесетак година, делује већи број тзв. побуњеничких група које су заправо терористичке организације финансиране од структура организованог криминала, са циљем заштите интереса колумбијских трговаца дрогом. Те терористичке организације по налогу шефова криминалних организација, нападају државне органе који се баве сузбијањем производње и трговине дрогом, и извршавају акте насиља над политичарима који покушавају да униште колумбијске нарко картеле. Две највеће и најмоћније колумбијске терористичке организације су Револуционарна армија Колумбије (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – FARC) и Национална ослободилачка армија (Ejercito de Liberacion - ELN)³⁸.

Револуционарна армија Колумбије је 23. фебруара 2002. године, по налогу шефова организованих криминалних група које тргују дрогом, отела колумбијског председничког кандидата Ingrid Betancourt и њеног шефа кабинета Klargu Rojas. Отмица је извршена са намером застрашивања политичких противника, који су се залагали за оштрији обрачун колумбијске државе са организованим криминалним групама, које у Колумбији производе и продају дрогу. Исте године отета је, мучена и убијена, чланица колумбијског Конгреса Martha Catalina Daniels, која је отворено говорила о проблемима које Колумбији проузрокује организовани криминал. Наведени догађаји, неспорно доказују постојање везе између терористичких организација и организованог криминала,

38 A. Hutchinson, International Drug Trafficking and Terrorism. Nalazi se na web-stranici: <http://www.state.gov/g/inl/rls/rm/2002/9239.htm>

који све више почиње да се служи терористичким методама деловања. Сарадњу терористичких организација и организованог криминала, ДЕА илуструје следећим примерима из Колумбије:

- Поједине терористичке групе обезбеђују средства за своје функционисање организованим вршењем изнуда (рекетирањем)³⁹, или обезбеђивањем лабораторија за производњу дроге. Тако на пример, терористичке организације које делују на територији Јужне Колумбије, као накнаду за оружану заштиту погона за производњу дроге, узимају новац и оружје.
- Током 2001. године, тројица чланова Ирске републиканске армије (ИРА), ухапшени су у Колумбији, због сарадње са Револуционарном армијом Колумбије, што је показало су и европске терористичке организације, пронашле свој интерес у организованим криминалним делатностима својственим организованом криминалу.
- Уочено је да одређене колумбијске терористичке организације, пружају услуге чувања и превоза дроге колумбијским нарко картелима. Посебно је изражено обезбеђивање илегалних аеродрома за транспорт дроге, од стране припадника терористичких организација који такву услугу наплаћују.

Наведени примери сарадње терориста и организованог криминала, нису ограничени само на Колумбију. Колумбијски нарко картели и терористичке организације са којима сарађују, пренели су своје активности и свој утицај на околне земље, пре свега на Еквадор, Панаму и Венецуелу.⁴⁰

Слична повезаност терориста и организованих криминалних група које тргују дрогом, уочена је крајем XX века у Авганистану. У тој држави су, тада владајући талибански режим, терориста Осама Бин Ладен и терористичка организација Ал Каида, учествовали у организовању производње и продаје хероина, како би од новца стеченог на тај начин, финансирали терористичке активности. По неким обавештајним информацијама које су прикупили Сједињене Америчке Државе, могло се закључити да је економски систем Авганистана, у време талибанског режима, био у потпуности зависан од прихода стечених продајом дроге.

39 Кривично дело типично за област деловања организованог криминала.

40 http://www.usdoj.gov/dea/pubs/news_releases.htm

Поред наведених примера из држава Јужне Америке и Азије, сарадња терориста и трговаца дрогом, остварена је и на Косову и Метохији, током деведесетих година XX века. Подаци из досијеа многих европских полиција, који су објављени у већем броју студија, указују на постојање повезаности терористичке организације Ослободилачке војске Косова (ОВК) са криминалним организацијама из Албаније, Турске и држава ЕУ. Такви подаци били су познати владама западних земаља и њиховим обавештајним службама још од средине деведесетих година XX века.⁴¹ Образац сарадње терориста и трговаца дрогом на Косову, у многоме подсећа на тајне операције ЦИА-е извођене у Централној Америци, на Хаитију и у Авганистану током хладног рата. У тим операцијама, борба тзв. „бораца за слободу“, финансирана је прањем новца стеченог продајом дроге. Новац зарађен продајом дроге, уношен је у међународни банкарски систем, у коме је бивао опран, а потом делимично коришћен за финансирање герилских група. Поред тога, током деведесетих година XX века на Косову и Метохији уочен је још један феномен који представља очигледан пример губљења јасне разлике између активности које врше терористичке организације и организоване криминалне групе. Један од извора финансирања активности терористичке организације ОВК били су и такозвани добровољни прилози које су изасланицима ОВК, најчешће припадницима албанских криминалних организација у Западној Европи и Америци, давали чланови албанске емиграције који раде у поменутих земљама. Ти „добровољни прилози“, били су заправо новчана накнада за пружену „услугу заштите“, коју су плаћали запослени у иностранству, штитећи на тај начин себе, чланове својих породица и имовину која им је остала на Косову и Метохији. Јасно је да у том случају није било речи о добровољним прилозима, већ о „рекету“, – организованом и систематском вршењу изнуда. Нема сумње да је организовано вршење изнуда⁴² један од најтипичнијих облика деловања чланова организованих криминалних група. Оваквим примером још једанпут је потврђена сарадња и међусобна подршка која постоји између терористичких организација и структура организованог криминала.

41 M. Chossudovsky, Kosovo „freedom fighters“, financed by organized crime, nalazi se na web-stranici: <http://www.fromthewilderness.com/free/regional/kosovo1.html>

42 У свакодневном говору, међу обичним грађанима, та појава је много познатија као „лупање рекета“, или „рекетирање“.

Када је реч о прању новца, као још једном пољу сарадње терориста и припадника организованих криминалних група, уочљиво је да није реч само о прању новца зарађеног трговином наркотицима, већ и другим криминалним активностима типичним за област деловања организованог криминала (шверц оружја, трговина људима, трговина људским органима, организовање проституције, изнуде, итд.). Сматра се да прање новца представља поступак којим се користе трговци наркотицима и терористичке организације, како би увели огромне своте противзаконито оствареног профита, у легалне токове новца. Таквим легализовањем противзаконито стеченог новца, наведене организације стичу могућност да финансирају своје активности и проширују своју делатност легалним путем.

Сагледавањем примера сарадње остварене између терористичких организација и структура организованог криминала, намеће се закључак да се граница између делатности та два типа криминалних организација све више губи. Терористичке групе све чешће се упуштају у обављање послова који су некада били карактеристични само за структуре организованог криминала, а организовани криминал, све чешће преузима методе деловања и функционисања терористичких организација. Терористи се, с једне стране, све више орјентишу ка самосталном остваривању великих зарада које ће им поред финансирања терористичких акција омогућити и лагодан живот, док се, с друге стране, шефови организованих криминалних група, све више труде да уз помоћ насиља, застрашивања и корупције, остваре утицај на државу и политику коју она спроводи.

Закључак

Гледано искључиво из теоријског угла посматрања, тероризам и организовани криминал су две различите појаве. Тврдња да терористичке активности представљају организовану криминалну делатност, тј. организовано извршавање кривичних дела је тачна. Таква тврдња не подразумева да се појам тероризма може подвести под појам организованог криминала и самим тим постати један од његових појавних облика.

Треба имати у виду да према ужем схватању, организовани криминалитет подразумева постојање везе са државом и њеним орга-

нима, односно са политичким странкама и значајним финансијским институцијама. У контексту тако одређеног појма организованог криминалитета, нема основа ни логике за посматрање тероризма као вида организованог криминала, јер ни једна правна држава, или њена влада, неће одржавати везу са терористичким организацијама, пружати им одређену заштиту и давати концесије, како би терористичке организације на подручју те државе изводиле терористичке активности и тако угрожавале уставно уређење, безбедност земље и стабилност владе.

Када је реч о деловању структура организованог криминала на територији поједине државе, са циљем вршења кривичних дела која за разлику од тероризма не спадају у политички криминалитет, веза са државом и њеним органима може бити остварена, због тога што се може заснивати на обостраној користи, тј. на економским интересима појединих група које учествују у вршењу власти. Баш у томе се огледа основна разлика између тероризма и организованог криминала. Једини случај у коме би била могућа сарадња терористичких организација и неке државе је случај када се терористичка делатност планира и реализује према некој другој држави, али ни то не би могло да се сматра организованим криминалом, већ сасвим другачијом појавом којом се бави међународно јавно право.

Намеће се закључак да је повезаност тероризма и организованог криминала неспорна, баш као и њихова различитост. Услед друштвених околности које постоје на почетку XXI века, организовани криминал и тероризам су се значајно приближили и нашли интерес у најразличитијим видовима сарадње. Организовани криминал и тероризам добили су прилику да остваре велику корист злоупотребом налета таласа глобализације који је наступио последњих деценија у свету. Повећање степена уживања грађанских права и слобода које је са собом донела глобализација, једним делом је умањила репресивност деловања државног апарата, и ослабила контролу државе над друштвеним и привредним токовима. Отвореност међудржавних граница, већа међународна покретљивост људи и капитала, бржи и поузданији видови комуникације, смањење државног интервенционизма у привреди, поред свих предности које са собом доносе, пружили су прилику криминалцима и терористима да лакше, брже и ефикасније спроводе своје активности.

Осим тога промене које су наступиле услед распада СССР-а и нестанка биполарног света, допринеле су заузимању доминантног положаја САД-а у међународним односима. Таквим развојем ситуације дошло је до рушења угледа ОУН-а, затим до обесмишљавања колективног система безбедности створеног у оквиру те организације, и фактичког минимизирања важности поштовања многих норми међународног јавног права⁴³. У таквим условима олакшано је интензивно деловање терористичких организација, које оправдање за своје активности покушавају да створе под плаштом идеје поштовања људских права и залагања за поштовање норми међународног јавног права. Правна несигурност на плану међудржавних односа створила је основу за јачање тероризма. Злоупотребе слобода које је донела глобализација (као пример се може узети могућност злоупотребе четири слободе које је прокламовала Европска унија у оквиру својих граница⁴⁴) створиле су основу за јачање организованог криминала. Проналажење заједничког интереса терориста и криминалаца за успостављање „пословне„ сарадње у таквим условима постало је веома лако.

Страх који сеју терористи и опадање моћи државе услед вршења терористичких аката, помогло је структурама организованог криминала да ојачају, и да уз помоћ великих новчаних средстава уђу у политички живот. Порастом броја делатности којима се организовани криминал бави, олакшана је могућност терористима да на црном тржишту које контролише организовани криминал, дођу не само до конвенционалног, већ и нуклеарног и хемијског оружја потребног за извођење терористичких напада. Кроз такве видове сарадње путем којих криминалне организацје увећавају своју зараду, а терористичке

43 Мисли се пре свега на одредбе Повеље ОУН која прописује да се за започињање ратних операција, тј. војних интервенција, мора добити одобрење Савета безбедности ОУН. Пракса САД-а и Велике Британије приликом започињања рата у Ираку, и пре тога приликом интервенције НАТО-а против СРЈ, пример су умањења важности поштовања норми међународног права. О томе да ли је реч о елементарном кршењу међународног права, или о непоштовању норми међународног права услед њихове застарелости и превазиђености, воде се многобројне научне и политичке расправе. У сваком случају, таква ситуација и правна неизвесност на плану међудржавних односа, створила је основу за јачање тероризма.

44 Те четири слободе су: слобода промета роба и услуга, слобода промета капитала, слобода промета радне снаге и слобода кретања и настањивања људи без ограничавања тих слобода међудржавним границама држава чланица ЕУ.

организације јачају своју снагу (може се рећи да терористи јачају своју „ватрену моћ„), створен је ланац њихове међузависности. Јачање тероризма погодује организованом криминалу, а јачање организованог криминала доприноси даљем развоју тероризма.

Због заједничких акција које спроводе, терористичке организације и структуре организованог криминала не смеју се посматрати и изучавати одвојено. Њихова „пословна„ сарадња намеће потребу за обједињавањем акција усмерених ка сузбијању те две појаве.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић М.: Организовани криминалитет, Београд, Полицијска академија, 1998.
2. Chossudovsk M.: Kosovo „freedom fighters„ financed by organized crime, налази се на страници: <http://www.fromthewilderness.com/free/regional/kosovo1.html> (приступљено током децембра 2004.год.)
3. Council of Europe, Crime Analysis: Organised crime - Best practice survey no. 4, Strasbourg, France 2002. Може се видети и на страници: <http://people.freenet.de/kvlampe/OCDEF1.htm> (приступљено током децембра 2004.год.)
4. Cresses D.R.: Theft of the Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America, New York, Harper, 1969, str. 10.
5. Dobovšek B.: Organised crime – Can we unify the definition, налази се на страници: <http://www.ncjrs.org/policing/org323.htm> (приступљено током децембра 2004.год.)
6. Farer T.: “Conclusion Fighting Transnational Organized Crime: Measures Short of War,” in *Transnational Crime in the Americas* ed. Tom Farer New York and London: Routledge, 1999, pp.244-52. Наведено према L.I. Shelles, Organized Crime Terrorism and Cybercrime, налази се на страници: [www.isn.ethz.ch/5isf/5/papers/shelles_paper IV-4.pdf](http://www.isn.ethz.ch/5isf/5/papers/shelles_paper_IV-4.pdf) (приступљено током децембра 2004. год.)
7. Група аутора, Тероризам и сродна кривична дела, Београд, Савезно министарство правде, 1998.

8. Hutchinson A.: International Drug Trafficking and Terrorism. Налази се на страници: <http://www.state.gov/g/inl/rls/rm/2002/9239.htm> (приступљено током децембра 2004.год.)
9. Игњатовић Ђ.: Организовани криминалитет, Београд, Полицијска академија, 1998.
10. Јаковљевић Д.: Тероризам с гледишта кривичног права, Београд, Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ, 1997.
11. Лазаревић Љ.: Кривично право Југославије, Београд, Савремена администрација, 1995.
12. Петровић Д.: Глобални тероризам, Правни живот т1 Но. 9/2004, Београд, Удружење правника Србије, 2004, стр. 79 - 103.
13. Shelles L.I.: Organized Crime Terrorism and Cybercrime, налази се на страници: www.isn.ethz.ch/5isf/5/papers/shelles_paper_IV-4.pdf (приступљено током децембра 2004.год.)
14. The new threat of organised crime and terrorism, налази се на страници: http://www.janes.com/securits/international_securits/nenjs/jtsm/jtsm000619_1_n.shtml (приступљено током децембра 2004.год.)
15. United Nations, Changes in Forms and Dimensions of Criminality - Transnational and National. Working paper prepared by the Secretariat for the Fifth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Toronto, Canada, 1-12 September 1975). Налази се на страници: <http://people.freenet.de/kvlampe/OCDEF1.htm> (приступљено током децембра 2004.год.)
16. <http://people.freenet.de/kvlampe/OCDEF1.htm> (приступљено током децембра 2004.год.)
17. <http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/2000/inddž.cfm?docid=2419> (приступљено током децембра 2004.год.)
18. <http://www.terrorismfiles.org/encsclopaedia/terrorism.html> (приступљено током децембра 2004.год.)
19. http://www.usdoj.gov/dea/pubs/news_releases.htm (приступљено током децембра 2004.год.)

RELATION BETWEEN TERRORISM AND ORGANIZED CRIME

(Summary)

Dejan ŠUPUT

Institute of Comparative Law Belgrade

At the beginning of the 21st century international community is faced with a new security challenge that is both vexing and complex. This challenge can be viewed as a necessity to fight against the merger of organized crime and terrorism. Nowadays, more than ever before in the history, clear lines between the international drug trade, terrorism and organized crime have faded or even disappeared. Organized crime and terrorism can no longer be viewed and discussed in isolation from each other. The links between some aspects of these phenomena are obvious.

There is a huge number of terrorist organizations and organized crime groups round the world that do not hesitate to use violence and terror to advance their interests, all this to the detriment of law-abiding citizens. The methods used by terrorist and organized crime groups, the nature of violent activities performed by such groups and the influence of their activities on people's everyday life are becoming more and more similar.

Terrorist organizations and organized crime groups use many of the same strategies to promote their operations and to plan and realize their illegal activities. The overlapping of terrorism and organized crime activities like narcotics trade, trafficking of human beings and weapons smuggling were very much in evidence during the last decade of the 20th century.

The links between organized crime and terrorism are becoming stronger with regard to drug trade. Terrorism needs financial support and finds it in the involvement in the drug business. Terrorists often control the territory where drugs are grown and produced, while organized crime groups are managing drug trafficking and smuggling networks. It becomes clear that their relationship is mutually beneficial. Terrorist groups make the money they need for equipment and other costs related to carrying out terrorist operations, while organized crime groups receive so called "armed protection services" from terrorist groups.

The convergence of terrorism and organized crime demands a new approach to research and fight against that phenomena. To counteract terrorism and organized crime efficiently, it is necessary to perceive these phenomena as a global threat and as a problem which can only be solved by undertaking comprehensive and well coordinated transnational action.

ПРИМЕНА МЕТОДЕ АНАЛИТИЧКИХ ХИЈЕРАРХИЈСКИХ ПРОЦЕСА ТОКОМ ФОРМИРАЊА И ВРЕДНОВАЊА ВАРИЈАНТИ АНГАЖОВАЊА ПОЛИЦИЈСКИХ ЈЕДИНИЦА

др Дане СУБОШИЋ

Полицијска академија, Београд

Апстракт: Основни проблем приликом планирања ангажовања полицијских јединица представља велика вероватноћа настанка изненађења, која произилази из високог нивоа ризика и неизвесности током конфликтних ситуација. Проблеми ангажовања полицијских јединица (међу којима је и неизвесност) треба да буду решени успешним руковођењем. У том погледу постоји став да се сви проблеми руковођења, а посебно у домену доношења одлука, морају решавати применом теорије одлучивања. Основне правце решавања проблема руковођења, са аспекта савремене теорије одлучивања представља примена: тимског метода рада, командно-информационих система (КИС) и метода квантитативне анализе. Међу методама квантитативне анализе посебно место заузима метода аналитичких хијерархијских процеса (АХП), која се у савременим условима примењује софтверским пакетом Expert Choice 2000 (ЕС 2000).

Кључне речи: оптимизација, формирање варијанти, вредновање варијанти, ангажовање полицијских јединица, метода аналитичких хијерархијских процеса (ахп), софтверски пакет expert choice 2000 (ес 2000).

Увод

Савременом теоријом одлучивања предвиђено је 14 технолошки зависних фаза којима се долази до одлуке (у ширем мислу). Процес доношења одлуке за извршење било ког задатка (тако и ангажовања полицијских јединица) састоји се из: (1) дефинисања проблема у задатку,

(2) формулисања основне замисли руководиоца јединице (циљева и критеријума), (3) издавања претходних наређења, (4) формирања тима за доношење одлуке и израде плана рада, (5) упознавања команде са задатком, саопштавања основних замисли, састава тима и плана рада, (6) прикупљања и обраде података, (7) процене ситуације, (8) доношења одлуке, (9) преношења одлука на потчињене, (10) израде плана, (11) извођења планираних активности, (12) праћења тока и контроле извршења, (13) разраде корекционих акција и (14) слања извештаја и спровођења анализа.¹ Као што се види, доношење одлука (у ужем смислу) представља осму фазу разматраног процеса.

Доношење одлуке представља избор између више предложених варијанти, у складу са основном замисли, тј. циљевима који се желе остварити и критеријумима за вредновање степена њиховог остварења. При томе, треба имати у виду да се током процене ситуације, као фазе која претходи доношењу одлука, стварају вреднују варијанте, као потенцијална решења проблема ангажовања јединица.

Процена ситуације представља спону (1) прикупљања и обраде података и (2) доношења одлука. Сама процена ситуације представља процес који садржи шест фаза и то: (1) анализу података, (2) предвиђање, (3) формирање варијанти, (4) оцену прихвативости варијанти, (5) анализу неприхватљивих варијанти и (6) подношење предлога варијанти.² При томе, процес формирања варијанти ангажовања полицијских јединица подразумева целину откривања потребних активности и снага наведених организационих целина полиције, уз дата ограничења времена и простора, а у циљу обезбеђења извршења њихових задатака. С друге стране, процес вредновања варијанти ангажовања полицијских јединица подразумева утврђивање степена којим резултати претходног процеса задовољавају критеријуме при остваривању дефинисаног циља.³ Имајући у виду да се

1 Као полазиште у структурирању наведеног процеса преузет је процес доношења одлука из: Миловановић М: "Оптимизација рада команди оперативног нивоа на доношењу одлука за борбена дејства применом теорије одлучивања", докторска дисертација, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.

2 *Ibid.*

3 Критеријуми и циљеви садржани су у основним замислима руководиоца организационих целина полиције. Видети шире у: Субошић Д: „Утицај несмртоносног оружја на варијанте ангажовања полицијских јединица”, докторска дисертација, Војна академија, Београд, 2004.

формирањем варијанти води брига о томе да оне буду и прихватљиве, као и то да све такве варијанте конкуришу за подношење у виду предлога, може се закључити да срж процене ситуације представља формирање варијанти. Дакле, резултат формирања варијанти представља одређен број решења проблема, дефинисаних на основу проучавања и схватања постављеног задатка.

У вези формирања и вредновања варијанти ангажовања потенцијала којима располажу полицијске јединице присутан је проблем оптимизације наведеног процеса и његових резултата. Основне правце решавања свих, тако и наведеног проблема руковођења, са аспекта савремене теорије одлучивања представља примена: тимског метода рада, командно-информационих система и метода квантитативне анализе. Међу методама квантитативне анализе посебно место заузима метода аналитичких хијерархијских процеса (АХП), која се у условима интензивног развоја и употребе информатичке технике, примењује софтверским пакетом Expert Choice 2000 (ЕС 2000).

У процесу формирања и вредновања варијанти ангажовања полицијских јединица, могуће је користити методу аналитичких хијерархијских процеса (АХП) ради бржег и лакшег доласка до квалитетнијих резултата међусобног поређења по ваљаности (1) процеса и (2) резултата формирања варијанти ангажовања полицијских јединица. При томе, процеси и њихови резултати који су међусобно поређени по ваљаности, разликовали су се по томе што се једним од њих предвиђа примена несмртоносних оружја, а другим не.⁴ Најзад, методом аналитичких хијерархијских процеса утврђује се и оптимизациони утицај несмртоносних оружја на формирање и вредновање варијанти ангажовања полицијских јединица.

Полазишта примене методе аналитичких хијерархијских процеса (АХП), посредством софтверског пакета Expert Choice 2000 (ЕС 2000)

Операциона истраживања, међу осталим областима садрже и више-критеријумско одлучивање. Поред вишециљног, вишекритеријумско

4 Несмртоносна су она оружја, која служе за онеспособљавање људи и материјалних добара изазивањем пролазних штетних последица по њих, које нестају престанком њиховог дејства и протоком кратког временског периода (Ibid.).

одлучивање обухвата и област вишеатрибутног одлучивања. Ради реализације поступка вишеатрибутног одлучивања могуће је између осталих, користити метод аналитичких хијерархијских процеса (АХП). У савременим условима метода АХП примењује се посредством софтверског пакета Expert Choice 2000 (ЕС 2000).

Због релативно ретке примене методе аналитичких хијерархијских процеса (АХП) у МУП-у, потребно је дати њен краћи приказ. Наведену методу развио је Томас Сати (Tomas Saaty) 1971. године, а представља алат помоћу којег се решавају сложени проблеми одлучивања, у којима учествује већи број доносилаца одлуке и већи број критеријума.⁵ Домен њене примене је вишекритеријумско одлучивање, где се на основу дефинисаног скупа критеријума и вредности атрибута за сваку алтернативу, бирају најприхватљивија решења, тј. приказује се потпуни поредак алтернатива у моделу по ваљаности. Примена ове методе састоји се из четири фазе: (1) структурирање проблема, (2) прикупљање података и њихово мерење, (3) процене релативних тежина и (4) одређивање решења проблема.

Структурирање проблема представља формирање вишекритеријумског математичког модела који поред наведених мерила обухвата дефинисање циља и могућих алтернатива (решења проблема). Прикупљање података и њихово мерење представља примену емпиријских научних метода у циљу доласка до што поузданијих полазишта за даљу примену методе АХП. Процене релативних тежина представљају одређивање међусобног, релативног значаја критеријума, као мерила за поређење алтернатива по ваљаности, као и утврђивање међусобног односа алтернатива у односу на сваки од критеријума, при остваривању дефинисаног циља. Најзад, одређивање решења проблема представља опредељење доносиоца одлуке за једно од могућих решења, свакако оно, које је у датим условима најповољније.

С обзиром да примена методе АХП без информатичке подршке траје у односу на савремене услове веома дуго, било је неопходно развити њену софтверску верзију. То је и учињено развојем софтверског пакета Expert Choice 2000 (ЕС 2000). Описујући наведено софтверско решење, Чупић

5 Чупић Е.М, Тумала В.М.Р: „Савремено одлучивање – метода и примена”, Научна књига, Београд., 1991, стр. 410.

и Тумала⁶ наводе да: „Доносилац одлуке доноси процене о релативној значајности критеријума, као и своје преференце за алтернативе (акције) у односу на критеријум”.⁷ Исти аутори настављају: „Своје посебне квалитете је софтвер показао приликом коришћења у форумима за процесе групног одлучивања, а показао се корисним и за комуникацију у смислу преношења препоручених одлука вишим нивоима управљања у оквиру разних организација...”.⁸ Основни приступ методе и развијеног софтвера је да се строго поштује начин мишљења доносиоца одлуке⁹, а да му се помоћ и подршка пруже у оквиру организовања и елаборирања тог мишљења у циљу остваривања најбољих резултата на основу расположивог знања.”¹⁰

Повезаност аналитичких хијерархијских процеса методе (АХП) са осталим научним методама

Метода аналитичких хијерархијских процеса (АХП) тесно је повезана са осталим научним методама, посебно са испитивањем, статистичком и моделовањем. Заправо, свака од наведених и ненаведених метода може се примењивати у функцији реализације методе аналитичких хијерархијских процеса, при чему је АХП оквир коришћења осталих метода, чинећи на тај начин ослонац за развој својеврсног комплекса метода. При томе, што се ваљаније примене методе које су у функцији реализације методе аналитичких хијерархијских процеса, ваљанији су резултати примене саме АХП.

Испитивање се користи у функцији прикупљања података за примену методе аналитичких хијерархијских процеса. Одабир намерног узорка стручних и научних радника у области безбедности сматра се јединим могућим, јер је предвиђено постојање озбиљних потешкоћа појединаца за одговарање на постављена питања (због њихове сложености). Управо због сложености предмета истраживања и потребе за високим нивоом

6 Примена методе АХП помоћу софтверског решења Expert Choice реализује се највише у складу са препорукама наведених аутора (Ibid, стр. 316 – 327 и 410).

7 Ibid, 410.

8 То значи да је разматрана метода и њено софтверско решење погодно и за подношење предлога решења проблема командантима полицијских јединица (примедба аутора).

9 На пример, руководиоца полицијске јединице (примедба аутора).

10 Чупић Е.М, Тумала В.М.Р: „Савремено одлучивање – метода и примена”, Научна књига, Београд., 1991, стр. 410.

стручности испитаника, приликом испитивања пожељна је техника скалирања.

Скалирање испитаника треба да буде изведено нумеричком скалом процене, због тога што квантификација података коју она омогућује, одговара примени методе аналитичких хијерархијских процеса. За ту прилику, скалирање се мора извести посредством тзв. „скале девет тачака”, која за поједина истраживања може бити посебно прилагођена.¹¹ Питања за скалу процене опредељују се садржајем појединачних хипотеза које се верификују применом методе аналитичких хијерархијских процеса и постављају се моделом батерија. Најзад, пожељно је да избор испитаника експерата буде спроведен на основу оцене њихове компетенције.¹²

Подаци добијени скалирањем на нумеричкој скали процене познатијој као „скала девет тачака” обрађују се статистички. Међутим, пошто је у микроистраживањима (нпр. магистарске тезе и докторске дисертације) испитаника најчешће релативно мало (на граници довољности због објективних околности (нпр. мали број довољно стручних испитаника) и практичних потреба истраживача (нпр. ради лакшег одређивања стандардне девијације)) тј. најмање 30, а број могућих одговора на скали 17, израчуната средња вредност (нпр. аритметичка средина) најчешће није репрезентативан показатељ одговора испитаника, јер се стандардна девијација редовно показује веома високом, тако да углавном износи много више од дозвољене вредности 1. Пошто стандардна девијација, као мера дисперзије, мора бити ≤ 1 , да би израчуната средња вредност (нпр. опет аритметичка средина) била довољно репрезентативан показатељ одговора испитаника, мора се повећати број испитаника све док стандардна девијација не дође у наведене границе. Ако то није могуће (нпр. у случају малог броја респондента одговарајућег коефицијента компетенције), потребно је са израчунатих, прећи на позиционе средње вредности.

11 Видети шире у наставку текућег рада и у: Субошић Д: „Утицај несмртоносног оружја на варијанте ангажовања полицијских јединица”, докторска дисертација, Војна академија, Београд, 2004.

12 О избору испитаника експерата на основу оцене њихове компетенције може се видети шире у: Ђоровић Б: “Примена метода експерата и оцена њихове компетенције”, чланак, Савремени проблеми ратне вештине, бр. 42/2000, ГШ ВЈ, Београд, 2000, стр. 135-154.

Међутим, због велике дисперзије података (опет због распоређености нпр. 30 одговара на 17 потенцијалних вредности), није могуће применити модус. Решење наведеног проблема представља одређивање медијане, која се утврђује у случајевима одређивања средње вредности растућег низа, баш у условима велике дисперзије статистичких података. Медијана заправо представља позициону средњу вредност статистички уређеног, растућег низа. У разматраном случају, њом се обрађују статистички подаци прикупљени скалирањем, а који се нпр. односе на пондерисање критеријума (њихово рангирање по значају), а затим и на утврђивање ваљаности (1) процеса формирања варијанти, као и (2) њихових резултата, у зависности од услова за које резултати истраживања важе. Подаци до којих се долази утврђивањем медијане приказани су у текућем раду углавном бројчано и описно, с тим да је приказана и њихова графичка илустрација у случајевима пондерисања критеријума за вредновање: (1) ваљаности формирања варијанти и (2) прихватљивости формираних варијанти (прикази 1 и 2).

Наведени прикази предстаљају својеврсне моделе, што указује на потребу коришћења методе моделовања у функцији примене методе аналитичких хијерахијских процеса (АХП). Међу моделима који су у функцији примене методе АХП посебно су значајни графички и математички. При томе, графикони имају одређену улогу у потврђивању или оповргавању хипотеза. Та улога се мора прихватити са резервом, услед оријентације на истраживање и квалитативних, а не само квантитативних садржаја. Дакле, графички модели тежишно се користе у облику графикана за приказивање квантитативних резултата примене методе аналитичких хијерахијских процеса. С друге стране, математички модели користе се при оцени компетентности испитаника за спровођење скалирања, у припреми приказивања резултата у табелама и на графиконима којима се илуструју одговори испитаника, затим у склопу примене статистичке методе и што је најзначајније – саме методе аналитичких хијерахијских процеса, као методе из домена операционих истраживања, односно, како то неки стручњаци кажу – примењене математике. Овом врстом модела, који су у функцији примене методе аналитичких хијерахијских процеса, долази се до кључних резултата на основу којих се најпоузданије закључује о ваљаности формирања варијанти ангажовања полицијских

јединица и прихватљивости варијанти које тим процесом настају, у зависности од услова за које резултати истраживања важе.

Модел примене методе аналитичких хијерархијских процеса током формирања и вредновања варијанти ангажовања полицијских јединица

Алтернативе које се међусобно пореде у овоме раду су варијанте ангажовања полицијских јединица за извођење заседа и процеси којима се оне формирају и вреднују, а међусобно се разликују по томе што се једном њиховом врстом предвиђа примена несмртоносних оружја, а другом не. При томе, критеријуми који су се користили за оцену (1) ваљаности формирања појединих варијанти, изведени су трансформацијом и квантификацијом идентификованих атрибута, који настају у зависности од предвиђања примене несмртоносних оружја. С друге стране, критеријуми који су се користили за оцену (2) прихватљивости формираних варијанти, изведени су квантификацијом, са аспекта организационих наука уобичајених критеријума њиховог вредновања, као што су: ефективност, економичност, ефикасност, минимизација времена и поузданост. Наведеним критеријумима су додељиване одређене тежине скалирањем, у коме је учествовало 30 стручњака са коефицијентом компетенције 0,40 (по Доброву).¹³ Оно је изведено на основу прилагођене нумеричке скале процене, познатије као „скала девет тачака”. Она се управо илуструје табелом 1.

ТАБЕЛА 1.¹⁴

Скала	ОБЈАШЊЕЊЕ/РАНГИРАЊЕ
9	Апсолутно најзначајније/најпожељније
8	Веома снажно ка апсолутно најзначајнијем/најпожељнијем
7	Веома снажно ка веома значајном/пожељном
6	Снажно ка веома снажном
5	Снажније више значајно/пожељно
4	Слабије ка више снажнијем

¹³ Ibid.

¹⁴ Николић И, Боровић С: „Вишекритеријумска оптимизација”, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996, стр. G-2.

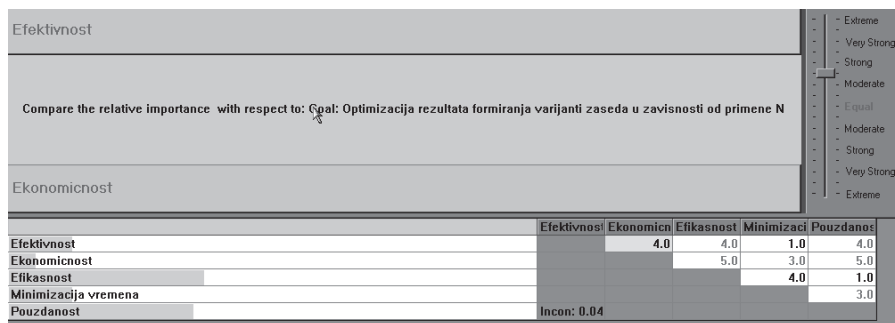
3	Слабије више значајно/пожељно
2	Подједнако ка слабијем више
1	Подједнако значајно/пожељно
0,5	Подједнако ка слабијем мањем
0,33	Слабије мање значајно/пожељно
0,25	Слабије ка снажно мањем
0,20	Снажно мање значајно/пожељно
0,17	Снажно ка веома снажно/мањем
0,14	Изузетно снажно мање значајно/пожељно
0,13	Веома снажно ка апсолутно мањем
0,11	Апсолутно најмање значајно/пожељно

Међутим описне оцене појединих нумерички изражених вредности у софтверском пакету Expert Choice 2000 (ЕС 2000) другачије су изражене и гласе: нпр. за 3 и (–3) „умерен утицај”, односно „умерено значајније (важније)”. На наредном приказу уочљиво је и да вредност један означава подједнак утицај, односно значај (важност) поређених предмета разматрања. Приказима 1 и 2, управо се на примеру из рада илуструје потреба за формирањем прилагођене нумеричке скале процене предмету истраживања.

ПРИКАЗ 1

Slozenost					- Extreme
					- Very Strong
					- Strong
					- Moderate
Compare the relative importance with respect to: Optimizacija formiranja varijanti zaseda u zavisnosti od predvidjanja K NSO					- Equal
					- Moderate
					- Strong
					- Very Strong
					- Extreme
Pouzdanost					

ПРИКАЗ 2

Приказима 1 и 2 показана је и логика скалирања испитаника на нумеричкој скали процене којом се утврђује међусобан однос критеријума по значају. Наиме, из оба приказа види се да је скалирање изведено на „скали девет тачака”, у коме сваки испитаник по значају пореди критеријуме по принципу „сваки са сваким” (нпр. у приказу 1, жутом бојом је означен тренутни поређећи пар (сложеност у односу на поузданост, када је у питању остварење циља: „Оптимизација формирања варијанти заседа у зависности од предвиђања KNSO”¹⁵), чији је међусобан однос 2, у корист сложености, док је у приказу 2 то исто урађено у случају ефективности и економичности (при остваривању циља „Оптимизација резултата формирања варијанти заседа у зависности од примене N”¹⁶), чији је међусобан однос по значају 4, у корист ефективности.

Вредности које су наведене у горњој матрици приказа 1 и 2, као резултати појединих поређења, представљају медијане, до којих се дошло статистичком обрадом одговара испитаника о међусобном односу поређених критеријума по значају. Тежине које су тиме додељене појединим критеријумима приказане су плавим тракама у које су уписани њихови називи (нпр. као први се наводи сложеност у приказу 1, односно ефективност у приказу 2). При томе, што је дужа плава трака, то је значајнији критеријум који је у њу уписан, у односу на остале критеријуме.

На основу наведене скале (табела 1), а уважавајући особености предмета истраживања и специфичности софтерских решења и њихове

15 K NSO – Кинетичко несмртоносно оружје и то: (не)пробијни пројектили и сачма, као и истоимене бомбе и мине.

16 N – Надражљиваца.

манифестације у програму Expert Choice 2000 (ЕС 2000, прикази 1 и 2), што је управо приказано (нпр. вредност 7 (-7) за описни еквивалент има енглески термин: “Very strong”, што одговара термину „Веома јако”, на српском језику), формирана је нова „скала девет тачака” (табела 3). То је било потребно ради компатибилности података који су прикупљени и унешени у програм, са самим програмом. Наиме, тумачећи одговоре испитаника на поједина питања много је јасније описно оценити наведену вредност 7 (-7) са „Веома јако” (табела 2), него са „Веома снажно ка веома значајном/ пожељном”, у нумеричкој скали процене која је наведена табелом 1.

ТАБЕЛА 2.

Скала	ОБЈАШЊЕЊЕ
9	Екстремно јак утицај (значај)
8	Веома јак утицај (значај) са тежњом ка екстремном
7	Веома јак утицај (значај)
6	Јак утицај (значај) са тежњом ка веома јаком
5	Јак утицај (значај)
4	Умерен утицај (значај) са тежњом ка јаком
3	Умерен утицај (значај)
2	Једнак утицај (значај) са тажњом ка умереном
1	Једнак утицај (значај)
-2	Једнак утицај (значај) са тажњом ка умереном
-3	Умерен утицај (значај)
-4	Умерен утицај (значај) са тежњом ка јаком
-5	Јак утицај (значај)
-6	Јак утицај (значај) са тежњом ка веома јаком
-7	Веома јак утицај (значај)
-8	Веома јак утицај (значај) са тежњом ка екстремном
-9	Екстремно јак утицај (значај)

Како је већ наведено, метода аналитичких хијерархијских процеса омогућује да се поред рангирања по ваљаности предмета поређења, утврде и оптимизациони утицаји појединих фактора. У текућем раду, могуће је утврдити оптимизациони утицај који на формирање варијанти остварују несмртоносна оружја. Утицај који она остварују идентификује се у оквиру узрочног сплета чинилаца формирања варијанти, а поред несмртоносних оружја чине га: варијанте противника, основне замисли

руководилаца полицијских јединица, полицијске јединице, односно просторна и временска ограничења.

Разматрани утицај несмртоносног оружја на формирање и вредновање варијанти ангажовања полицијских јединица представља резултат поређења ваљаности¹⁷ два процеса формирања варијанти ангажовања наведених организационих јединица војске и полиције и њихових резултата, који су спроведени тако што се једним од њих не предвиђа, а другим предвиђа примена несмртоносних оружја. Разматрани утицај варира на петостепеној нумеричкој скали од „веома слабог” до „веома јаког”, што зависи од врсте несмртоносних оружја чија се употреба предвиђа, од тога да ли се по ваљаности пореде начини решавања проблема или њихова решења, као и од врсте ангажовања полицијских јединица (препади, заседе или различите врсте обезбеђења).¹⁸ Интензитет разматраног утицаја сврстан је према нивоима који су систематизовани табелом 3.

ТАБЕЛА 3.

Нивои утицаја	Веома слаб	Слаб	Средњи	Јак	Веома јак
Варијанте					
Варијанте без предвиђања примене НСО	0,401-0,499	0,301-0,400	0,201-0,300	0,101-0,200	0,000-0,100
Варијанте са предвиђањем примене НСО	0,501-0,600	0,601-0,700	0,701-0,800	0,801-0,900	0,901-1,000

17 Под ваљаношћу процеса формирања варијанти ангажовања полицијских јединица подразумева се степен задовољења критеријума: сложености (минимизира се), поузданости доласка до оптималног решења проблема (максимизира се), уважавања изненађења и обезбеђења од изненађења (максимизирају се). С друге стране, под ваљаношћу резултата формирања варијанти подразумева се степена прихватљивости варијанти по критеријумима: ефективности (максимизира се), економичности (максимизира се), ефикасности (максимизира се), минимизације времена и поузданости (максимизира се). Поузданост, као критеријум прихватљивости формираних варијанти разматра се у смислу смањења вероватноће настанка грешке током њихове реализације (Видети шире у: Субошић Д: „Утицај несмртоносног оружја на варијанте ангажовања полицијских јединица”, докторска дисертација, Војна академија, Београд, 2004.).

18 *Ibid.*

Тумачење наведене табеле захтева одређена објашњења. Уколико се вишекритеријумском оптимизацијом утврди да је међусобни релативни однос по ваљаности варијанти (1) без предвиђања и (2) са предвиђањем примене несмртоносних оружја, у интервалима који су наведени табелом 3, утицај наведеног оружја на формирање варијанти ангажовања полицијских јединица је по квалитету оптимизациони (и обрнуто), а по интензитету варира од „веома слабог” до „веома јаког”. Пошто се ради о међусобном односу по ваљаности наведених начина формирања варијанти, збир њихових оцена је 1,000. Ако једна од њих има оцену ваљаности (X), онда друго формирање варијанти има (1,000-X). Да би једна врста формирања варијанти била ваљанија од друге, њена ваљаност мора да буде оцењена од 0,501 до 1,000. Тиме је одређена и оцена ваљаности преосталог начина формирања варијанти. На пример, ако је прво формирање варијанти оцењено са 0,501, онда је друго оцењено са 0,499. Међу формирањима варијанти нема ваљанијег, ако су оба оцењена са по 0,500, што значи да нема утицаја несмртоносних оружја на наведени процес. При томе, исто важи и за примену наведене табеле током вредновања варијанти, тј. утврђивања степена њихове прихватљивости. Дакле, подела интензитета утицаја несмртоносних оружја на формирање варијанти и прихватљивост резултата тог процеса, изведена је деобом интервала оцена ваљаности од 0,501 до 1,000 (а тиме и оног од 0,000 до 0,499), помоћу уобичајене петостепене скале.¹⁹

Примена методе аналитичких хијерархијских процеса током формирања варијанти

У условима дефинисаним текућим радом, формирања варијанти ангажовања полицијских јединица односе се на поступке откривања потребних активности и снага наведених организационих јединица, уз дата ограничења времена и простора, а у циљу обезбеђења извршења њихових задатака, при чему се појединим решењима предвиђа примена несмртоносних оружја, а другима не. Као критеријуми за поређење ова два начина решавања проблема ангажовања наведених јединица узимају се у обзир она обележја (атрибути) која су идентификована претходним

19 Ibid.

истраживањима,²⁰ а то су: сложеност и поузданост формирања варијанти с једне, односно уважавање принципа изненађења и обезбеђења од изненађења, с друге стране.²¹ Након њихове идентификације, извршена је њихова трансформација и квантификација, како би могло доћи до њиховог сврставања у критеријуме међусобног поређења по ваљаности наведених начина формирања варијанти и утврђивања утицаја који на њихову ваљаност остварују несмртоносна оружја. При томе, проблем одређивања ваљанијег процеса формирања варијанти (као својеврсних алтернатива, тј. предмета избора) је у томе, што сложеност њиховог формирања у зависности од предвиђања примене несмртоносних оружја, удаљава планере од оптимизације, јер расте, а треба да опада, док је задовољење осталих критеријума под истим условима такво, да решења приближава оптималности. Тежини избора ваљанијег поступка доприноси и то што је сложеност, као критеријум који удаљава од оптимизације, убедљиво најзначајнији, тј. представља критеријум са највећом релативном тежином (0,406, што се може видети у приказу 3.).

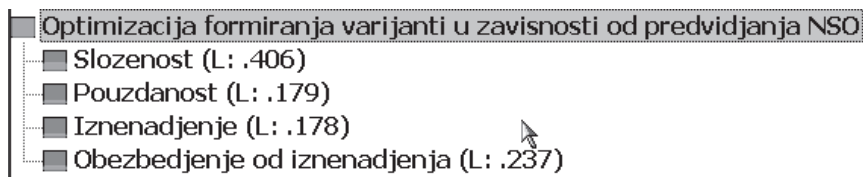
Дакле, да би се метода аналитичких хијерархијских процеса могла спровести, прво су рангирани наведени критеријуми по значају. То је урађено скалирањем (чији су резултати наведени приказом 1), у коме су испитаници били стручњаци из области војних и безбедносних наука. Тако добијени подаци коришћени су за формирање модела, који је послужио као полазиште примене методе аналитичких хијерархијских процеса, а наводи се следећим приказом²².

20 *Ibid.*

21 Ради се о критеријумима за међусобно поређење ваљаности процеса формирања варијанти ангажовања група за напад, подршку и резерви, формираних за извођења препада и заседа и то током извршавања задатака лишавања слободе опасних криминалаца, заузимања запоседнутих објеката и ослобађања талаца, као и различитих врста обезбеђења.

22 При томе, треба имати у виду да разматрани приказ служи као полазиште и за утврђивање интензитета утицаја свих, а не само акустично-оптичких несмртоносних оружја, на процес формирања варијанти ангажовања полицијских јединица.

ПРИКАЗ 3²³

Методом аналитичких хијерархијских процеса међусобно су поређене наведене врсте формирања варијанти заседа у односу на сваки од наведених критеријума посебно²⁴, приликом чега се дошло до закључка да је процес којим се предвиђа нпр. примена акустично-оптичких несмртоносних оружја (тзв. „шок” бомби, као и истоимене муниције, мина, трака и палица) током ангажовања јединица полиције ваљанији од процеса у коме то није случај. Наиме, предвиђање примене акустично-оптичких несмртоносних оружја током заседа²⁵ оцењује се вредношћу 0,553, док је формирање варијанти којим се наведена средства изостављају оцењено са 0,447. Дакле, применом методе аналитичких хијерархијских процеса, поред рангирања процеса формирања варијанти по ваљаности, евидентиран је и оптимизациони утицај акустично-оптичког несмртоносног оружја „веома слабог”, интензитета на наведени процес. Резултати до којих се дошло илустровани су наредним приказом.

ПРИКАЗ 4

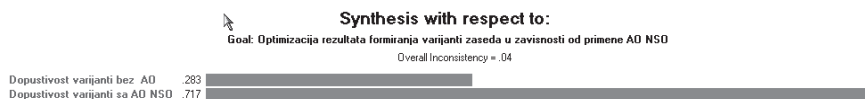

23. Скраћеница АО NSO у приказу 1 одговара појму: „Акустично-оптичко несмртоносно оружје”.
24. Медијане до којих се дошло статистичком обрадом одговора испитаника о ваљаности формирања варијанти без и са предвиђањем примене акустично-оптичких несмртоносних оружја, у односу на сваки од наведених критеријума посебно (сложеност, поузданост, изненађење и обезбеђење од изненађења), а при остваривању циља оптимизације формирања варијанти препада у зависности од предвиђања примене наведених средстава, уврштене су у одговарајуће табеле софтвера Expert Choice (Trial Version), које након обраде дају резултат који се наводи приказом 4. Неконзистентност одговора испитаника, која је такође присутна у наведеном приказу, отклоњена је самим софтвером, издавањем одговарајуће команде. Овакав поступак примене методе АХП и наведеног софтвера доследно се примењује у свим симетричним деловима рада.
25. Заседа је врста активног дејства којим се тајно и прикривено постављају снаге на местима где се очекује наилазак лица које је потребно лишити слободе или ако је то неопходно и живота. Посебно су погодне за лишавање слободе опасних криминалаца. О свему наведеном може се видети шире у: Субошић Д: „Утицај несмртоносног оружја на варијанте ангажовања полицијских јединица”, докторска дисертација, Војна академија, Београд, 2004.

Примена методе аналитичких хијерархијских процеса током вредновања формираних варијанти

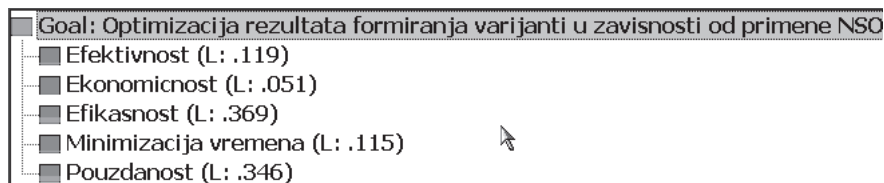
Међусобно поређење формираних варијанти ангажовања полицијских јединица по ваљаности и утврђивање утицаја акустично-оптичких несмртоносних оружја на њихову допустивост (прихватљивост), такође је могуће извршити методом аналитичких хијерархијских процеса. Да би се наведена метода могла спровести, извршено је рангирање критеријума који се користе као мерила степена остварења обавезних подцилева и то по значају, а што је изведено скалирањем. Резултати који су скалирањем прикупљени статистички су обрађени у виду медијане, након чега су унешени у програм Expert Choice (EC 2000), што се може видети у приказу 2. На основу унетих података добија се међусобан однос критеријума по релативном значају (нпр. најзначајнији критеријум у односу на дефинисани циљ је ефикасност (0.369), док је најмањег значаја економичност (0,051)), што се илуструје следећим приказом.

ПРИКАЗ 5

Када се применом софтверског пакета Expert Choice (EC 2000) узму у обзир статистички обрађени одговори испитаника који су утврђени скалирањем (медијане), о допустивости (прихватљивости) формираних варијанти заседа којима се не предвиђа, односно предвиђа примена акустично-оптичких несмртоносних оружја, посебно у односу на сваки од дефинисаних и пондерисаних критеријума њиховог поређења, а при остваривању циља који је дефинисан као: „Оптимизација резултата формирања варијанти заседа у зависности од примене акустично-оптичких несмртоносног оружја”, долази се до редоследа наведених варијанти по допустивости. Наведени резултати илустровани су следећим приказом.

ПРИКАЗ 6

Из наведених резултата уочљиво је да је вишеструко повољнији резултат оцене допустивости варијанти заседа којима се предвиђа примена акустично-оптичких несмртоносних оружја, у односу на оне у којима није такав случај. Наиме, док је оцена допустивости варијанти заседа којима се предвиђа примена акустично-оптичких несмртоносних оружја 0,717, док је оних у којима то није случај 0,283. Дакле, по интензитету, утицај разматраних средстава на допустивост варијанти полицијских јединица за извођење заседа је „средњи”. Тиме је потврђена примењивост методе аналитичких хијерархијских процеса током вредновања формираних варијанти и утврђивања интензитета оптимизационих утицаја појединих фактора на њихову ваљаност.

ЗАКЉУЧАК

Операциона истраживања, између осталих области садрже и више-критеријумско одлучивање. Поред вишециљног, вишекритеријумско одлучивање обухвата и област вишеатрибутног одлучивања. Ради реализације поступка вишеатрибутног одлучивања могуће је између осталих, користити методу аналитичких хијерархијских процеса (АХП). Домен примене методе аналитичких хијерархијских процеса (АХП) је вишекритеријумско одлучивање, где се на основу дефинисаног скупа критеријума и вредности атрибута за сваку алтернативу, бирају најприхватљивија решења, тј. приказује се потпуни поредак алтернатива у моделу по ваљаности. Примена ове методе састоји се из четири фазе: (1) структурирање проблема, (2) прикупљање података и њихово мерење, (3) процене релативних тежина и (4) одређивање решења проблема. У условима интензивне примене информатичке технологије, наведена метода реализује се применом софтверског пакета Expert Choice 2000 (ЕС 2000).

Метода аналитичких хијерархијских процеса (АХП) одговара одлучивању у системима са израженом хијерархијском структуром, у које спада и полиција, а посебно њене веома важне организационе целине, као што су Жандармерија, Специјална антитерористичка јединица (САЈ), Полицијска бригада СУП-а у Београду, Посебне јединице полиције (ПЈП) и др. О томе сведоче и ставови Чупића и Тумале²⁶ о основним својствима

26 Чупић Е.М, Тумала В.М.Р: „Савремено одлучивање – метода и примена”, Научна књига,

методе аналитичких хијерархијских процеса (АХП) и софтверског пакета Expert Choice 2000 (ЕС 2000). С тим у вези, издваја се посебно важан став именованих аутора, којим се наводи следеће: „Основни приступ методе и развијеног софтвера је да се строго поштује начин мишљења доносиоца одлуке, а да му се помоћ и подршка пружи у оквиру организовања и елаборирања тог мишљења у циљу остваривања најбољих резултата на основу расположивог знања.”. Захваљујући томе, метода аналитичких хијерархијских процеса (АХП) потпуно је компатибилна процесу доношења одлука у системима какав је полиција.

Метода аналитичких хијерархијских процеса (АХП) тесно је повезана са осталим научним методама, посебно са испитивањем, статистичком и моделовањем. Заправо, сваку од наведених и ненаведених научних метода могуће је примењивати, ако за то има потребе, у функцији методе аналитичких хијерархијских процеса (АХП). При томе, што се ваљаније примене методе које су у функцији методе аналитичких хијерархијских процеса (АХП), ваљанији су резултати њене примене.

Алтернативе које су у овоме раду међусобно поређене применом методе аналитичких хијерархијских процеса (АХП) су варијанте ангажовања полицијских јединица и процеси којима се оне формирају и вреднују, а међусобно се разликују по томе што се једном њиховом врстом предвиђа примена (акустично-оптичких) несмртоносних оружја, а другом не. При томе, критеријуми који су се користили за оцену (1) ваљаности формирања појединих варијанти, изведени су трансформацијом и квантификацијом идентификованих атрибута, који се манифестују у зависности од предвиђања примене несмртоносних оружја. С друге стране, критеријуми који су се користили за оцену (2) прихватљивости формираних варијанти, изведени су квантификацијом уобичајених критеријума њиховог вредновања (са аспекта организационих наука), као што су: ефективност, економичност, ефикасност, минимизација времена и поузданост.

Метода аналитичких хијерархијских процеса (АХП) омогућује да се поредрангирања по: (1) значају критеријума поређења (тзв. пондерисање), (2) ваљаности предмета поређења (различитих врста алтернатива, нпр. процеса, појава, догађаја, објеката итд.), утврди и (3) интензитет утицаја

појединих фактора на ваљаност алтернатива, у односу на дефинисане услове. Конкретно, у текућем раду, дошло се до тога да је могуће утврдити оптимизациони утицај који на формирање варијанти (заседа) и резултате тог процеса остварују (акустично-оптичка) несмртоносна оружја. При томе, важно је нагласити да се утицај који она остварују идентификује у оквиру узрочног сплета чинилаца формирања варијанти, а поред несмртоносних оружја чине га: варијанте противника, основне замисли руководиоца полицијских јединица, полицијске јединице, односно просторна и временска ограничења.²⁷

ЛИТЕРАТУРА

- Боровић С, Милићевић М. (2001), *Збирка задатака из одабраних области операционих истраживања*, Београд: СШОНИД.
- Ђоровић, Б. (2000). *Примена метода експерата и оцена њихове компетенције. Савремени проблеми ратне вештине*, 42, Београд: ГШ ВЈ.
- Миловановић, М. (1996), *Оптимизација рада команди оперативног нивоа на доношењу одлука за борбена дејства применом теорије одлучивања. докторска дисертација*, Београд: ЦВШ ВЈ.
- Николић И, Боровић С. (1996), *Вишекритеријумска оптимизација*, Београд: ЦВШ ВЈ.
- Софтверски пакет Expert Choice (EC 2000 (Trial version)). Pittsburg, USA: Expert Choice, Inc. - The decision Support Software Company.
- Субошић, Д. (2004), *Утицај несмртоносног оружја на варијанте ангажовања полицијских јединица*, докторска дисертација, Београд: Војна академија.
- Чупић Е. М, Тумала В. М. Р. (1991), *Савремено одлучивање – метода и примена*, Београд: Научна књига.

27 Видети шире у: Субошић Д: „Утицај несмртоносног оружја на варијанте ангажовања полицијских јединица”, докторска дисертација, Војна академија, Београд, 2004.

APPLICATION OF ANALYTIC HIERARCHICAL PROCESSES
METHOD WHEN CREATING AND EVALUATING THE FORMS OF
ENGAGEMENT OF POLICE UNITS

(Summary)

Dane SUBOSIC, PhD

Police Academy, Belgrade

Among other things, operative researches include multi-criteria decision-making. In addition to multi-purpose, multi-criteria decision-making includes the field of multi-attributive decision-making. In order to carry out a procedure of multi-attributive decision-making, it is possible to use the method of analytic hierarchical processes (AHP). The scope of application of the AHP method is multi-criteria decision-making, where the most acceptable solutions are chosen based on a defined set of criteria and attribute values for each option, i.e. a complete order of options is presented according to their validity. The application of this method consists of four stages: (1) problem structuring, (2) collection of data and their measuring, (3) estimation of relative weights, and (4) determining a solution to the problem. Under the conditions of intensive use of information technology, the mentioned method is carried out using Expert Choice 2000 (EC 2000) software package.

AHP method is suitable for decision-making within systems with well-defined hierarchical structure, such as police. It is very important to point out accordingly that the main approach of AHP method and the developed software is such as to respects strictly the way of thinking of a decision-maker and at the same time to offer him support and help to organize and elaborate his opinion in order to achieve the best possible results on the basis of the available knowledge. Thank to this, the AHP method is fully compatible with the decision-making process within systems such as police.

AHP method is linked with other scientific methods, particularly with research, statistics and modeling. The better the methods in the function of AHP method are applied, the better would be the results of its application.

The alternatives that have been compared using the AHP method in this paper are the variants of engagement of police units and processes used to create and evaluate them. They differ in that one form includes the application of (acoustic and optic) non-lethal weapons, and the other one does not. The criteria used to evaluate (1) validity of creation of some variants have been derived by transformation and quantification of identified attributes, which manifest depending on prediction of application of non-lethal weapons. On the other hand, the criteria used to evaluate (2) acceptability of created variants have been derived by quantification of usual criteria of their

evaluation (from the aspect of organizational sciences), such as: effectiveness, economy, efficiency, minimization of time required for problem-solving and reliability. In addition to ranking according to (1) importance of criteria of comparison (so-called weighing), (2) validity of subject of comparison (various options, for instance processes, events, facilities, etc.), the AHP method enables also to determine (3) intensity of influence of certain factors on the validity of alternatives in relation to the defined conditions. More specifically, it has resulted from the ongoing work that it is possible to determine optimization influence of non-lethal (acoustic and optical) weapons on creation of variants (stake-out) and on the results of that process.

РАЗГРАНИЧЕЊЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА И ПРЕКРШАЈА КОД САОБРАЋАЈНИХ ДЕЛИКАТА

мр Радосав РИСИМОВИЋ

Полицијска академија, Београд

Апстракт: Рад се бави разграничењем кривичних дела од прекршаја, и то са аспекта поређења општих елемената у појму кривичног дела са елементима у општем појму прекршаја. Са друге стране, на примеру саобраћајне деликвенције указује се на сложеност односа између саобраћајних кривичних дела и саобраћајних прекршаја, њихову међусобну испреплетаност, сличност у погледу обележја бића кривичних дела и прекршаја у јавном саобраћају, али и начин за њихово поуздано разграничење.

Кључне речи: кривично дело, прекршај, општа обележја, обележја бића, угрожавање јавног саобраћаја.

У нашем правном систему постоје три врсте кажњивих деликата: кривична дела, прекршаји и привредни преступи. Међутим, у кривичноправној литератури постоји мишљење да су и дисциплински деликти кажњиви деликти. Наиме, и за дисциплинске деликте учиниоцу се може изрећи казна, а могућност изрицања казне је критеријум за сврставање деликата у казнено право.¹

Разликовање кривичних дела од прекршаја спада у спорна питања кривичног, односно прекршајног права. Према једном схватању разлика

1 Цетинић Маринка, Кажњиви деликти и критеријуми за њихово међусобно разграничење, *Анали ПФ бр. 3 и 4, 1993. год., Београд, стр. 272*

између кривичних дела и прекршаја је квалитативна. Присталице овог схватања сматрају да се суштинска разлика између кривичних дела и прекршаја може уочити упоређивањем општих елемената који су карактеристични за кривично дело, односно прекршај.² Квалитативно разликовање кривичних дела од прекршаја преовладава у немачкој кривичноправној литератури.

Према другом схватању, разлика између кривичних дела и прекршаја је квантитативна. Наиме, ова концепција полази од тога да прекршаји представљају врсту кривичних дела. Прекршаји немају специфичне елементе у општем појму који би представљали критеријум разликовања од кривичних дела. Разлика између кривичних дела и прекршаја је само квантитативна, прекршаји су деликти мањег степена друштвене опасности. Према овом схватању, друштвена опасност није општи елемент у појму прекршаја, већ само мотив инкриминације, разлог да се одређено понашање забрани, односно нареди.³ Насупрот томе, поједини аутори истичу друштвену опасности као једини материјални елемент у појму прекршаја.⁴ Различит степен друштвене опасности манифестује се кроз прописане казне. Квантитативно схватање преовладава у француској литератури.

У кривичноправној теорији било је и покушаја успостављања тзв. квантитативно-квалитативног критеријума разликовања кривичних дела од прекршаја ("административно казнено право разликује се од кривичног права мање по природи него по степену моралне осуде")⁵.

Наше казнено законодавство је у појединим фазама свог развоја прихватало, у целини или делимично, и једну и другу концепцију о правној природи прекршаја и њиховом разграничењу од кривичних дела. Наше позитивно казнено законодавство прекршаје третира као посебну врсту кажњивих деликата, различиту од кривичних дела, чиме оно практично стоји на позицијама оних теорија које праве квалитативну

2 Ђорђевић Мирослав, Однос и разлике привредних преступа према кривичним делима и прекршајима, Правни живот бр. 11 и 12, 1958. год., Београд, стр. 6

3 Таховић Јанко, Коментар Кривичног закона, 1956. год., Београд, стр. 50

4 Мрвић Наташа, Прекршаји у правном систему Југославије, 1987. год., Београд, стр. 38

5 Мићановић-Павелић Нада, Помаци у разграничењу кривичног од административног права, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, 1989. год., Сарајево, стр. 138

разлику између кривичних дела и прекршаја. Суштина ових теорија огледа се у следећим основним поставкама.

Одредити квалитативну разлику између кривичног дела и прекршаја значи упоредити општи појам кривичног дела са општим појмом прекршаја и евентуално, уочити разлике. Општи појам кривичног дела, односно прекршаја представља скуп елемената-обележја који су карактеристични за свако кривично дело, односно прекршај. Уколико било који од елемената који чине општи појам кривичног дела или прекршаја недостаје, посматрано понашање се не би могло сматрати кривичним делом или прекршајем.

У нашој кривичноправној теорији преовладава схватање да општи појам кривичног дела чине следећи елементи: 1. дело човека 2. друштвена опасност 3. одређеност у закону 4. противправност и 5. кривица⁶.

Дело човека је појам који обухвата радњу, последицу и узрочну везу. Међутим, постоје кривична дела која су остварена довршавањем радње извршења (кривично дело силовања, давања лажног исказа). То су тзв. формална или делатносна кривична дела код којих последица није услов за постојање кривичног дела. Код материјалних (последичних) кривичних дела последица се мора утврдити, она је услов за постојање кривичног дела, јер закон изричито захтева наступање одређене последице као услов постојања кривичног дела⁷. Подела на кривична дела са последицом и на кривична дела без последице има значај за разликовање довршеног кривичног дела од покушаја, за утврђивање места извршења кривичног дела, времена извршења кривичног дела, за узрочност.

Поред овог елемента, други материјални елеменат у општем појму кривичног дела је друштвена опасност, а сви остали елементи су формалног карактера. Међутим, у нашој литератури оправдано се истичу аргументи да друштвена опасност није елемент општег појма кривичног дела.⁸ Према овом схватању, друштвена опасност је материјална страна предвиђености у закону, односно мотив законодавца да одређено понашање које је друштвено опасно пропише као кривично дело. Осим тога, појам друштвене опасности није у теорији прецизно одређен,

6 Лазаревић Љубиша, Кривични закон СРЈ са краћим коментаром, 1999. год., Београд, стр. 19

7 Стојановић Зоран, Кривично право-општи део, 2001. год., Београд, стр. 126

8 Стојановић Зоран, Кривично право-општи део, *op. cit.*, стр. 148

упркос напорима који су учињени. Да ли је неко понашање опасно за друштво или не, није увек могуће утврдити (нпр. еутаназија, коцкање, прекид трудноће итд.). Субјективност у процени друштвене опасности неког понашања може се злоупотребити, односно може послужити као оправдање да се одређено понашање пропише као кривично дело, јер је мишљење законодавца да је опасно за друштво. Ипак, позитивни прописи прихватају друштвену опасност као елеменат општег појма кривичног дела. Кривично дело је друштвено опасно дело које је законом одређено као кривично дело и чија обележја су одређена законом (члан 8. став 1 ОКЗ)⁹. С друге стране, противправност се не помиње у закону као обавезан елемент кривичног дела, а ни кривица, иако у теорији постоји сагласност да ова два елемента уз радњу и одређеност у закону, чине општи појам кривичног дела.

Прекршаји су повреде јавног поредка утврђене законом или другим прописом за које су прописане прекршајне казне и заштитне мере (члан 7. Закона о прекршајима). Законска дефиниција појма прекршаја је неодређена и непотпуна. Наиме, законодавац у појам прекршаја уноси општи заштитни објект прекршаја-јавни поредак. Јавни поредак је прописима јавног права регулисан систем друштвених односа који одговара потребама друштва у датом времену¹⁰. Међутим, у нашој прекршајноправној литератури нема јединственог одговора на питање шта обухвата појам "јавни поредак". С обзиром на то, сматрамо да би изостављањем овог појма или његовом заменом неким адекватнијим појмом законска, али и доктринарна дефиниција прекршаја била прецизнија. Ипак, и наша прекршајноправна теорија често прекршај дефинише као повреду друштвене дисциплине која је успостављена одређеним правном поредком¹¹.

С друге стране, противправност прекршаја сматрамо елементом општег појма прекршаја, јер уколико постоји неки основ који искључује противправност прекршаја (нпр. нужна одбрана), посматрано понашање није прекршај иако испуњава сва остала општа обележја карактеристична за прекршај. На крају, законска дефиниција прекршаја садржи и

9 Основни кривични закон, Службени гласник РС бр. 39/2003

10 Ђорђевић Ђорђе, Прекршајно право, 2004. год., Београд, стр. 35

11 Пихлер Станко, Прекршајно право, Нови Сад, 2000. год., стр. 41

прописаност казне и заштитне мере као посебно опште обележје у појму прекршаја. Сматрамо да резонување законодавца није прихватљиво из два разлога: прво, предвиђеност санкције је као елемент већ садржан у принципу законитости, односно одређености у закону или другом пропису,¹² а друго, Закон о прекршајима, поред казни и заштитних мера, познаје и друге врсте прекршајних санкција (опомена и васпитне мере).

Према томе, прекршај је радња физичког лица, правног лица које је законом или другим прописом одређено као прекршај, и које је противправно. Из дефиниције прекршаја произлазе елементи општер појма прекршаја и разлике у односу на општи појам кривичног дела.

За разлику од кривичног дела субјект прекршаја је, поред физичког лица, и правно лице, уколико је прописом о прекршају то изричито предвиђено. Наиме, субјект, учинилац свих кажњивих деликата у нашем праву је човек. Међутим, у кривичном праву он се само у својству физичког лица појављује као учинилац кривичног дела, за разлику од прекршајног права, где се осим као физичко лице (одговорно лице, предузетник) може да појави и као део организације или заједнице људи која има карактер правног лица. Закон о прекршајима прописује да правно лице одговара за прекршај ако је до извршења дошло радњом или пропуштањем дужног надзора од стране органа управљања или одговорног лица, или радњом другог лица које је било овлашћено да поступа у име правног лица (члан 17. став 2). Међутим, државни органи и органи локалне самоуправе не могу бити одговорни за прекршај (члан 17. став 3 Закона о прекршајима). Насупрот нашем законодавству, које одговорност правног лица повезује са прекршајима и привредним преступима поједине европске земље у својим кривичним законим уводе кривичну одговорност правног лица.

Као учинилац кривичних дела, али и прекршаја може се појавити одговорно лице у правном лицу. Појам одговорног лица одређен је како Кривичним законом Републике Србије (члан 46), тако и Законом о прекршајим (члан 18. став 2). Одређивање појма одговорног лица у кривичноправним и прекршајноправним одредбама своди се на исто: одговорним лицем сматра се лице коме су у правном лицу поверени послови који се односе на управљање, пословање или процес рада.

12 Ђорђевић Ђорђе, *op. cit.*, стр. 27.

На крају, субјект прекршаја може бити и предузетник, односно физичко лице које обавља делатност ради стицања добити(члан 1 Закона о предузећима). Увођење предузетника као учиниоца прекршаја у наше законодавство оправдава се измењеним друштвено-економским околностима, односно чињеници да се предузетници годинама појављују као привредни субјекти у нашој земљи, а самим тим и као учиниоци прекршаја.

Прекршај је деликт који се прописује законом, уредбом, и одлуком скупштине аутономне покрајине, скупштине општине, скупштине града Београда и скупштине града(члан 5. став 1 Закона о прекршајима). Нико не може бити одговоран за прекршај, ако пре него што је учињен, није био предвиђен прописом, нити се може изрећи санкција ако није унапред била прописана(члан 2. Закона о прекршајима). Прописивање кривичних дела ограничено је искључиво на закон.

Елемент противправности у општем појму прекршаја идентичан је појму противправности у кривичноправном смислу. Противправност као елемент у општем појму кривичног дела или прекршаја, значи да је посматрано понашање противно некој правној норми. У погледу основа искључења противправности прекршајно право као и кривично право познаје нужну одбрану, крајњу нужду и незнатну друштвену опасност.

Да би учинилац био кажњен за кривично дело потребан је одређен психички однос према делу-кривица. Прекршајно право захтева кривицу као услов кажњивости, али само ако је физичко лице учинилац прекршаја(односно одговорно лице или предузетник). Правна лица не могу имати свест или вољу, односно не могу имати психички однос према делу. Одговорност правних лица је објективна одговорност, на основу проузроковања штетне последице. Према томе, кривица није елемент у општем појму прекршаја.

Тесна повезаност кривичних дела и прекршаја произилази како из упоређивања општих појмова кривичног дела и прекршаја, тако и из поређења обележја бића појединих кривичних дела и појединих прекршаја. На пример, међусобно разграничење кривичног дела угрожавања јавног саобраћаја од одговарајућих прекршаја против безбедности јавног саобраћаја може се извршити упоређивањем обележја бића кривичног дела из члана 195. КЗ РС и одговарајућих прекршаја.

Радња кривичог дела није критеријум за разликовање, већ је различита само правна техника којом се радња кривичног дела односно прекршаја одређује. Радња кривичог дела је тзв. бланкетног карактера, јер из законског описа кривичног дела произилази да свако непридржавање саобраћајних прописа, ако су испуњени остали услови може да буде радња кривичног дела угрожавања јавног саобраћаја.

Радња прекршаја против безбедности јавног саобраћаја је такође, кршење саобраћајних прописа. Међутим, прописи који одређују прекршај нису бланкетног карактера, већ одређују у чему се конкретно састоји кршење саобраћајних прописа. На пример, непрописна возња је прекршај који је остварен кад возач не заустави возило кад наиђе на возило којим се превозе деца, кад је то возило заустављено на коловозу ради улажења или излажења деце (члан 226. тачка 2. ЗОБСП). Мањи број прекршаја такође су бланкетног карактера у погледу радње извршења, па је истоветност са одређивањем радње кривичног дела у кривичног закону очигледна и потпуна. На пример, непрописно претицање је прекршај који постоји ако возач недозвољено претиче са десне стране (члан 226. тачка 7. ЗОБСП). Појам недозвољеног претицања одређена је одредбом ЗОБСП које регулишу одвијање саобраћаја на путевима. Према томе, радња сваког прекршаја је кршење саобраћајних прописа, односно радња сваког прекршаја може да буде и радња кривичног дела угрожавања јавног саобраћаја. Изузетак од овог правила су радње прекршаја које су предузете ван простора који се сматра путем. У том случају може се поставити питање разликовања прекршаја са неким другим саобраћајним кривичним делима (нпр. угрожавање јавног саобраћаја опасном радњом или средством-члан 197. КЗРС).

Објекат кривичноправне заштите (безбедност јавног саобраћаја), није критеријум за разграничење кривичног дела угрожавање јавног саобраћаја и прекршаја против безбедности јавног саобраћаја.

Место извршења кривичног дела из члана 195. КЗС је искључиво пут. Место извршења прекршаја против безбедности јавног саобраћаја је по правилу пут али то може бити и простор ван пута. На пример, угрожавање и ометање саобраћаја из члана 222. ЗОБСП је прекршај који се састоји у подизању објеката, уређаја или постројења, сађењу садница или постављању предмета којима се умањује прегледност јавног пута или железничке пруге са којом се пут укршта у истом нивоу, као

и прегледност на раскрсници, или вршењу било каквих радњи које би могле да угрожавају или ометају саобраћај на јавном путу или да оштећују јавни пут или објекте на њему.

Међутим, субјект кривичног дела може да буде само учесник у саобраћају (физичко лице), а субјект прекршаја против безбедности јавног саобраћаја може да буде како физичко лице, тако и правно лице. Прекршаји правног лица против безбедности саобраћаја одређени су чланом 222. ЗОБСП. На пример, необезбеђење места на коме се изводе радови, необележавање јавних путева саобраћајним знацима, угрожавање и ометање саобраћаја итд.

Последица кривичног дела угрожавања јавног саобраћаја је конкретна опасност за живот људи или тело или имовину већег обима. Конкретна опасност за заштићено добро је она опасност која је услед предузете радње наступила, ако до повреде није дошло. У законском опису кривичног дела конкретна опасност је одређена као последица дела (обележје бића). Поред тога, постојање конкретне опасности се доказује у сваком појединачном случају, односно постојање конкретне опасности се не може претпоставити. Ако се не докаже проузроковање конкретне опасности кривично дело не постоји. На пример, прекорачење дозвољене брзине кретања моторног возила на саобраћајници може да се појављује као узрок насталог удеса и основ за кривичну одговорност тек од момента када је та недозвољена брзина створила конкретну опасност за остале учеснике у саобраћају. Самим тим, она прекорачена брзина која није имала за последицу угрожавање саобраћаја, већ је само проузроковала ранији долазак возача на место на коме се десио удес, док на том месту није било прекорачења брзине, не може представљати инкриминисану делатност. Последица прекршаја против јавног саобраћаја је такође опасност. Међутим, код прекршаја кршење саобраћајних прописа проузрокује по правилу апстрактну опасност за заштићено добро, а само изузетно конкретну опасност за заштићено добро. Апстрактна опасност за заштићени објект је опасност која је услед предузете радње могла да наступи, али конкретна опасност није наступила¹³. Постојање апстрактне опасности се претпоставља, не мора

13 Чејовић Бора, Кривичноправни аспекти апстрактне опасности код кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја, Правни живот бр. 10, 1980. год., Београд, стр. 36

се доказивати да опасности услед предузете радње није било. Међутим, иако у литератури постоји јединствен став у погледу разликовања конкретне опасности од апстрактне опасности, судовима је понекад врло тешко да разграниче конкретну опасност од апстрактне. Наиме, и конкретна и апстрактна опасност значи могућност повреде заштићеног добра. Ако је мала вероватноћа да ће повреда наступити опасност је апстрактна, ако је велика вероватноћа повреде опасност је конкретна. Међутим, постоје гранични случајеви код којих се вероватноћа да ће доћи до повреде повећава, па апстрактна опасност у једном моменту прераста у конкретну опасност. Проблем је како квалификовати дело у граничним случајевима, као кривично дело или као прекршај.

Према томе, горњу границу конкретне опасности није тешко утврдити. Међутим, утврђивање доње границе конкретне опасности представља проблем. Погрешно је као критеријум за утврђивање доње границе конкретне опасности, за разликовање од апстрактне опасности, узети наступање лакше телесне повреде, или штете малог обима. На пример, возач у алкохолисаном стању, користи возило са неисправним кочницама и вози неприлагођеном брзином. Кршењем саобраћајних прописа пороузрокована је од стране возача велика вероватноћа за наступање повреде заштићеног добра (саобраћајне незгоде), али до судара ипак, не дође. У наведеном случају проузрокована је конкретна опасност. Према томе, опасност се не цени према ономе што је наступило, већ према ономе што је могло да наступи. Осим тога, треба имати у виду да штета мањег обима не значи аутоматски да постоји конкретна опасност за живот и тело људи, или имовину већег обима. На пример, возач приликом заустављања и паркирања није правилно обезбедио возило, услед чега дође до покретања возила које удари у ограду од дворишта које се налазило у непосредној близини паркинга. Лакша повреда заштићеног добра је наступила, али конкретна опасност за живот и тело људи, или за имовину већег обима не постоји. Без сумње је да ако се опасност у потпуности реализује у штети мањег обима, онда се може, али и не мора говорити о опасности по живот људи или имовини већег обима. Међутим, ако опасност која се реализује у штети мањег обима носи у себи могућност наступања повреде која је очигледно већа

од лаке телесне повреде или штете мањег обима, може се узети да штета мањег обима значи постојање конкретне опасности.¹⁴

Према томе, разликовање кривичног дела угрожавање јавног саобраћаја од одговарајућих прекршаја за теорију није спорно, јер последица кривичног дела је конкретна опасност, а последица прекршаја је апстрактна опасност по правилу, а само изузетно конкретна опасност. Међутим, у пракси понекад није лако утврдити дали кршење саобраћајних прописа има за последицу конкретну опасност или апстрактну опасност. На пример, возач који се креће по коловозу брзином већом од дозвољене чини прекршај. Међутим, ако наиђе на друго возило које се креће његовом страном коловоза, у истом смеру могуће су различите ситуације. Ако је раздаљина између возила толика да возач који вози кршећи прописе може да заустави возило на минималном растојању од возила испред, пре судара, није сасвим јасно да ли је последица кршења прописа конкретна опасност или апстрактна опасност. Могуће је да судар буде избегнут јер је возило испред слетело са коловоза и зауставило се пред провалијом. У овом случају постоји конкретна опасност иако до повреде није дошло. Могуће је да возач избегне судар наглим скретањем у другу страну коловоза, иако претицање није дозвољено. Постојање конкретне односно апстрактне опасности у овом случају, зависи од више околности. Ако у сусрет возила које непрописно претиче не иде друго возило, постоји апстрактна опасност. Ако у сусрет иде неко друго возило, процена степена опасности зависи од раздаљине између возила, односно од могућности да се повећањем брзине, пређе на другу страну коловоза испред претицаног возила, или пак успоравањем вожње, успе да се поново постави иза претицаног возила.

Кривичноправна теорија¹⁵ је, дакле, поставила правила за разграничење конкретне од апстрактне опасности. Конкретна опасност ће постојати ако кршење саобраћајних прописа води тешкој повреди заштићеног добра, али до ове повреде не дође услед случаја (учесници у саобраћају су немоћни да скрену ток догађаја), или неког другог разлога(маневрисање возача). На пример, возач непрописно претиче возило, упркос наиласку другог возила из супротног смера. Возач другог

14 Атанацковић Драгољуб, Проблем разграничења кривичног дела из чл. 271. ст. 1. од одговарајућих прекршаја, Правни живот бр. 3, 1961. год., Београд, стр. 51

15 исто, стр. 55

возила скреће у јарак али услед велике брзине прелеће јарак и зауставља возило са друге стране јарка без оштећења. Већ је речено да то није увек случај, али по правилу кад наступи лакша повреда, неким случајем избегнута је тежа повреда.

Обзиром на досад изнето, очигледно је да разграничење конкретне опасности од апстрактне опасности у пракси није увек једноставно. Зато законодавац као услов за постојање овог кривичног дела прописује објективни услов инкриминације, односно наступање лаке телесне повреде или имовинске штете која прелази 120.000 динара. Повреда или оштећење треба да произлазе из конкретне опасности (узрочни однос). Ако конкретна опасност није довела до повреде односно оштећења постојаће прекршај, а не кривично дело угрожавања јавног саобраћаја.

Ипак, у нашој кривичноправној литератури,¹⁶ оправдано се поставља питање како поступити ако је решењем судије за прекршаје неко лице оглашено кривим за прекршај, па се након тога утврди да је предузетом радњом извршено кривично дело за које учинилац буде осуђен. Да ли ће то лице издржати обе казне? Учинилац неће издржати обе казне, већ ће се новчана казна или казна затвора урачунати у казну за кривично дело (члан 50. став 1. и 2. КЗ РС). Међутим, често се дешава да казну за прекршај није могуће урачунати у казну за кривично дело због тога што је прекршајна санкција строжа. Да би се отклонила могућност двоструког кажњавања и обезбедила правна сигурност грађана, неопходно је, сматра се у прекршајноправној литератури, прописати да се учинилац кривичног дела не може гонити уколико је правоснажно кажњен због прекршаја који је обухваћен тим кривичим делом.¹⁷

Како поступити у обрнутој ситуацији, ако је неко лице осуђено за кривично дело угрожавања јавног саобраћаја, па се против њега покрене поступак за прекршај против безбедности јавног саобраћаја. Правни основ за одговор на постављенопитања налазимо у члану 6. став 3. Законика о кривичном поступку који прописује да нико не може да буде гоњен и кажњен за кривично дело за које је правоснажном пресудом ослобођен или осуђен или је за то дело поступак против њега

16 Пешић Вукашин, Разликовање прекршаја и привредних преступа од кривичних дела кад им се описи подударају, Правни живот бр. 3, 1961. год., Београд, стр. 41

17 Божовић Саво, Осврт на немачки прекршајни закон, Правни зборник 1999/2000. год. бр. 1-2, Подгорица, стр.352

правоснажно обустављен или оптужба правоснажно одбијена.¹⁸ Начело *ne bis in idem* је потврђено и у Закону о прекршајима Републике Србије који у члану 135. став 6 прописује да ће судија за прекршаје донети решење којим се обуставља прекршајни поступак ако се утврди да је окривљени у кривичном поступку правоснажно осуђен за кривично дело које обухвата и обележја прекршаја.¹⁹ Према томе, ако учинилац једном радњом оствари обележја бића кривичног дела и прекршаја постоји само кривично дело.

Међутим, ако је кривични поступак против лица које је осумњичено за кривично дело угрожавање јавног саобраћаја правоснажно обустављен, или правоснажно окончан ослобађајућом или одбијајућом пресудом, осим због стварне ненадлежности суда, за исту радњу може се покренути прекршајни поступак, а време проведено у притвору урачунаће се у казну изречену за прекршај (Закон о прекршајима Републике Србије, члан 40).

ЛИТЕРАТУРА

1. Цетинић Маринка, *Кажњиви деликти и критеријуми за њихово разграничење*, Анали ПФ бр. 3 и 4, 1993.год., Београд
2. Ђорђевић Мирослав, *Однос и разлике привредних преступа према кривичним делима и прекршајима*, ПЖ бр. 11 и 12, 1958. год., Београд
3. Таховић Јанко, *Коментар кривичног закона*, 1956. год., Београд
4. Мрвић Наташа, *Прекршаји у правном систему Југославије*, 1987. год., Београд
5. Основни кривични закон, Сл. гласник РС бр.39/2003
6. Ђорђевић Ђорђе, *Прекршајно право*, 2004.год., Београд
7. Пихлер Станко, *Прекршајно право*, 2000.год., Нови Сад
8. Мићановић-Павелић Нада, *Помаци у разграничењу кривичног од административног права*, Годишњак правног факултета у Сарајеву, 1989. год., Сарајево

18 Законик о кривичном поступку, „Сл. Гласник СРЈ” бр. 70, од 28.12. 2001. год.

19 Закон о прекршајима, Службени гласник бр. 21/90, 11/92, 6/93,36/98, 44/98

9. Лазаревић Љубиша, *Кривични закон СРЈ са краћим коментаром*, 1999. год., Београд
10. Стојановић Зоран, *Кривично право-општи део*, 2001. год., Београд
11. Чејовић Бора, *Кривичноправни аспекти апстрактне опасности код кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја*, ПЖ бр. 10, 1980. год., Београд
12. Атанацковић Драгољуб, *Проблем разграничења кривичног дела из чл. 271. ст. 1 од одговарајућих прекршаја*, ПЖ бр. 3, 1961. год., Београд
13. Пешић Вукашин, *Разликовање прекршаја и привредних преступа од кривичних дела кад им се описи подударају*, ПЖ бр. 3, 1961. год., Београд
14. Божовић Саво, *Осврт на немачки прекршајни закон, Правни зборник 1999/2000 бр. 1-2*, Подгорица
15. Законик о кривичном поступку, *Сл. гласник бр. 70*, од 28.12. 2001. год.
16. Закон о прекршајима, *Сл. гласник бр. 21/90, 11/92, 6/93, 36/98, 44/98*

DEFINING THE SPHERES OF CRIMINAL OFFENCES AND
VIOLATIONS IN THE AREA OF ROAD TRAFFIC OFFENCES

(Summary)

Radosav RISIMOVIC, MA

Police Academy, Belgrade

Theoretical and practical defining of spheres of criminal offences and violations belongs to outstanding issues of criminal law and law of torts. Various notions in criminal legal and violation-related legal theory regarding this problem occur as so-called qualitative and quantitative differentiation of criminal offences and violations.

According to the notion of qualitative difference between criminal offences and violations there is an essential difference between two kinds of punishable acts that can be noted by comparing general elements of the notion of criminal act with the elements of general notion of violation. For instance, the main element in the notion of criminal offence is an act committed by a physical person. On the other hand, violation is an act that can be committed by both physical and legal person. Furthermore, criminal offence is an act that must be prescribed by the law before it has been committed. However, violations in our legislation are prescribed by the law, by various regulations and decisions of the assemblies of autonomous regions, municipalities, the city of Belgrade and town assemblies. Finally, as distinguished from criminal offence, culpability is not an element of the general notion of a violation. Namely, violation-related law demands culpability as a condition of penal system, but only if the violation has been committed by a physical person (or responsible person or entrepreneur). Legal persons as perpetrators of violations cannot have conscience and will, in other words they cannot have a psychological relation towards an act – culpability.

The complexity of the problem of defining the sphere of criminal offences from the sphere of violations in practice is shown by comparison of legal description of criminal offence of jeopardizing public traffic (acts, consequences, places of commitment, violation subject) with the characteristics of corpus delicti of relevant violations against the traffic safety. The analysis of traffic delinquency shows that there can be some overlapping of characteristics of corpus delicti of criminal offences and violations, which made the legislator prescribe the objective condition of incrimination as a condition for the existence of criminal offence of jeopardizing public traffic (Art. 195 of Criminal Code of the Republic of Serbia), in other words light bodily injury or property damage exceeding the value of 120.000 dinars.

СИСТЕМ КАЗНИ У СВЕТЛУ РИМСКОГ СТАТУТА СТАЛНОГ МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ СУДА

мр Драгана КОЛАРИЋ

Полицијска академија, Београд

Апстракт: После дужег временског периода, у којем се радило на идеји оснивања Сталног међународног кривичног суда, јула 1998. године у Риму, на дипломатској конференцији која је одржана под покровитељством Уједињених нација, дошло је до усвајања коначне верзије Статута Међународног кривичног суда. Суд има надлежност за четири категорије злочина: геноцид, злочини против човечности, ратни злочини и злочин агресије и, као и сваки други кривични суд, има могућност да изриче и примењује санкције према учиниоцима злочина из своје надлежности. Релевантне одредбе, које се односе на питања које се казне могу применити и правила за одмеравање казне, садржане су у члановима 77-80 Римског статута и члановима 145-148 Правилника о поступку и доказима. Овај рад представља детаљнију анализу тих одредби.

Кључне речи: међународни кривични суд, Римски статут, систем казни, одмеравање казне, сврха казне, олакшавајуће и отежавајуће околности.

Увод

Успостављање Сталног Међународног кривичног суда резултат је задовољења универзалне људске жеље за правдом. Потпуно је оправдано истаћи да усвајање Римског статута значи да, као “поздрав” најтежим злочинима, међународна заједница неће више прихватати некажњавање за такве облике нехуманог и варварског поступања и да кривци индивидуално одговарају за своја понашања.

Статут већ у трећем делу, који се односи на опште принципе кривичног права, поставља једно од фундаменталних начела *nulla poena sine lege* тј. лице осуђено од стране Суда може бити кажњено само у складу са овим Статутом. Када говоримо о *ius puniendi* тј. о праву на кажњавање ми традиционално имамо у виду да она припада надлежности националног суверенитета (државама). Међутим, у овој области дошло је до развоја међународних прописа и стандарда који ограничавају примену најтежих облика казне (смртне казне) и забрањују тортуру, мучење и свако друго окрутно и деградирајуће поступање. Међународно кривично право помиње казну као једину кривичну санкцију. Нирнберг и Токио су поред казне лишења слободе познавали и смртну казну која је данас напуштена у међународном кривичном праву и представља реликт прошлости. Међународни кривични судови за бившу Југославију и Руанду познају само једну казну и то казну лишења слободе.¹

Преговори око санкција које ће примењивати Међународни кривични суд изронили су на површину много тешкоћа, различитих система вредности и ставова када су у питању смртна казна, доживотни затвор, питање обавезног поновног разматрања изречене пресуде као и низ других одредби, које су, услед недостатка консензуса, избачене из Нацрта на Римској конференцији.² Решење које се заснивало на општој сагласности по питању целокупног казненог режима коначно је постигнуто последњих дана Дипломатске конференције. Прво, у члану 77. одређено је да се лицу осуђеном за злочин може, као максимална, изрећи казна доживотног затвора када је то оправдано екстремном тежином злочина и индивидуалним околностима везаним за осуђеног. Као додатне казне одређене су новчана казна и конфискација прихода. Члан 78. узима у обзир приликом одређивања казне олакшавајуће и отежавајуће околности, време проведено у притвору и указује на правила одмеравања казне када је особа осуђена за више од једног злочина. Новац и остала средства прикупљена наплатом новчаних казни или конфискацијом биће стављена на располагање једном поверљивом фонду који ће бити установљен сходно члану 79. Коначно члан 80. указује

1 Стојановић, 3; Међународно кривично право, Београд, 2004. година, страна 109.

2 Schabas W. A; The Penalty provision of the ICC Statute, International Crimes, Peace, and Human Rights: The Role of the International Criminal Court, "Transnational Publishers", Ardsley, New York, 2000, стр. 105-135.

да нема предрасуда за националну примењивост казни и националног права.

Сврха казне у међународном кривичном праву

Још је Томас Хобс у свом Левијатану истакао да страх од казне служи као препрека вршењу кривичних дела.³ Ово становиште о одвраћању кроз “страх од казне” не одражава разноликост савремених схватања. Данас, постоје веома различита гледишта, у погледу сврхе казне, која срећемо у правној теорији. Међу њима налазе се заштита друштва, заслужена казна, општа превенција или одвраћање, специјална превенција, реформисање учиниоца, одмазда итд.

Римски статут нигде не помиње сврху кажњавања. Разлога је више. Прво, расправе које су се водиле око тог питања откриле су суштински различите ставове. Упркос одликама које су се показале као заједничке различитим националним системима, у овој области постоје и непомирљиве националне вредности и стандарди. Друго, ово питање није тако често било предмет дискусије. То се јасно види из припремних радова, као и на основу рада Комисије за међународно право. Треће, неуспело настојање да сврха изречених казни буде директно наведена, такође, указује на чињеницу да је то више споредни него суштински задатак Суда.

При доношењу одлука Међународни кривични суд ће се несумњиво придржавати праксе Међународног кривичног суда за Руанду и Међународног кривичног суда за бившу Југославију. У случају Камбанда, МКСП истиче да изречене казне морају бити усмерене, са једне стране, ка одмазди према учиниоцима који морају да увиде да су њихови злочини кажњени и осим тога, с друге стране, ка застрашивању, односно трајном обесхрабривању оних који ће покушати да такве злочине почине у будућности тако што ће им се ставити до знања да међународна заједница неће толерисати некажњавање за тешке повреде међународног хуманитарног права и људских права.⁴ У случају Блашкић, МКСЈ истиче да утврђивање „праведне“ казне зависи од циљева који се желе постићи.

3 Rolf Einar Fife; International Criminal court, *The making of the Rome Statute - Issues, Negotiations, Results*, “Kluwer Law International”, Hague, 2002, стр. 319.

4 Kittichaisaree, K; International criminal law, Oxford University Press, Oxford, 2001, страна 315.

Према мишљењу изнетом у пресуди, одвраћање је најважнији фактор код одређивања одговарајуће казне за кршење међународног хуманитарног права. Поред чињенице да оптужени треба да се одговарајућом казном у довољној мери одврати од тога да икада и помисли да поново учествује у таквим злочинима, и лица која се нађу у сличним ситуацијама треба исто тако да се одврате од упуштања у таква кривична дела.⁵ Исти суд, у случају Челебићи издваја четири параметра које ваља узети у обзир приликом одређивања трајања казне: ретрибуција, заштита друштва, преваспитање и одвраћање. Теорија ретрибуције, наслеђе примитивне теорије освете, захтева од суда да изврши одмазду за учињено дело како би умирио жртву. Међутим, узимање ретрибуције као јединог момента при утврђивању казне било би контрапродуктивно и потпуно у супротности са циљем Савета безбедности који се односи на одржавање мира на територији бивше Југославије. Из тих разлога суд узима у обзир и друге факторе.⁶ Претресно веће у предмету Фурунција истиче да је мандат и дужност Међународног суда да одвраћа од злочина и бори се од некажњавања. Праведно је не само *punitur quia peccatur* (појединца треба казнити зато што је прекршио закон), већ и *punitur ne peccatur* (треба га казнити како он и други не би и даље кршили закон).⁷

На исти начин, Претресна већа поступају и у другим случајевима, разматраним пред Међународним судовима за Руанду и Југославију, тј. доследно заговарају став да одмазда и одвраћање представљају примарне ефекте пресуда, односно, превасходну сврху казне. Својом судском праксом ова два суда су, као пионири у своме послу, глачали пут Међународном кривичном суду и то још увек чине.⁸

Казнени систем у Римском статуту

Члан 77. Римског статута утврђује три могуће казне: казну затвора, новчану казну и конфискацију средстава остварених извршењем злочина. Коначни текст прописује следеће:

1. Сходно члану 110, Суд може да изрекне једну од следећих казни лицу

5 Тужилац против Тихомира Блашкића, Пресуда од 03. 03. 2000. године, пара. 761.

6 Предмет Челебићи, пресуда од 16.11.1998. године, пара. 1231.

7 Тужилац против Анте Фурунције, Пресуда од 10.12.1998. године, пара. 288.

8 Bos, A; The International Criminal Court: A Perspective u: *The making of the Rome Statute - Issues, Negotiations, Results*, "Kluwer Law International", Hague, 2002, стр. 470.

осуђеном за злочин у сагласности са чланом 5. овог Статута:

- а) казну затвора на одређени број година, а која максимално може да износи тридесет година и
 - б) казну доживотног затвора када је она оправдана екстремном тежином злочина и индивидуалним околностима лица које је проглашено кривим.
2. Као додатак казни затвора Суд може да одреди:
- а) новчану казну у складу са критеријумима дефинисаним Правилником о поступцима и доказима, и
 - б) кофискацију прихода, имовине и добара који су добијени директно или индиректно тим злочином, имајући у виду права добронамерне (*bona fides*) треће стране.

1. Казна затвора

Казна лишења слободе је главна казна коју примењује Међународни кривични суд. Може се изрећи у трајању до тридесет година или доживотно, за сваки злочин који је у његовој надлежности.

Расправа о казни затвора била је на Римској конференцији нераздвојно повезана са питањем смртне казне. Државе које су подржавале смртну казну, као компромисно решење уместо ње, прихватиле су доживотни затвор. Државе које су биле против смртне казне, тежиле су једном либералном приступу казнама затвора. Истицали су да доживотни затвор представља окрутни, нехумани, деградирајући облик кажњавања који занемарује рехабилитацију.⁹ Очигледно, цена која се платила за укидање смртне казне била је доживотни затвор. Али да би се уважила забринутост одређеног броја делегација због строгости казне доживотног затвора установљен је један обавезујући механизам поновног разматрања изречене пресуде. Римски статут не садржи правила о условном отпustu, као већина националних правних система, него, уместо тога, чланом 110. уводи један облик ревизије пресуде. Према члану 110. ст. 3. Суд ће поново размотрити пресуду да би установио да ли она треба да буде смањена након што је лице одслужило две трећине казне. Тако, лице које је осуђено на максималну казну затвора од тридесет година потенцијално ће имати

9 Schabas W. A; Penalties, u: Cassese A., Gaeta P., Jones J.R.W.D. (ed.), The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary, Volume II, Oxford, 2002, str. 1507-1513.

могућност за разматрање након што је у затвору одслужило двадесет година. Исти став наводи да ће у случају казне доживотног затвора, поновно разматрање бити одржано након двадесет пет година. На овај начин, Суд обезбеђује једнообразан третман затвореника без обзира у којој земљи издржавају своје казне. Као критеријуми, којима би се Суд руководио приликом решавања случаја, наведени су континуирана затвореникова спремност од самог почетка да сарађује са судом у истрази и поступку, добровољна сарадња при примени одлука и наредби Суда у другим случајевима, а нарочито обезбеђивање помоћи у проналажењу средстава која би се могла искористити као накнада жртвама или њиховим породицама. То може бити и свака друга основа која потврђује јасну и битну промену околности довољну да се оправда смањење казне али би она у одлуци требало да буде прецизно дефинисана.¹⁰ Уколико резултат буде негативан тј. Суд одлучи да нема места смањењу казне успостављен је један систем периодичних поновних разматрања.¹¹ Судски колегијум састављен од тројице судија из Апелационог већа разматраће могућност смањења изречене казне сваке три године осим ако, у својој одлуци донетој сходно члану 110. ставу 3, не утврди неки краћи интервал. У случају да дође до неке значајније измене околности, колегијум састављен од тројице судија Апелационог већа може да дозволи осуђеном да поднесе молбу за ревизију изречене казне и унутар тог трогодишњег периода или краћег периода који је могло да одреди Апелационо веће.

2. Смртна казна

И поред тога што смртна казна није у режиму Римског статута интересантно је указати на ток конференције у Риму и решење спора око смртне казне. Још на заседањима Припремног комитета¹² у току 1996. године неколико држава северне Африке, средњег Истока и Азије истакло

10 Schabas W. A; у The Penalty provision of the ICC Statute, International Crimes, Peace, and Human Rights, op. cit, страна 114.

11 Одредба члана 224. Правила поступка и доказивања.

12 Генерална скупштина Уједињених нација оформила је 1995. године Припремни комитет или "PrepCom" који је требао да ради на усавршавању нацрта Статута и припреми Дипломатске конференције. Његова Радна група за опште принципе кривичног права и казне истакла је неколико питања око којих је требало постићи сагласност од којих је једно била врста казне која се може применити на учиниоце злочина дефинисаних Статутом.

је захтев да смртна казна заузме своје место у Статуту, јер би се на тај начин узели у обзир сви правни системи које овај документ представља. Заговорници смртне казне као оправдање су углавном износили верске и културне факторе као и чињеницу да се ради о нарочито тешким злочинима. На Дипломатској конференцији у Риму једна група арапских држава¹³ и Карипске државе су предложиле отворено признавање смртне казне. Паралелно са овом иницијативом Тринидад и Тобаго су указали на једну могућу основу за постизање компромиса када су истакли да, у складу са принципом комплементарности који признаје Статут Међународног кривичног суда, Тринидад и Тобаго задржавају суверено право да изрекну смртну казну лицима којима је ваљано суђено и која су проглашена кривим у овој држави за међународне злочине који су комплементарној надлежности Међународног кривичног суда.

Дан пре завршетка конференције, 16. јула, с обзиром да спорно питање још није решено, сазвана је Радна група за казне¹⁴. Fife је припремио компромисни предлог који је имао три конститутивна елемента.¹⁵ Први је био брисање смртне казне из Статута, уз једну напомену да се неке делегације нису сложиле са том одлуком и да ће то бити наведено у Извештају Радне групе за казне. Други је био додавање одредбе која је касније постала члан 80. Римског статута: *Нема предрасуда за националну примењивост казни и националног права* која гласи: “Ништа у овом делу Статута не утиче на примену казни, од стране државе, које одређује њен државни закон, као и закон држава које не примењују казне описане у овом делу.” Трећи елемент је била изјава коју је Радна група препоручила да је прочита председник Конференције и која ће бити садржана у званичним извештајима с те конференције. Укратко, она указује да у складу са принципом комплементарности између Суда и националних јурисдикција, национални правни системи имају примарну одговорност за истрагу, кривично гоњење и кажњавање појединаца у складу са њиховим националним законима за злочине који спадају у надлежност

13 Алжир, Бахраин, Египат, Иран, Ирак, Либија, Нигерија, Оман, Саудијска Арабија, Катар, Судан, Сирија, Уједињени Арапски Емирати и Јемен.

14 На Дипломатској конференцији у Риму образована је Радна група за казне чији је председник био норвешки дипломата Rolf Einar Fife.

15 Schabas W. A; у The Penalty provision of the ICC Statute, International Crimes, Peace, and Human Rights, op. cit, стране 121-122.

Међународног кривичног суда. У том погледу јасно је да Суд не би могао да утиче на националну политику у тој области.

Делегације држава које су се залагале за смртну казну прихватиле су овај компромис, али су, ипак, истакле да то не сме да се схвати као доказ њиховог прихватања широм света распрострањеног поступка укидања смртне казне.¹⁶

3. Новчана казна

Према Римском статуту, као додатак казни затвора, Суд може изрећи новчану казну по критеријумима утврђеним у Правилима поступка и доказивања. Усвојено је становиште да је новчана казна споредна и секундарна у односу на казну затвора.

Нацрт Комисије за међународно право садржао је решење по коме се новчана казна може изрећи било као алтернатива казни затвора било као њој додатна казна.¹⁷ Током заседања Радне групе за казне, на Римској конференцији, већина држава је дала подршку новчаној казни, али само као додатној, истичући да се ради о тешким злочинима и да би било неприкладно изрицати новчану казну као главну казну.

Члан 146. у склопу Правила поступка и доказивања, који носи назив “Одмеравање новчаних казни у складу са чланом 77“, истиче да ће Међународни кривични суд, при одлучивању да ли ће бити изречена новчана казна и при одређивању њене висине, установити да ли је казна затвора довољна казна, узимајући у обзир финансијске могућности лица које је проглашено кривим. При оцени финансијског стања осуђеног лица Суд ће водити рачуна о наредбама које су односе на надокнаду жртвама (члан 75) и на одузимање имовине и предмета насталих директно или индиректно из учињеног кривичног дела (члан 77. став 26). Такође, Статут релеватним сматра и питање да ли је и у којој мери злочин био мотивисан личном добити. Узимајући у обзир ове факторе, Међународни кривични суд ће одмерити новчану казну водећи при томе рачуна о проузрокованој штети и повреди, као и о добити оствареној извршењем злочина. При томе износ новчане казне, ни под којим условима, не сме

16 У име групе арапских држава то је изјавио министар правде Судана, *ibidem*, страна 122.

17 Schabas W. A; у The Penalty provision of the ICC Statute, *International Crimes, Peace, and Human Rights*, *op. cit*, страна 123.

прећи 75 процената вредности имовине осуђеног лица, а након умањења одговарајућег износа који би требао да задовољи финансијске потребе осуђеног лица и чланова његове породице који финансијски зависе од њега. Суд ће одредити осуђеном лицу разуман период у коме треба да плати новчану казну. Он може одредити плаћање целокупног износа одједном или на рате. Правила поступка и доказивања дозвољавају као опцију, уместо одмеравања и изрицања фиксног износа новчане казне, употребу система “дани-новчана казна”. У том случају, минимални број дана износи 30, а максимални пет година.

Уколико осуђена особа не плати новчану казну, у складу са утврђеним условима, Суд може предузети одговарајуће мере сагласно са одредбама 217. до 222. Правила поступка и доказивања и у складу са чланом 109. Статута. У случајевима намерног и континуираног избегавања плаћања, пошто се утврди да су све расположиве принудне мере исцрпљене, може се као последње средство одредити продужење казне затвора за период који не сме да буде дужи од четвртине изречене казне затвора или 5 година, било који да је мањи. На овај начин долази до замене новчане казне казном затвора уз два ограничења. Прво, ово правило се не примењује када је у питању доживотни затвор и друго, казна затвора заједно са продужењем не сме да пређе 30 година.

4. Конфискација

Као што смо видели Нацрт статута Комисије за међународно право из 1994. године и статут *ad-hoc* трибунала не садрже одредбе које се односе на конфискацију имовине. Она је била предвиђена у Нацрту из 1993. године па је, из већ поменутих разлога, избрисана да би се, касније, поново вратила у Статут Међународног кривичног суда. О њој се у римском документу говори као о додатној казни. Наиме, Суд може да одреди заплену прихода, власништва и добара који су добијени директно или индиректно тим злочином, имајући у виду права добронамерне треће стране (члан 77 став 26). Правна природа овог института је спорна.¹⁸ Већ у току заседања Припремног комитета предложено је да конфискација не буде уведена као казна, већ као механизам који ће Суд захтевати да државе примењују при извршавању неког налога за репарацију. Међутим,

18 Стојановић, 3; *op. cit.*, страна 111.

из одредби Статута (члан 77) произилази да се ради о казни као врсти кривичне санкције.

Правила за одмеравање казне

Римски статут регулише одмеравање казне чланом 78. Том одредбом регулисана су три питања: олакшавајуће и отежавајуће околности, урачунавање времена проведеног у притвору и одмеравање казне за дела извршена у стицају.

1. Олакшавајуће и отежавајуће околности

Статут једноставном формулацијом овлашћује Суд да приликом одмеравања казне, у складу са Правилима поступка и доказивања, узме у обзир факторе попут тежине злочина и индивидуалних околности лица које је проглашено кривим (члан 78. ст. 1).

Потребно је правити разлику између конкретних материјалних околности у којима је почињен злочин како би се одмерила тежина кривичног дела са једне стране и специфичних индивидуалних околности тј. личних прилика у којима се налазио оптужени како би се извршила индивидуализација казне и рехабилитација, односно како би се изречена казна могла прилагодити личности оптуженог, са друге стране.¹⁹

Генерално гледајући, пресуде треба да буду изречене у складу са тежином кривичног дела, отежавајућим и олакшавајућим околностима и степеном одговорности (кривице) оптуженог лица. Управо је то истакнуто у одредби члана 145. Правилника о поступку и доказивању речима да укупност сваке казне, казне затвора или новчане казне, мора да одражава кривицу лица које је проглашено кривим, да уравнотежи све релевантне факторе, укључујући олакшавајуће и отежавајуће околности и да уважава околности везане и за злочин и за његовог починиоца. Исти пропис даље истиче, да поред тежине злочина и индивидуалних околности лица које је проглашено кривим, Међународни кривични суд треба да узме у обзир, између осталог, размере проузроковане штете, нарочито оне нанете жртвама и њиховим породицама, природу незаконитог понашања и средства употребљена да би се извршио

19 Kittichaisaree, K; International criminal law, Oxford University Press, Oxford, 2001, страна 315.

злочин, у којој мери је лице које је проглашено кривим учествовало у том злочину, узео се у обзир и његова намера, околности у вези са начином, временом и локацијом на којој је почињен злочин и годиште, ниво образовања, социјалне и економске прилике лица које је проглашено кривим. Поменута одредба, такође, одређује да олакшавајуће околности подразумевају суштинско смањење менталне способности или принуду, док се отежавајуће околности односе на злоупотребу власти или званичног положаја, окрутно понашање, велики број жртава и мотиве дискриминације. То могу бити и друге околности које су по својој природи сличне поменутима.²⁰ Доживотна казна затвора може бити изречена само када је оправдана екстремном тежином злочина и индивидуалним околностима везаним за осуђеног.

У погледу отежавајућих и олакшавајућих околности индикативна је пракса Међународних кривичних судова за бившу Југославију и Руанду. Приликом доношења одлуке Статути *ad-hoc* трибунала у први план, као и Римски статут, истичу факторе попут тежине дела и индивидуалних околности лица које је проглашено кривим. Осим тога, Претресно веће узима у обзир и факторе као што су: све отежавајуће околности, све олакшавајуће околности укључујући и значајну сарадњу осуђеног с тужиоцем пре или после изрицања пресуде, општу праксу изрицања затворских казни на судовима бивше Југославије (односно Руанде).²¹

Када је у питању општа пракса изрицања казни затвора на судовима бивше Југославије и у Руанди, Судска већа Међународних кривичних судова истичу да позивање на ту праксу нема обавезујући карактер. Како је то истакнуто у случају Блашкић, када год је то могуће Међународни суд разматра одредбе и релевантну судску праксу у бившој Југославији, али он нипошто није њима правно везан приликом изрицања казни за дела из своје надлежности.²²

Једине две олакшавајуће околности које су предвиђене Статутом и Правилником Међународног кривичног суда за бившу Југославију су наређење надређеног и сарадња са тужилаштвом. Међутим, суд има дискреционо право при процени чињеничног стања и може уважити

20 *Ibidem*, страна 321.

21 Правило 101. Правилника о поступку и доказима Међународног кривичног суда за бившу Југославију.

22 Тужилац против Тихомира Блашкића, Пресуда од 03. 03. 2000. године, пара. 759.

и било коју другу релевантну олакшавајућу околност. Карактер олакшавајућих околности могу имати: одсуство директног учешћа, под условом да оптужени има подређени положај у цивилној или војној хијерархији; принуда, ако је доказана умањује кривичну одговорност оптуженог који није имао могућност да бира, те стога повлачи блажу казну ако се не може у потпуности ослободити од казне; стање сукоба на подручју где је оптужени живео; понашање оптуженог након учињеног кривичног дела што се огледа кроз сарадњу са тужилаштвом, кајање, добровољну предају и потврдно изјашњавање о кривици; његову младост у тренутку извршења кривичног дела; породични и професионални статус, јер би они могли расветлити разлоге криминалног понашања оптуженог.²³

Сарадња за тужилаштвом је једина олакшавајућа околност изричито предвиђена Правилником. Да ли је оправдано умањити казну по том основу утврђује се зависно од озбиљности и обима сарадње. Судска већа трибунала за Југославију и Руанду, сарадњу оптуженог оцењују на основу количине и квалитета информација које оптужени пружа, али је битно да не тражи ништа за узврат. У супротном, несарадња представља отежавајућу околност.

Кајање представља олакшавајућу околност ако је искрено и стварно. Тако је на пример, у предмету Јелишић, Веће навело да није уверено у искреност кајања које је испољио оптужени. Осећај кајања треба анализирати не само у светлу изјава оптуженог него и његовог понашања (добровољна предаја, потврдно изјашњавање о кривици).²⁴ Ова околност је прихваћена као олакшавајућа, у случају Ердемовић, где Претресно веће узима у обзир грижу савести оптуженог, жељу да се преда Међународном суду, изјаву о кривици и његову сарадњу са тужиоцем.²⁵ У случају Блашкић, Прво судско веће Међународног кривичног суда за бившу Југославију посумњало је у искреност оптуженог када је изразио дубоко жаљење и када је изјавио да је дао све од себе да поправи постојећу ситуацију. У складу са ставом Судског већа, за оптуженог који је издао

23 О поменутих олакшавајућим околностима види пресуде: Међународни кривични суд за бившу Југославију у случају Блашкић, Тадић, Челебићи, Алексовски...

24 Тужилац против Горана Јелишића, Пресуда од 14.12.1999. година, пара. 125.

25 Тужилац против Дражена Ердемовића, Пресуда од 07.10.1997. године, пара. 10.

наређења која су довела до извршења злочина не може се веровати да је покушао да сведе на најмању могућу меру штетне последице.²⁶

Потврдно изјашњавање о кривици је околност која доводи до значајног ублажавања казне. У предмету Плавшић истакнуто је да потврдно изјашњење о кривици и прихватање одговорности представљају значајне олакшавајуће околности из два разлога. Прво, потврдно изјашњење о кривици пре почетка суђења уклања потребу за даљим сведочењем жртава и сведока и може довести до знатне уштеде времена, рада и средстава. Друго, оптужба истиче да је признање увек важно из разлога утврђивања истине о злочину и да представља значајан корак ка помирењу.²⁷

Имајући у виду могућност рехабилитације, судска пракса два *ad-hoc* суда узима у обзир младост оптуженог као олакшавајућу околност. Оцене о томе шта је млађе доба се разликују. Док МКСЈ млађим сматра оптужене који су време догађаја имали од 19 до 23 године, МКСП у ту категорију убраја и доба од 32 до 37 година. Тако је, Претресно веће у случају Ердемовић прихватило као олакшавајућу околност младост учиниоца, који је у време када је учињен злочин имао 23 године, а у случају Блашкић, који је у време извршења дела имао 32 године, Веће истиче да то није неубичајено млађе доба за заповедника оперативне зоне.

Анализа пресуда МКСЈ указује на отежавајуће околности које су, у више наврата, узимане у обзир приликом доношења одлуке. То су: обим (број жртава) и начин извршења злочина, побуде извршења, последице злочина по жртве, положај надређеног, активно и директно учешће у злочину, свесно и добровољно понашање, предумишљај.

Обим учињеног злочина се изражава кроз број жртава. Овај критеријум је у више случајева пред МКСЈ узет као отежавајући. Истичући систематски карактер лишавања живота већег броја лица, Већа су као отежавајућу околност узимала и понављање злочина и њихов дискриминаторски карактер. Тако, у случају Блашкић суд указује не само на број жртава него и силину злочина, његово понављање које се огледа кроз чињеницу да су бројним муслиманским цивилима силом

26 Kittichaisaree, K; op. cit, страна 319.

27 Тужилац против Биљане Плавшић, Пресуда од 27.02.2003. године, пара. 66.

одузети домови, док их је врло велики број морао побећи. То, очигледно, показују брутална убиства муслиманских цивила у Ахмићима у врло кратком временском периоду.²⁸

Ако је злочин почињен на нарочито окрутан и понижавајући начин, телесним злостављањем и садистички, понижавањем жртве онда можемо говорити о гнусном начину извршења злочина. Овакав карактер дела, свакако је важан приликом одмеравања примерене казне и може представљати отежавајућу околност на исти начин као и побуде из којих је дело учињено, као што су национални и верски прогон, жеља за осветом и садизам.

Примери отежавајућих околности, из судске праксе МКСЈ и МКСР, подразумевају и чињеницу да су жртве цивили и/или жене и деца, као и психолошке и физичке последице злочина по жртву. У предметима Тадић, Челебићи и Фурунџија, Већа су приметила да су дела почињена у околностима које су само могле учинити тежим и злочин и патње жртава. У предмету Блашкић, Веће истиче не само патње нанесене жртвама у време извршења злочина, при чему су коришћена несразмерна и застрашујућа средства и методе борбе, као што су “бебе-бомбе”, “пламено-бацачи”, ручне бомбе, него и очите физичке и душевне патње које трпе они који су преживели те бруталне догађаје (губитак најближих, немогућност враћања на огњишта).

Чињеница да је неко лице које је проглашено кривим заузимало неки руководећи положај генерално је отежавајући фактор у међународном кривичном праву. Што је оптужени на вишем положају у војној и цивилној хијерархији то је и казна већа. У пресуди Челебићи веће је ипак приметило да положај надређеног не мора нужно повлачити строжу казну и да се оптуженом могу признати олакшавајуће околности ако је он имао само “изведена знања” о злочинима. Међутим, то веће је ипак прецизирало да би дозволити да срачунато занемаривање суштинске дужности буде елемент олакшавајуће кривичне одговорности представљало изопачење правде. Када, дакле, неки надређени не учини ништа да спречи извршење злочина, или да казни учиниоца, он треба бити кажњен строжом казном него његови извршиоци, у мери у којој тај пропуст представља толерисање или чак и пристајање надређеног на извршење дела од стране његових

28 Тужилац против Тихомира Блашкића, Пресуда од 03. 03. 2000. године, пара. 784.

потчињених. У већ цитираном случају Блашкић, истиче се да је он био заповедник Оперативне зоне Средња Босна и да је имао висок положај у хијерархији. Његово знање о извршеним злочинима није било само изведено, већ се суд уверио да је генерал Блашкић наредио нападе усмерене против муслиманског цивилног становништва, те тако постао одговоран за злочине који су почињени, а што се тиче оних злочина који нису проистекли из таквог наређења, он је занемарио своју обавезу да их спречи а након што су учињени није предузео потребне мере да се казне учиниоци.²⁹

Под активним или директним учешћем у злочину подразумева се то да је оптужени непосредно учинио све или неке од злочина за које се терети. Непосредно учешће је стога околност која се чешће узима у обзир као отежавајућа околност за учиниоце него за надређене. Међутим, одсуство активног и директног учествовања не може компензовати отежавајућу околност која произилази из положаја у хијерархији. То значи да иако лице непосредно не учествује у извршењу злочина а има положај надређеног, то га чини одговорним за дела његових потчињених и не може оправдати умањење казне.

Предумишљаји смишљено учествовање у неком злочину представљају, уопштено гледајући, отежавајуће околности и повећавају казну.

2. Урачунавање временаведеног у притвору

Члан 78. став 2. Римског статута истиче да ће се при одређивању казне затвора урачунати времеведено у притвору. Око ове одредбе није било спора на Римској конференцији и она је одмах усвојена, већ на првом заседању Радне групе за казне 30. јуна 1998. године.

Према правилу 101 (D) Правилника о поступку и доказивању МКСЈ, осуђенику ће се урачунати евентуално време које је провео у притвору чекајући на предају Међународном суду или чекајући на суђење или жалбени поступак. Стога се при израчунавању трајања казне мора узети у обзир чињеница да је оптужени био у притвору.

3. Одмеравање казне за дела извршена у стицају

Поштујући Статут Међународног кривичног суда, члан 78. став 3. прописује да када је неко лице проглашено кривим за више од једног

29 Ibidem, пара 789.

злочина, Међународни кривични суд ће изрећи казну за сваки злочин посебно и једну збирну казну у којој ће бити наведено укупно трајање казне затвора. Тај период не сме бити мањи од највеће појединачно изречене казне и не сме бити дужи од тридесет година, или ће бити изречена казна доживотног затвора када је то оправдано екстремном тежином почињеног злочина и индивидуалним околностима лица које је проглашено кривим.

Ово решење представља хибрид две опције које је разматрао Припремни комитет у децембру 1997. године.³⁰ По првој опцији, у случају проглашења кривице по више оптужби, Суд је могао да изрекне једну јединствену казну која би могла да буде у висини највише дозвољене казне. По другој варијанти, Суд је имао могућност да наведе да ли ће се, више изречених казни, издржавати једна за другом или истовремено.

На заседању у Риму, неке државе су истакле да треба да постоји плафон до којег казне могу да иду. У складу са тим председник Радне групе за казне *Five* поднео је предлог који је данас саставни део Римског статута.³¹

Правилник о поступку и доказима МКСЈ у одредби 87(С) истиче да ако претресно веће прогласи оптуженог кривим по једној или више оптужби садржаних у оптужници, изрећи ће казну за сваку од оптужби по којој је оптужени проглашен кривим и навести да ли ће се казне издржавати једна за другом или упоредно, осим ако не одлучи применити своје овлашћење да изрекне јединствену казну која одражава укупно понашање оптуженог. Исте одредбе садржи МКСП. Пракса је Међународних судова, када је оптужени проглашен кривим по више тачака оптужнице на темељу учињене једне или више радњи, да изрекну казну по свакој тачки, које се потом служе упоредно.³² Међутим, одредбе Статута и Правилника оба *ad-hoc* суда су тако формулисане, да дају дискреционо право Суду да одлучи да ли ће да изрекне јединствену казну за проглашење кривице по више оптужби или казну за сваку оптужбу па да одреди да ли ће се оне издржавати једна за другом или упоредно. Тако,

30 Schabas W. A; у The Penalty provision of the ICC Statute, International Crimes, Peace, and Human Rights, op. cit, страна 129.

31 Више о томе: Schabas W. A; у The Penalty provision of the ICC Statute, International Crimes, Peace, and Human Rights, op. cit, страна 129.

32 Нпр. предмет Фурунција, пара. 294 и 295.

у случају Јелишић Суд изриче јединствену казну јер су злочини учињени у једном кратком временском периоду и представљају део јединственог скупа кривичних дела.³³ Такав приступ прихватило је и Апелационо веће Међународног кривичног суда за Руанду у случају Камбанда, и даје следеће директиве у вези са околностима у којима Суд може да употреби дискреционо право изрицања јединствене казне: “ када злочини који се приписују оптуженом чине део једног јединственог скупа кривичних дела учињених на датом географском подручју током одређеног времена, може се изрећи јединствена казна по свим оптужбама уколико Судско веће тако одлучи.”

Питање изрицања казни приликом вишеструког проглашења кривице разматрало је Друго судско веће МКСЈ у предмету Купрешкић и други. Имајући у виду општу праксу изрицања затворских казни на судовима бивше Југославије Претресно веће је истакло да члан 48. КЗ СФРЈ предвиђа изрицање једне, јединствене казне за дела извршена у стицају, пошто претходно буду утврђене казне за свако од кривичних дела. Интересантно је да Суд, у овом случају, примећује: “ У пракси нема стварне разлике између изрицања упоредних казни и једне, јединствене казне за више учињених кривичних дела. У мало вероватном случају, да дође до нејасноћа о дужини издржавања упоредних или консекутивних казни, држава у којој се служи казна може се обратити Међународном суду за разјашњење.”³⁴ У складу са тим, Веће се одлучило, у овом случају, следити праксу Међународног суда у вези са одмеравањем казне и донео одлуку о упоредном служењу казни.

Када су у питању, горе поменута, правила за одмеравање казне Међународни кривични суд, основан Римским статутом, у свом раду ће се, несумњиво, позивати на изложену праксу Међународних трибунала за бившу Југославију и Руанду.

Поверљиви фонд

На заседању у Риму постојала су три опциона предлога, у погледу питања шта учинити са новцем и осталом имовином прикупљеном наплатом новчаних казни и конфискацијом. Први предлог се односио на

33 Тужилац против Горана Јелишића, Пресуда од 14.12.1999. година, пара. 136. и 137.

34 Предмет Купрешкић и други, Пресуда од 14.01.2000. године, пара 867.

стварање једног наменског фонда. Други је предвиђао повраћај средстава држави из које су жртве, и трећа опција се односила на пребацивање средстава судском администратору како би се њима покрили судски трошкови.³⁵

Расправа која се водила у оквиру Радне групе за казне показала је веома чврсту наклоњеност првом од три предлога. Тако, члан 79. Римског статута предвиђа оснивање једног поверљивог фонда, на основу одлуке Скупштине држава чланица, у корист жртава злочина у надлежности Суда и њихових породица. Суд је овлашћен да, на основу става 2. истог члана, нареди да се новац и остала имовина, прикупљена наплатом новчаних казни и конфискацијом, пребаце у Наменски фонд (*Trust fond*).

Француска, која је била чврст заговорник интереса жртава на Конференцији, изјавила је да треба да постоје одређени критеријуми за дистрибуцију новца.³⁶ Тако је настао и став 3. члана 79, по коме ће се наменским фондом управљати у складу са критеријумима одређеним од стране Скупштине држава-чланица.

Закључак

У овом кратком осврту на део 7. Римског статута, који регулише казне које се могу применити на учиниоце злочина у надлежности суда као и правила за њихово одмеравање, показали смо да је успостављање сталног Међународног кривичног суда био један процес који је, да би био успешан, претпостављао постојање сагласности око коначног формулисања његових одредби. Међутим, та сагласност није постинута у погледу свих одредби. Поједини чланови су избачени из Нацрта на Римском заседању због немогућности проналажења адекватног решења којим би биле задовољне све државе. То се десило, у области санкција, са казнама за малолетнике, казнама за правна лица и одредбама које су се односиле на коришћење националног права при одмеравању казне. У погледу овог последњег, истакнуто је да право националних држава варира и да би то довело до неуједначености, што су убрзо установили

35 Schabas W. A; у The Penalty provision of the ICC Statute, International Crimes, Peace, and Human Rights, op. cit, страна 130.

36 *Ibidem*, страна 130.

и *ad-hoc* судови који су прихватили искључиво површно обазирање на националне норме.

Један од највећих проблема при изради Римског статута био је да се делегати убеди да то није истицање предности сопственог правног система.³⁷ Иако су постојала спорна питања, у процесу уобличавања одредби о казнама, коначан резултат је постигнут. Смртна казна је искључена из система казни, основну казну представља казна лишења слободе. Реч је о једном релативно хуманом систему санкција. Истичемо “релативно” због постојања доживотног затвора, али је та одредба донекле ублажена истицањем да се он може применити само у екстремно тешким случајевима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамов, С; Крећа, М: Међународно јавно право, Београд, 1999.
2. Bos, Adrian; The International Criminal Court: A Perspective, u: International Criminal court, *The making of the Rome Statute - Issues, Negotiations, Results*, “Kluwer Law International”, Hague, 2002.
3. Fife, Rolf Einare; Penalties, u: International Criminal court, *The making of the Rome Statute - Issues, Negotiations, Results*, “Kluwer Law International”, Hague, 2002.
4. Игњатовић, А; Геноцид у међународном и националном кривичном праву, Београд, 1996.
5. Kittichaisaree, K; International criminal law, Oxford University Press, Oxford, 2001.
6. Schabas W. A; The Penalty provision of the ICC Statute, u: International Crimes, Peace, and Human Rights: The Role of the International Criminal Court, “Transnational Publishers”, Ardsley, New York, 2000.
7. Schabas W. A; Penalties, u: Cassese A., Gaeta P., Jones J.R.W.D. (ed.), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, Volume II, Oxford, 2002.

37 Schabas W. A; Penalties, u: Cassese A., Gaeta P., Jones J.R.W.D. (ed.), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, Volume II, Oxford, 2002, страна 1533.

8. Стојановић, З; Међународно кривично право, Београд, 2004.
9. Шкулић, М; Историјски осврт на међународно кривично правосуђе и основне одлике поступка пред сталним међународним кривичним судом, У: Релевантна питања међународног кривичног права, Тара, 2003.
10. Wise, M. Edvard; Podgor, S. Ellen; International Criminal Law: *Cases and Materials*, Lexis Publishing, New York, 2000.

PENAL SYSTEM IN THE LIGHT OF ROMAN STATUTE OF
PERMANENT INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL

(Summary)

Dragana KOLARIC, MA

Police Academy, Belgrade

Along with the development of human society the consciousness of people developed as well as the need to use various measures of social response to protect the most important goods and values. If we observe the development of the international criminal law before World War II, we shall see that it mainly leaned on the international law of war which was partially contractual and partially customary in its character. First true outlines of intentions to establish permanent international criminal tribunal are anticipated only after World War II. Naturally, we cannot but point to the importance of four ad-hoc tribunals (Nuremberg, Tokyo, Yugoslavia, Rwanda), which are mentioned in literature without exception related to the development of the international criminal justice. Considering that these are temporary tribunals established only for respective specific situations, the need was underlined to establish a permanent court that would be a response to comments referring to selective justice in the work of ad hoc tribunals.

After a long period of time, in which the work continued on the idea to establish a permanent international criminal tribunal, the final opening took place in Rome in July 1998, at diplomatic conference held under the auspices of the United Nations. The final version of the International Criminal Tribunal Statute was adopted. The Tribunal is competent for four crime categories: genocide, crimes against humanity, war crimes and crime of aggression. However, the International Criminal Tribunal would not be a criminal tribunal if it would not have the possibility to pronounce and apply sanctions towards crime perpetrators within their competence. Relevant provisions, referring to issues which penalties may be applied and rules to mete out the penalty are covered by Articles 77 through 80 of the Roman Statute and Articles 145 through 148 of the Rules of the procedure and evidence.

The negotiations on the penalties that will be applied by the International Criminal Tribunal have shown much more difficult and long-lasting than it has been expected. Despite common interest aimed at establishing the International Criminal Tribunal there are also considerable differences in legal cultures. All discussions that had preceded the Roman Conference and those that followed during the meeting indicated that there was not an international consensus regarding some issues, especially regarding the abolition of capital punishment.

CRIMINAL INVESTIGATION AND CRIME PREVENTION ASPECTS OF ROBBERIES IN SLOVENIA¹

Gorazd MEŠKO, Anton DVORŠEK, Aleš BUČAR-RUČMAN
and Zvonimir DUJMOVIĆ

The authors present a preliminary analysis of results of the study on robberies in Slovenia. A sample of 187 (53.6 %) out of 349 reported robberies in 2003 was examined in regard to robberies committed in closed premises and robberies committed on public space. The results of the study show main characteristics of robberies, victims and perpetrators, time past between the commission of crime and reporting it to the police, police investigative measures taken after the report was received and main characteristics of investigation the two types of robberies in regard to police investigation. Possible improvements of criminal investigation are implied in the final part of the paper as well as possible crime prevention measures.

1 INTRODUCTION

1.1. STATISTICAL DATA OF ROBBERIES IN SLOVENIA (1991-2003)

Statistical data presented in this chapter are based on the official statistical reports made by the Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia and published in Annual Reports on the Work of the Police (Letno poročilo o delu policije 1999, 2000, 2001, 2002, 2003). Older information are based on the re-

1 This article is an updated and revised version of a paper on robberies in Slovenia presented on a biennial conference Policing in Central and Eastern Europe – Dilemmas of Contemporary Criminal Justice, Ljubljana, September, 2004.

ports made by Svetek and published in Slovenian Journal of Criminal Investigation and Criminology (*Revija za kriminalistiko in kriminologijo*) All statistical data present the cases of robberies, which the police reported to the prosecutor's office. The data on robberies are presented in Table 1 and Figure 1.

Table 1: Reported robberies in Slovenia since 1991²

Year	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Number of robberies	220	213	205	275	292	507	341	379	463	474	503	449	349

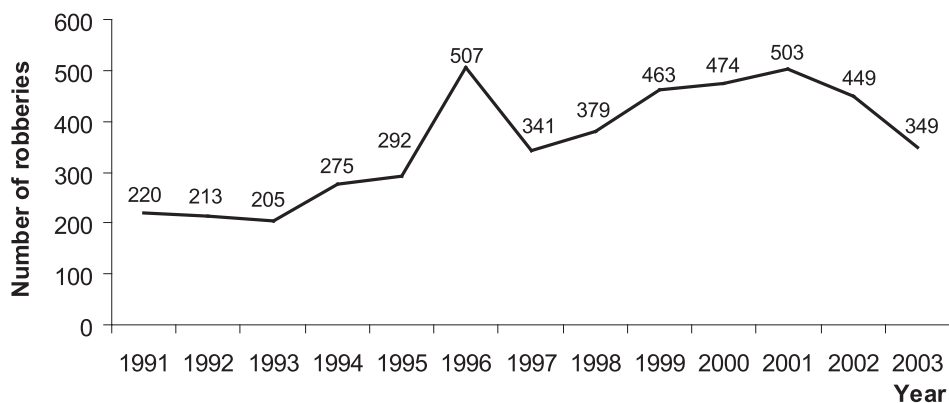
Statistical data show that the number of robberies was almost unchanged at the beginning of the 1990's, but in 1994 the number of robberies started to increase. In 1994 the number of robberies was 34.1 % higher then a year before. For the next two years this trend continued and in 1996 the number of robberies was more than two times higher then at the beginning of the 1990's. After the peak in 1996 the number of robberies decreased but in 1998 the second wave appeared. Another peak was achieved in 2001 when the number of

2 Table 1 and Figure 1 sources of information:

- Svetek, S. (1992). *Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1991*. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 43 (3), p. 203.
- Svetek, S. (1993). *Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1992*. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 44 (2), p. 113.
- Svetek, S. (1994). *Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1993*. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 45 (2), p. 139.
- Svetek, S. (1995). *Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1994*. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 46 (2), p. 105.
- Svetek, S. (1996). *Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1995*. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47 (2), p. 137.
- Svetek, S. (1997). *Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1996*. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 48 (2), p. 137.
- Svetek, S. (1998). *Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1997*. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 49 (2), p. 130.
- Svetek, S. (1999). *Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1998*. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50 (2), p. 109.
- Letno poročilo o delu policije 1999: <http://www.policija.si/si/statistika/kriminal99.html> (accessed 3.8.2004)
- Letno poročilo o delu policije 2000: <http://www.policija.si/si/statistika/kriminal00.html> (accessed 3.8.2004)
- Letno poročilo o delu policije 2001, p.16: <http://www.policija.si/si/pdf/statistika/lp2001.pdf> (accessed 3.8.2004)
- Letno poročilo o delu policije 2002, p.15: <http://www.policija.si/si/statistika/lp/2002/lp2002.pdf> (accessed 3.8.2004)
- Letno poročilo o delu policije 2003, p.14: <http://www.policija.si/si/statistika/lp/2003/lp2003.pdf> (accessed 3.8.2004)

robberies almost matched the one in 1996. After that we can see another decline in the number of robberies. In 2002 there were for 10.7 % less robberies than a year before and this trend continued throughout the year 2003 when there was a 22.3% decrease of all robberies if compared with a previous year, but this number is still higher than at the beginning of the 1990's.

Figure 1: Reported robberies in Slovenia since 1991

1.1 THE PRESENT STUDY

The goal of this paper is to present preliminary results of a study on robberies in Slovenia. We used a modified questionnaire prepared by Dujmović, Mikšaj-Todorovič and Budjanovac, (2002) and studied about 53.6 % of robberies committed in Slovenia in 2003. A computer access to the Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia crime database was granted to researchers of the Faculty of Criminal Justice of the University of Maribor for the purpose of this study. Every studied case in the police database was studied closely and a questionnaire was filled in for every of 187 studied robberies. Furthermore, the sample was also weighted upon the number of robberies committed on each police directorate's area. For this purpose, we used proportional sub-samples of all eleven police directorates in Slovenia and generated the sample for entire Slovenia. Out of 349 (total number of robberies in 2003), 187 cases generate the sample for this study. The data are all on nominal level and entered into a SPSS database for statistical analyses. Descriptive statistics and chi-squares were calculated to get an overall picture of the robbery problem and compare the two types of robberies.

2 RESULTS OF THE STUDY ON ROBBERIES IN SLOVENIA

2.1 ROBBERY, POLICE INVESTIGATION, SUSPECTS, AND VICTIMS

2.1.1 Robbery

There were committed 349 robberies in Slovenia in 2003. Out of 187 robberies studied, 67 were committed in indoor facilities and 120 in the outdoor space. The majority of robberies was reported immediately after victimization on the telephone number 113 (police operational and information centre) or to a local police station by the victims of robbery (71.7%), witnesses (14.4%), victim's representative (9.6%) and others. Just 4.3% of robberies were reported to the police while in progress.

Robbery occurs most often on Friday (22.5%) and Thursday (15.5%). Regarding months, all months are about equally burdened with robberies (between 9 and 11%). The most typical parts of the day for commission of robbery are in the afternoon (32.1%) and in the evening (39.6%).

Outdoor robberies (n=120) happened the most frequently in the street (55), a park (14), agricultural areas such as fields and gardens (11), in front of a supermarket (10), and other areas (30).³ Indoor robberies (n=67) happened the most frequently in a shop (18), a family house (15), other premises (15)⁴, an apartment (10), a post office (4), a petrol station (2), a newspapers kiosk (2), a bank (1.5%), an exchange office (1) and other financial institution (1).

The robbers applied different kind of force, weapons and tools during the commission of a robbery: a bodily force (69.5%), firearms (16%), a knife (16.2%), a gas pistol (2.7%) and other force (use of a baseball bat or a pipe) (1.6%).

The distribution of the value of items taken is as follows: under 250€ (61.3%), 251-400€ (13.1%), 401-2500€ (18.5%), 2501-5000€ (2.4%) and over 5001€ (4.8%).

Number of perpetrators committing a robbery is as follows: one (50.3%), two (32.1%), three (10.2%), more than three (7.4%). Identity of a robber

3 More specifically, a car parking (9), a bus station (7), a road (4), a beach (2), a subway (2), a play ground (2), a railway station (1), a highway (1), a school yard (1), a public toilette (1).

4 Other premises (15) are a restaurant (3), a school (3), a food kiosk (2), a taxi (2), a disco club (1), a toilet (1), a hotel room (1), a car wash (1), an entrance of a block of apartments (1).

known to the police when crime reported was in 29.9% of cases, in a week time (15.5%), in a month (3.2%), in six months (3.7%), in a year (0.5%), not known at all (47.1%).

Robbers wore a disguise (a motor a cap with holes for eyes and mouth, a stocking, a face covered with a handkerchief) in about one-third of the studied cases. The use of a disguise is more typical for the indoor than outdoor robberies. Robbers wore gloves during a crime commission in about 10% of cases.

2.1.2 Police investigation and other police activities

Police response time under ten minutes was found in 35.8% of cases, followed by 11-30 min (12.8%), 31-60 min (3.2%), 61 min – 6 hours (3.7%) and N/A (44.4%). Crime scene was secured by the uniformed police officers in 27.3% of cases. Uniformed police (23.5%), criminal investigators (21.9%) performed crime scene investigation. No crime scene investigation was performed in 54.4% of the studied cases. When criminal investigation was performed, one police officer (20%), two police officers (69.4%), three police officers (5.9%) and more than three police officers (4.7%) performed crime scene investigation.

After informed about the robbery, the police controlled an area close to the crime scene in 7.5% and controlled a wider area in 12.8%. In addition, a strict patrol of a close and wide areas (13.4%) in which possible suspects might be arrested were performed.

The police conducted interviews with witnesses in about a half of all studied cases. Recognition of offenders by the albums of photographs of known offenders was used in one-fourth of all studied cases.

Crime scene investigation offered usable clues and tracks in (55) 64.7% of the studied cases of performed crime scene investigations – (n=85, 45.4% of all cases). Biological tracks were found in 28.6%, footprints in 26.2%, fingerprints in 22.6%, and micro tracks were found in 19%, tracks for ballistic examination in 7.1% of the cases where crime scene investigation was performed. A CCTV was found useful for obtaining information for police investigation in 10.7% of all the studied cases. Forensic analysis of the tracks was performed in 44 cases (23.5%).

Line-up recognition of suspects was used in 77.8% cases. Time spent for investigation of robbery is as follows: up to three days (10.7%), 4-7 days (7.5%),

8-30 days (42.2%), 1-3 months (32.1%), 3-6 months (5.3%) and 6-12 months (2.1%).

The police investigated 187 robberies out of which they reported ninety-nine persons to the prosecutor's office. After the police conducted an interview with the suspects, 65.7% of the suspects admitted the commission of robbery, while 34.3% did not admit the commission of the criminal offence but the police gathered substantial evidence to support their charges.

2.1.3 Suspects

Re-offending rate was 40.4% out of which 87.9% re-offenders had committed also other criminal offences in addition to the robbery they were suspected of. Criminal history of re-offenders was related to property crimes (27.3%), violence crimes (8%) and both (64.7%). 27.3% of suspects were brought to an investigative judge and 26.3% of suspects were detained.

Assumed motives for the commission of robbery were as follows: professional activity (33.3%), money for drugs (21.2%), frustration/debts (13.3%), and other (32.3%).⁵

The age of suspects was as follows: under 18 (18.2%), 18-25 (47.5%), 26-35 (28.3%), and 36-50 (6.1%). The place of residence of suspects appears to be in the same town (53.3%), in other town (33.3%), in other state (7.1%), and suspects come from different towns (6.1%).

Suspects were caught in the act by the police in nine cases, in four cases by witnesses, by private security guards in one case and in no cases by the victim.

2.1.4 Victims

Victims of robbery are distributed in the following manner: one male victim (65.8%), one female victim (21.9%), more than one male victims (4.3%), more than one female victims (4.8%), and more than one male/female victims (3.2%). Regarding the number of victims of a robbery, one (86.1%), two (11.2%), three (1.6%) and more than three people (1.1%) happened to be victimised by a robbery. Age characteristics of victims are as follows: under 18 (17.7%), 18-25 (27.1%), 26-35 (16.6%), 36-50 (16%), 51- over (22.7%).

5 Greed, revenge, and self-affirmation.

Victims resisted the offender in about 35% of the cases of which fighting with a perpetrator (18.2%), calling and crying for help (13.9%), and the use of handy means (4.8%) were the most typical responses of the resisting victims. Seventy victims (38.7%) out of 181 were injured during victimisation. Fifty-seven victims (31.5%) were taken to a hospital and provided with the medical treatment.

Psychophysical status of victims was as follows: sober victim (76.5%), under the influence of alcohol (12.3%), under the influence of other drugs (3.7%), N/A (7.5%).

Victims lived in the same town as crime scene (66.8%), in other town (25.1%), in other state (5.3%), and victims came from different towns (2.7%) in the time of victimisation.

2.2 COMPARISON OF ROBBERIES IN INDOOR PREMISES AND OUTDOOR SPACE

A comparison based on the independent variable "place of robbery" with variables on the act of robbery, police investigation, suspects and victims was conducted using chi-square test.

2.2.1 Robbery

Report of robbery while in progress variable was found significant ($p < .01$) because 6 (9%) of indoor robberies were reported to the police and just 2 (2%) of outdoor robberies were reported to the police while in progress. Significant difference ($p < .000$) on "who reported robbery" shows that outdoor robberies are mainly reported by the victim (84.2%), indoor robberies are reported by victims (49.3%), victim's representatives (26.9%) and non-victimised individuals (14.2%). The way of reporting a robbery to the police also differs significantly ($p < .01$) because indoor robberies are mainly reported to the police by a telephone (67.2%), and in person (29.9%), while outdoor robbery is reported in person (50.8%), followed by a telephone report (48.3%).

Force used in the commission of a robbery differs significantly ($p < .01$) because severe threat is used more often in an indoor robbery (50.7%) and the use of physical force is more typical for an outdoor robbery (52.2%). Kind of force or threat also differ significantly ($p < .000$) because bodily force is more typical for outdoor robbery (82.5%), and the use of firearms is more typical in indoor robberies (32.8%). The variable amount of money taken in indoor

robberies (65.7%) in comparison to outdoor robberies (38.3%) also differs significantly ($p < .000$). The opposite tendency was found for the variable purse/bag taken ($p < .05$). The value of items taken ($p < .001$) was quite small for outdoor robberies (under 250€, 71.8%), while the value of items taken in indoor robberies was much higher.

Robbers wore disguise in indoor robberies in 43.3% and in outdoor robberies in 3.3% of the cases ($p < .000$). Robbers used gloves only while committing indoor robberies in 29.9%. Premises were technically protected in 26.9% in indoor and in 1.7% of outdoor robberies ($p < .000$).

2.2.2 Police investigation and other police activities

Crime scene protection differs significantly because 59.7% of indoor and 9.2% of outdoor crime scenes ($p < .000$) were protected by the uniformed police to keep the crime scene for further investigation. Police response time was much shorter ($p < .000$) in cases of indoor robberies (under 10 min – 52.2%) than outdoor robberies (under 10 min – 26.7%). Crime scene investigation of indoor robberies ($p < .01$) was conducted by criminal investigators (50.7%) in comparison to the uniformed police (29.9%), while outdoor robbery crime scenes were investigated by the uniformed police in 20% and criminal investigators in 5.8% of the studied cases. Tracks for further analysis were found in the indoor (75.9%) and in outdoor crime investigation (45.2%) ($p < .01$). Micro tracks ($p < .01$) were searched mainly for indoor robberies (27.8%). The same pattern is significant for foot prints (37% for indoor and 6.7% for outdoor, $p < .01$).

The police performed a strict control of an area close to the crime scene ($p < .000$) in case of indoor (17.9%) and outdoor robberies (1.7%). Intensive patrolling of a wider area also differs significantly for indoor (28.4%) and outdoor (5.0%) robberies ($p < .000$). A forensic analysis of tracks ($p < .000$) is more often performed for indoor (47.8%) than outdoor robberies (10%). Line-up recognition of suspects ($p < .05$) is more often used for outdoor (85.7%) than indoor robberies (63.9%). Police dogs were used only 6% of investigations of indoor robberies.

2.2.3 Suspects

It was more typical to bring a suspect to the investigative judge ($p < .001$) in the case of the indoor robbery (47.2%) than of the outdoor robbery (15.9%).

Suspects of indoor robberies were more often detained (47.2%) than suspects of outdoor robberies (14.3%)($p<.000$).

2.2.4 Victims

Gender of victims differs significantly ($p<.000$). The majority of victims of robberies were men (65.8%). Comparison of indoor and outdoor robberies shows that men were victims of indoor robberies in 38.8% and 80.8% cases of outdoor robbery. Perpetrators more likely robbed one victim at a time (74.6% for indoor and 92.5% for outdoor robberies) than more victims ($p<.01$). Younger people up to 30 years of age were more likely to be victims of outdoor robberies (over 50%) while people older than 50 were more likely to be victims of indoor robberies (31.1%) ($p<.01$). Victim's use of handy means for crime commission hardening appeared to be typical only for indoor robberies ($p<.000$). Psychophysical condition of victims of both kinds of robbery also differs significantly ($p<.01$) – more victims of outdoor robberies were under the influence of alcohol and drugs (around 20%) than victims of indoor robberies (7.5%). Victims of indoor robbery ($p<.01$) more often lived in the town of victimisation (80.6%), while victims of outdoor robbery appeared to be victimised less often in the town of their residence (59.2%).

3 DISCUSSION

The analysis of 187 robberies committed in Slovenia in 2003 revealed some patterns, which can be used for reflection on the improvement of police investigation, robbery prevention related to victims and creation of defensible space for both, indoor and outdoor robberies.

Regarding the police activities and criminal investigation in particular, we have learnt that indoor robberies deserve much more attention of qualified criminal investigators and the use of forensic techniques than outdoor robberies of which the number of "mobile phone snatching" qualified as a robbery increases. If we can be allowed to hypothetically explain the most critical time of robbery, then the police and other professionals involved in crime control and prevention should reconsider control activities on Thursday and Friday afternoons and evenings.

The results also show that outdoor robberies due to the nature of crime (delayed reporting etc.) do not lead to quick response of the police in such cases. Response of the police on indoor (especially in financial institutions)

robberies was quite fast because of the nature of priorities in solving such crimes. Such institutions and premises are more often equipped with quiet alarms and employees received basis instruction on how to react in the case of robbery. The use of CCTV on premises also contributes to the quality of police investigation.

Streets and shops are “dangerous places” people routinely use every day. In this regard situational crime prevention, as developed by Clarke (1997) should solve quite many opportunistic crimes with very simple and not too expensive measures. A typical Slovenian robber uses physical force to threaten a potential victim. In this regard self-defence and avoidance techniques are worth of reconsideration. The majority of robbers do not make a huge profit with the commission of the outdoor robbery. Moreover, it is unpredictable how much valuables would a possible victim have on him or her.

The most interesting results are related to victims, which in majority appear to be young men who walk alone and expose themselves to potential victimisation, and live in the town of victimisation. While the most robbery victimisations in outdoor space happen to a victim who walks alone, it is recommended not to expose oneself to “criminalisable space” while alone. In addition to young men, people of age 51 and over are a risk group for this kind of victimisation.

Robbery is a crime where a victim can get injuries (about one third). Quite worrying are results of injurious victimisation (38.7%), and victimisation resulted in medical treatment of the victim (31.5%) despite the fact that the majority of victims were sober while victimised. These findings suggest a proper reaction of victims and non-exposure strategies while victimised.

4 CONCLUDING REMARKS – REFLECTION ON POSSIBILITIES FOR MORE EFFICIENT INVESTIGATION AND ROBBERY PREVENTION

We have learnt about some characteristics of robberies, criminal investigation, suspects and victims of robbery in Slovenia. We believe that criminal investigation of robberies should be improved, especially investigation of the outdoor robbery, which seems that does not deserve as much attention of the police as the indoor robbery. It is also necessary to train police officers to properly respond to crime report by the victim because of their psychological state in the after victimisation period.

The results on robbery, robbers and victims can be used also for crime preventative purposes, especially for victim and place oriented approaches. The results imply possibilities for the following victim related crime prevention of an outdoor robbery (place avoidance, avoiding risk hours, being in a group of people, taking a safe route, etc.) and indoor robbery (CCTV, private security, regulations on money and valuables handling, etc.). In addition, a variety of situational crime prevention activities can be quite successful in the reduction of robberies with simple measures of target hardening, making bigger risk and marking property. The role of “Big brother” techniques in financial institutions seem to be a must if the employees, property and valuables are supposed to be protected successfully.

In addition to awareness raising campaigns, informing people about possible preventative measures, the following measures by Clarke and Homel (1997, in Siegel, 2004) should be reconsidered in robbery and other property and violent crime prevention and subsequently scientifically tested in Slovenia. For further reconsideration, the situational measures are presented in Table 2. The measures, which should be tested closely in regard to robbery prevention, are in bold letters.

It is necessary to conduct a profound study on robbery, robbers and their victims in Slovenia to get a detailed insight into the structure of this predatory form of crime, which caused a significant number of injurious victimisations in 2003, to develop successful strategies of robbery prevention.

Table 2: Situational crime prevention⁶

Increasing Perceived Effort	Increasing Perceived Risks	Reducing Anticipated Rewards	Inducting Guilt or Shame
1. <i>Target hardening</i> Slug rejector devices Steering locks Bandit screens	5. <i>Entry/exit screening</i> Automatic ticket gates Baggage screening Merchandise tags	9. <i>Target removal</i> Removable car radio Women's refuges Phone card	13. <i>Rule setting</i> Harassments codes Customs declaration Hotel registration
2. <i>Access control</i> Parking lot barriers Fenced yards Entry phones	6. <i>Formal surveillance</i> Burglar alarms Speed cameras Security guards	10. <i>Identifying property</i> Property marking Vehicle licensing Cattle branding	14. <i>Strengthening moral condemnation</i> "Shoplifting is stealing" Roadside speedometers "Bloody idiots drink and drive"
3. <i>Deflecting offenders</i> Bus stop placement Tavern location Street closures	7. <i>Surveillance by employees</i> Pay phone location Park attendants <i>CCTV systems</i>	11. <i>Reducing temptation</i> Gender-neutral phone lists Off-street parking	15. <i>Controlling disinhibitors</i> Drinking age laws Ignition interlock Server intervention
4. <i>Controlling facilitators</i> Credit card photo Caller ID Gun controls	8. <i>Natural surveillance</i> Defensible space Street lightning <i>Cab driver ID</i>	12. <i>Denying benefits</i> Ink merchandise tags PIN for car radios Graffiti cleaning	16. <i>Facilitating compliance</i> Improved library checkout Public lavatories Trash bins

6 Clarke and Homel (1997), in Siegel, L.J.(2004). *Criminology – Theories, Patterns and Typologies*. Wadsworth, Thompson Learning, p. 118.

REFERENCES:

1. Dujmović, Z., Mikšaj-Todorovič, L., Budjanovac, A. (2002). Robbery in the Republic of Croatia: Period between Committed Crime and Identification of the Perpetrators. In Pagon, M. (ed.) *Policing in Central and Eastern Europe*, 637-649. Ljubljana, College for Police and Security Studies.
2. Letno poročilo o delu policije 1999 (2000). Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia. The Internet: <http://www.policija.si/si/statistika/kriminal99.html> (accessed 3.8.2004)
3. Letno poročilo o delu policije 2000 (2001). Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia. The Internet: <http://www.policija.si/si/statistika/kriminal00.html> (accessed 3.8.2004)
4. Letno poročilo o delu policije 2001 (2002). Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia. The Internet: <http://www.policija.si/si/pdf/statistika/lp2001.pdf> (accessed 3.8.2004)
5. Letno poročilo o delu policije 2002 (2003). Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia. The Internet: <http://www.policija.si/si/statistika/lp/2002/lp2002.pdf> (accessed 3.8.2004)
6. Letno poročilo o delu policije 2003 (2004). Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia. The Internet: <http://www.policija.si/si/statistika/lp/2003/lp2003.pdf> (accessed 3.8.2004)
7. Siegel, L.J.(2004). *Criminology – Theories, Patterns and Typologies*. Wadsworth, Thompson Learning.
8. Svetek, S. (1992). Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1991. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 43 (3), 199-208.
9. Svetek, S. (1993). Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1992. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 44 (2), 107-120.
10. Svetek, S. (1994). Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1993. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 45 (2), 129-142.
11. Svetek, S. (1995). Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1994. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 46 (2), 103-121.
12. Svetek, S. (1996). Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1995. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47 (2), 95-111.
13. Svetek, S. (1997). Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1996. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 48 (2), 125-144.

14. Svetek, S. (1998). Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1997. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 49 (2), 113-133.
15. Svetek, S. (1999). Kriminaliteta v Sloveniji v letu 1998. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 50 (2), 99-113.

About the authors:

Gorazd Meško, Ph.D. is Associate Professor of Criminology at the Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. He is also a president of the Slovenian Association of Criminal Law and Criminology.

Anton Dvoršek, Ph.D., is Assistant Professor of Criminal Investigation and a vice-dean at the Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia.

Aleš Bučar Ručman, assistant in criminology at the Faculty of Criminal Justice and Security, He works together the principal author in researching criminological and safety issues.

Zvonimir Dujmović, Ph.D., is Assistant Professor of Criminal Investigation at the Police College Zagreb, Croatia.

ЕКСТАЗИ – НЕКИ АСПЕКТИ ЗЛОУПОТРЕБЕ И СУЗБИЈАЊА

Божидар ОТАШЕВИЋ

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Апстракт: Чињеница је да злоупотреба синтетичких дрога, у првом реду екстазија, постаје све заступљенија, а истраживања указују да ће управо ове дроге бити доминантне у времену које долази. Оне се производе у тајним лабораторијама које могу бити скривене на најразличитијим местима и објектима, а сам процес производње је немогућ без примене одређених хемијских супстанци познатих као прекурсори. Продужена употреба екстазија код конзумента доводи до трајног оштећења мозга, изразито јаке психичке зависности, хаотичних промена у понашању, хроничне депресије и, коначно, бројних проблема у приватном и социјалном животу.

Кључне речи: екстази, тајне лабораторије, прекурсори, синтетичке дроге.

Увод

Злоупотреба дрога у Републици Србији поприма епидемијске размере. Многа истраживања показују да је интересовање младих за психоактивне супстанце у сталном порасту. Десетине нових картона који се свакодневно отварају у Заводу за болести зависности у Београду, довољно говоре о проблему наркоманије у Србији. Ако се овоме дода податак да је велики проценат зависника који се у њему лече старости између 14-те и 22-ге године живота, те да се активно лече три до четири године, још и више постаје јасно да је стање алармантно. Међутим, до правих и поузданих података о броју зависника у нашој земљи немогуће је доћи, с обзиром да се велики број наркомана и не пријављује на лечење,

па тиме и не региструје, због чега је “тамна бројка” у овој области веома велика.

Понуда на тржишту дрога прати потражњу која је енормна, па се самим тим отвара довољно простора за нове облике синтетичких дрога, које као новитети привлаче велики број уживалаца, нарочито младих. Нове дроге типа *крек, екстази, фетанил, кетамин* и сл., постале су велики проблем нашег друштва, неспремног да предузме адекватне мере на плану превенције, лечења и рехабилитације. Креатори, односно дизајнери ових дрога, углавном су лица фармацеутске и хемијске струке, која без осећања кривице, а руковођени искључиво похлепним мотивима “згртања” новца на животној трагедији зависника и њихових породица, на нарко-тржиште перманентно лансирају нове и нове дроге. То се чини на начин што се хемијски састав познатих дрога незнатно мења, чиме настају нове психоактивне супстанце, а све у циљу заобилажења законске регулативе. У тајним лабораторијама, хемијским поступцима произведен је низ нових “дизајнер дрога”, које су по дејству аналогне хероину, кокаину, амфетамину и сл.

Дуго смо били у заблуди да су синтетичке дроге продукт “Западног света”, и да им као таквима нема места у нашој земљи. Међутим, пракса многих институција које се срећу са наркоманијом и проблемима везаним за њу, говори да је задњих година број уживалаца ових супстанци код нас у сталном порасту. Крај 20-тог и почетак 21-вог века се у смислу злоупотребе наркотика слободно може назвати “ером синтетичких дрога”. Некада готово ритуална узимања психоделичних дрога, попут пушења хашиша, сада су замењена једноставним конзумирањем пилула, у свакој прилици и на сваком месту. Начин уношења дроге у организам свео се на просто стављање таблете на језик. Екстази, фетанил, кетамин и друге синтетичке дроге, постали су симболи нове генерације наркомана, чији је главни мото да “нема добре журке без ексера (жарг. екстази)”.

Екстази - МДМА (метилен-диокси-мета-амфетамин)

Екстази, односно хемијски *метилен-диокси-мета-амфетамин*, откривен је 1914. године у немачкој компанији “Мерк”, као средство за смањење апетита, мада, супротно многим популарним гласинама, у те сврхе никада није ни коришћен. Први пут се МДМА у јавности појављује у САД-у 1965 године, када га је биохемичар Александар Шулгин препоручио

у терапеутске сврхе. Занимљиво је да је Шулгин имао дозволу да тестира психоделичне дроге, али је тврдио да МДМА нема психоделичне, већ пријатне, ослобађајуће ефекте. Попут Тимоти Лирија и ЛСД-а, који је промовисао “Мескалин генерацију”, Шулгин је својеврсни “гуру” екстази генерације, са објављеним бестселером о својим искуствима у конзумирању ове дроге. Екстази је ретко кориштен све до 70-их година, када су га психијатри почели примењивати као помоћ у психотерапији, верујући да може послужити младим пацијентима да слободније искажу своја осећања. Тада је кориштен у легалне сврхе и био познат врло малом броју људи психијатријске струке. Средином 80-их екстази је експлодирао на сцени ноћних клубова у Европи и САД-у, те је због тога 1985 године, као илегална супстанца, стављен на листу са другим психоделицима, уз наглашену забринутост због његове немедицинске употребе.

На нарко-тржишту Европе, екстази таблете су се први пут појавиле у Холандији и Белгији, које се и данас сматрају највећим илегалним произвођачима ове дроге. У почетку је кориштен на рејв и техно журкама, где су се служила “паметна пића”, чија је сврха била да спрече губитак течности изазван екстазијем и вишечасовним непрекидним играњем. Последњих година организоване криминалне групе су се фокусирали на производњу синтетичких дрога, пре свих екстазија. Само у Великој Британији данас има око пет милиона корисника синтетичких дрога, а тај број је у сталном порасту. Нарко-тржиште цвета, троше се велике количине ових таблета, зарада је енормна. Због технолошког напретка, производња и дистрибуција екстазија је далеко једноставнија и јефтинија од других, нарочито природних дрога, што утиче и на цену на илегалном тржишту. Синтетичке дроге уопште лаке су за кријумчарење, а довитљиви криминалци их најчешће шверцују преко границе друмским и железничким саобраћајем у облику разних медикамената, не изазивајући већу пажњу полиције и цариника.

На уличном тржишту екстази се продаје у дозама од 100-150 милиграма, у виду таблета које се гутају и које могу бити најразличитијих облика, величина и боја, са утиснутим ознакама (срце, playboy, versaci и сл.). Познат је по жаргонским, уличним именима као “ексер”, “зека”, “делфин”, “мицубиши”, “слон”, “анђео” итд. Ови називи варирају, у зависности од времена, простора и произвођача. Само пре пар година његова цена на нашем нарко-тржишту је била око десет евра за таблету,

да би данас варирала између два и пет евра. Од уличних дилера се може купити на сваком месту, нажалост и у школским двориштима одакле се најчешће “регрутују” нови зависници.

Као илегална психоактивна супстанца, екстази је у свим земљама чланицама Уједињених нација категорисан у прву класу дрога, заједно са хероином. И само његово поседовање се често третира као кривично дело. У појединим земљама, попут Шведске, конзумент може бити ухапшен и када се присуство дроге детектује у крви (након што је узета). Поред марихуане, кокаина и хероина, екстази спада у најкоришћеније илегалне дроге данас.

Деловање екстазија на човеков организам

По свом хемијском саставу, екстази је сличан амфетамину и мескалину. Реч је о синтетичкој дроги која је аналог амфетамина, кратког је дејства, које почиње 20 до 40 минута од момента уношења дроге у организам. Врхунац дејства се достиже 60 до 90 минута по конзумирању, док се продужени ефекти мањег интензитета јављају и 2 до 5 сати након уношења. У организму трагови конзумирања остају свега до 48 сати, што га чини непогодним за детекцију на различите тестове. Иако се најчешће узима орално, може се уносити и шмркањем, интравенозно или пушити, мада су ово ређи и ризичнији начини конзумирања. Не изазива физичку зависност, али пријатна искуства подстичу поновно узимање (психичка зависност). Већина корисника је фасцинирана својим првим искуствима узимања екстазија, а касније, када стекну толеранцију, често повећавају дозу и на неколико таблета, тако да расте и ризик по здравље и живот конзумента. Екстази се брзо ресорбује, пролази крвно-моздану баријеру и делује на централни и периферни нервни систем. Реакције су индивидуалне, а токсични ефекти могу бити испољени и при врло малим дозама. Активна доза екстазија зависи од телесне тежине конзумента, индивидуалне осетљивости и предходних искустава са овом психоактивном супстанцом. Типични “удар” се постиже са 75 до 125 милиграма дроге. Први ефекти деловања су убрзан пулс, знојење дланова, руменило лица и сјај у очима. Зенице су проширене и делују тамније него иначе. Особа која је узела екстази постаје привидно јача и издржљивија, расположенија и има осећај непобедивости. За три сата конзумент потроши толико енергије колико би иначе потрошио за 70-так

сати, тако да се након престанка дејства особа осећа потпуно исцрпљено, депресивно и разорено.

Последице злоупотребе ове супстанце су на нивоу менталног функционисања, телесног здравља и поремећаја личности. Међу психичким симптомима доминирају страх, депресивност, слушне и видне халуцинације, али и психозе које су праћене паранојом и насилничким понашањем. Бројне су последице на соматском плану. Најчешћи поремећаји су запалење јетре, бубрега, кардиомиопатије, васкуларна крварења, као и конфузије епилептичког карактера. Дрога дјелује и на ендокрини систем, посебно на штитну жлезду и хормон раста. Забележени су случајеви застоја у расту код деце која су користила екстази или неке друге деривате амфетамина. Младе особе које “гутају” огромне количине ове дроге доспевају у стање физичке и психичке исцрпљености, а карактеристичан је и рапидни губитак мишићне масе. Могући су и смртни исходи, као последица интоксикације, посебно у случајевима када је дрога узета у комбинацији са алкохолом или неким лековима (нпр. лекови који смањују крвни притисак).

На вишечасовним журкама, због обилног знојења и губитка течности, може доћи до згрушавања крви са смртном последицом. Због тога неки амерички лекари саветују конзументе екстазија да пију доста течних напитака, како би надокнадили губитак телесне течности настао услед интензивног знојења.

Производња екстазија у тајним лабораторијама

Производња екстазија и других синтетичких дрога реализује се широм света, с обзиром на чињеницу да она није условљена географским факторима, за разлику од производње природних дрога. Ове делатности одвијају се у тајним лабораторијама организованих криминалних група, које плаћају незапослене хемичаре у справљању нових “супер дрога”. Међутим, нису ретки случајеви да непосредни произвођачи не поседују било какво хемијско или фармацеутско образовање, што конзументе још више излаже опасности. За организоване криминалне групе је небитно здравље “потрошача њихових производа”, они су окупирани проширењем тржишта и стицањем зараде, која је енормна. О калитету робе воде рачуна у мери која је довољна како не би стекли лошу репутацију, која ипак није добра за успешан “бизнис”.

Последњих година је квалитет уличног екстазија нагло опао, посебно када је почела његова производња у тајним лабораторијама широм земаља источне Европе. Ретко која таблета ове дроге садржи 100% МДМА, већ су чести лажни састојци попут ефедрина, кофеина, аспирина, кентамина и сл. Велика потражња и неинформисаност уживалаца дала је могућност произвођачима да мешају различите легалне и илегалне супстанце како би уштедели, без обзира на ризик по уживаоца. Правило уличног наркотржишта је да се никада не зна шта се узима и какви ће бити ефекти. Некада то може бити само обичан аспирин, а некада и халуциногена дрога попут ЛСД-а или мескалина, што као последицу може имати нежељене ефекте на психу и тело уживаоца.

Илегалну производњу синтетичких дрога није посебно тешко организовати, јер се тајне лабораторије брзо инсталирају, а могу бити сакривене на најразличитијим местима и објектима. Најчешће се лоцирају ван насељених подручја, иако их има и у урбаним срединама, у оквиру стамбених зграда, приватних кућа и индустријских комплекса. У полицијским акцијама широм Европе тајне лабораторије су откриване у подрумима зграда, напуштеним колима, бродовима, приколицама, камп-кућама и многим другим местима.

Екстази, али и друге дроге, било оне природног или синтетичког порекла, не могу се произвести без одређених хемијских супстанци познатих као прекурсори. Прекурсори су претече или предходне супстанце – основне хемикалије, које се користе у широком дијапазону у фармацеутској и хемијској индустрији, али су и главни састојци за производњу синтетичких дрога. Са развојем хемијске индустрије, повећао се број супстанци које могу бити употребљене у производњи опојних дрога. Због тога су оне предмет регулативе многих међународних правних аката и конвенција. Конвенцијом УН против незаконитог промета опојних дрога и психоактивних супстанци, из 1988. године, успостављен је међународни надзор над употребом и прометом прекурсора. Њоме су издвојене 22 хемикалије које се најчешће користе и које су најпогодније за злоупотребу.

Списак хемикалија (прекурсора) које се најчешће користе за производњу дрога

Хемикалија	Могући коначни производи
1- фенил-2 пропанон (БМК)	Metaамфетамин или амфетамин
3,4 метилendioksифенил-2-пропанон (РМК)	MDA, MDE, MDMA
Антранилна киселина	Метаквалон
Ефедрин	Метафетамин и амфетамин
Ергометрин	LSD
Ерготамин	LSD
Фенилсирћетна киселина	Метафетамин, амфетамин
Изосафрол	MDA и MDMA
Лизергова киселина	LSD
N-ацетилантринилна киселина	Метаквалон
Пиперидин	PCP
Пиперонал	MDA, MDE и MDMA
Псеудоefедрин	Метамфетамин
Сафрол	MDA, MDE и MDMA
Анхидрид сирћетне киселине	Heroин
Калијум перманганта	Кокaин
Хлороводонична киселина	сви наркотичи
Крећна киселина	Метамфетамин и MDA
Ацетин	Кокaин и heroин
Етилетер	Сви наркотичи
Метилетилкетон	Кокaин
Толуен	Сви наркотичи, кокaин

Најчешћи индикатори који указују на присуство илегалних лабораторија за производњу дрога у одређеној средини су интензивни мириси хемикалија које служе за производњу синтетичких дрога. Неки од њих се могу описати као мириси сирћетне киселине, бензина, разређивача, ацетона, јода, амонијака, алкохола и многих других супстанци које се користе у њиховој производњи. Уобичајено, оне проузрокују иритацију носа, очију и грла. Индикатори који могу указивати на постојање лабораторија за илегалну производњу синтетичких дрога су и висока и неуједначена потрошња електричне енергије у различитим временским периодима, набавка лабораторијских посуда и хемикалија које се користе у производњи, присуство лица хемијско-технолошке, фармацеутске или медицинске струке у одређеним објектима у којима се не очекује њихово

присуство и сл. Значајни показатељи могу бити и пронађене празне кутије од таблета, као и извесне количине самих таблета у непосредној близини лабораторије, велики број филтера за кафу на којима се налазе остаци белог кристала, плинске боце као извори енергије, паковања за литијумске батерије, црвени фосфорни прах, заштитне рукавице, итд. Опрема која је неопходна за производњу екстазија су у уствари предмети за свакодневну употребу, попут ватросталног посуђа, флаша, тегли, епрувета, гумених рукавица, алуминијске фолије итд. Ова опрема се може наћи у апотекама, као и продавницама робе широке потрошње.

Откривање тајних лабораторија и обезбеђење доказа

Када полиција дође до оперативних сазнања о постојању тајне лабораторије, нужно је предузети мере на њеном откривању и демотирању, како би се онемогућила даља производња наркотика, открила и лишила слободе лица која су учествовала у самом процесу илегалне прозводње. У случају проналаска илегалне лабараторије тактички је препоручљиво један период тајно осматрати објект у коме је она лоцирана, и евидентирати сва лица која у њему бораве, на шта се даље надовезује њихово тајно осматрање и праћење. Тиме се може доћи до свих лица која се баве производњом и продајом синтетичких дрога, укључујући и саме организаторе ових делатности. Приликом уласка у лабараторију потребно је обезбедити објект како би се спречило бекство присутних лица. Блокада објекта треба да буде неприметна, а то значи не спречавати лица у покушају уласка у лабораторију, а све у циљу тајности предузетих мера.

Само “лице места”, када су у питању тајне лабораторије за производњу синтетичких дрога, може бити веома ризично место, с обзиром да су на њему присутне разне хемикалије које су често отровне и запаљиве. Полицајци који нису обучени за откривање и демотирање тајних лабораторија и који не носе заштитну опрему, не би требали да улазе у простор за који се сумња да у њему постоји оваква лабораторија. Разна испарења присутна у њима могу изазвати оштећења нерава, очију, коже и респираторног система. Неке хемикалије у реакцији са ваздухом или другим хемикалијама могу прузроковати пожаре или експлозије. У САД-у постоји специјална обука у трајању од неколико недеља на којој се обучавају полицајци за откривање и демотирање тајних лабораторија

у којима се производе дроге. Ова обука обавезно садржи и повремени испитивања како би били сигурни да полицајци нису били изложени токсичном дејству. Жене полицајци су посебно изложене ризику, с обзиром да дејство хемикалија може имати штетан утицај на развој фетуса.

Након обезбеђења лица места заинтересоване грађане треба удаљити, акретање у контролисану зону свести на најмању могућу меру. Неопходно је онемогућити приступ медијима и обавезно контактирати ватрогасце, како би били спремни за брзо реаговање у случају експлозије или пожара. Приликом уласка у лабораторију потребно је обезбедити струјање ваздуха да би се смањио ризик од евентуалне експлозије. У зависности од конкретне ситуације, потребно је утврдити идентитет и извршити провере присутних лица, након чега следи детаљан претрес објекта и лица у њему, као и претрес стана и других просторија затечених лица. Поред дроге и пронађених хемикалија, потребно је одузети и комплетну пронађену документацију, белешке, нотесе, телефонске именике и сл., не занемарујући и чињеницу да се могу пронаћи и трагови папиларних линија. У поступку обезбеђења доказног материјала од изузетног значаја су материјални докази, с обзиром на то да су лични докази доста ретки и непоуздани. То је, пре свега, пронађена и заплена дрога, што се мора доказати одређеним вештачењем. Лица која се у евентуално покренутом кривичном поступку појављују као сведоци углавном су непоуздана и незаинтересована, односно плаше се и налазе у положају зависности од лица против којих је се води поступак.

Супстанце које се пронађу на лицу места нису обележене, а чести су случајеви умишљајног постављања отровних или експлозивних материја, тзв. “клопки” у циљу повређивања полицијских службеника. Полицајци који су обучени за демонтирање тајних лабораторија многе од тих замки могу открити прецизним визуелним прегледом, и пре самог контакта. Не би требало дирати никакве затворене кутије, канте, храну и пиће, зато што могу бити хемијски контаминирани, а приликом уласка не треба активирати електричну инсталацију да би се избегла могућност експлозије.

Сва затечена лица треба задржати у полицији и са њима обавити детаљан разговор на околности производње и илегалног промета пронађене дроге. У овом разговору веома је битно утврдити ко је

организатор производње, ко је власник лабораторије, која се дрога у лабораторији производила, на који начин се лабораторија снабдевала неопходним сировинама и хемикалијама, коме је дрога испоручивана, на који начин и по којој цени.

Неки примери откривања тајних лабораторија намењених производњи екстазија

Прве тајне лабораторије за производњу екстазија откривене су средином осамдесетих година у Немачкој, Холандији, Белгији, Данској и Луксембургу, а у новије време сличне лабораторије су откривене и код нас, као и у нашем окружењу.

Септембра 1997 године заједничка немачко-холандска истрага довела је до заплене 200.000 таблета екстазија и хапшења двојице немаца у близини Ахена. Исте године немачка полиција је открила и размонтирала три тајне лабораторије за производњу ове дроге. Њихове процене су тада биле да се највећа количина екстазија произведе у Холандији, одакле се илегалним нарко-каналима уноси у друге земље ЕУ. Изнет је податак да у Холандији постоје тајне лабораторије које могу произвести и до 100 000 таблета екстазија дневно.

Маја 1998 године полиција у Хагу је ухапсила шест особа и запленила 500.000 таблета екстазија, 250 килограма амфетамина и хемикалија које могу бити кориштене за производњу 2,5 милиона таблета екстазија. Сличне заплене су биле и у другим европским земљама - Ирске, Енглеској, Аустрији. У САД-у је у периоду од 1 октобра 1999 до 29 фебруара 2000 године заплењено 4 милиона таблета екстазија.

Појава екстазија и неких других синтетичких дрога на територији наше земље релативно је новијег датума. Веровало се да се ове дроге у нашу земљу убацују илегалним каналима из суседних земаља, пре свега из Бугарске. Ипак, овакве тврдње су се показале произвољним када су припадници МУП-а Републике Србије 2003 године у Новој Пазови открили прву тајну лабораторију за производњу синтетичких дрога, до тада највећу на Балкану. У тој полицијској акцији, која је трајала скоро годину дана, заплењено је око 2 милиона таблета екстазија и 20 тона амфетамин-сулфата, смесе за производњу екстазија у укупној вредности од око 10 милиона евра. Неке процене говоре да је ова добро организована криминална група од 2000 године, па до њеног откривања

и хапшења у марту 2003, произвела око 31.200.000 таблета екстазија, а да је могућа зарада од његове продаје износила око 50 милиона евра. Резултати ове полицијске акције, која је истовремено спроведена у 35 објеката који су били смештени не само у Новој Пазови, већ и у Старој Пазови, Шимановцима, Врчину и самом Београду, шокирала је ширу јавност, која није ни слутила да се управо у нашој земљи налази највећа лабораторија за производњу синтетичких дрога на Балкану. Сличне тајне лабораторије откривене су у скорије време и у другим земљама у транзицији, где је контрола набавке сировина које се могу злоупотребити за производњу синтетичких дрога много слабија него на западу. Логика је једноставна - због строге контроле рада фармацеутских кућа и промета супстанци које могу бити коришћене за производњу синтетичких дрога, тајне лабораторије се са запада пребацују у земље у транзицији.

Према подацима МУП-а Републике Србије, у 2003-ој години је у Лозници, током једне полицијске акције одузето 50.000 таблета екстазија. Исте године, у Београду је слична акција резултирала запленом 15.564 таблета ове дроге. У 2004-ој години на ГП Градина, у једној заплени одузето је 1.500 таблета екстазија, а у Београду је пронађено и 22.000 таблета амфетаминa.

Претходно наведене, као и бројне друге активности полиције широм света, нису довеле до тога да се могућност набавке екстазија на улици смањи, а његова цена остала је стабилна. Европска унија је и даље највећи произвођач амфетаминa и стимулатора типа екстазија. Производња је под контролом врло организованих криминалних група, које ову дрогу најчешће дистрибуирају друмским и железничким саобраћајем.

Важеће законодавство наше земље не предвиђа ефикасну контролу увоза супстанци које могу бити злоупотребљене у производњи синтетичких дрога. Нови нацрт закона намењеног супротстављању наркоманији, који би требало да уђе у скупштинску процедуру ових дана, врло прецизно регулише ову област и у том погледу је усклађен са законодавством Европске уније.

Уместо закључка

Синтетичке дроге су у последње време све присутније, како у свету тако и код нас, а стручњаци прогнозирају да ће управо те дроге, због ниске цене и лаке доступности, бити доминантне у XXI. веку. Производња,

дистрибуција и продаја синтетичких дрога представљају веома уносан посао и један од основних делова “машинерије организованог криминала”. Ако се овом дода чињеница да су први који пробају новитете са нарко-сцене управо млади, друштвена опасност је још већа. Због тога се наркоманија мора схватити као озбиљан друштвени проблем, како би се што хитније предузеле адекватне мере на плану њеног сузбијања.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Букелић, Ј. (1988), **Дрога мит или болест**. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства Београд.
2. Букелић, Ј. (1997), **Дрога у школској клупи**. Београд: Веларта.
3. Бошковић, М.(1998), **Криминалистика Методика I**. Београд: Полицијска Академија.
4. Вујовић, М. (1999), **Болести зависности код деце и омладине**. Нови Сад: ИПП Змај-Нови Сад.
5. Lee D. Gregory (2004), **Global Drug Enforcement**. London, New York, Washington, D.C. CRC PRESS.
6. Петровић, С.(2003), **Дрога и људско понашање**. Београд: Партенон.
7. Маринковић, Д. (2004), **Идентификација дрога у поступку доказивања њихове злоупотребе**, *Exspertus forensic*, Подгорица, стр. 425-434.
8. Попара, В.(2004), **Дизајнер дроге на нарко сцени**. Безбедност, број 4, стр. 573-585.
9. <http://www.irie-people.com/search/search/.php>, доступан 12. јула 2005 године.
10. [mirror.mup.sr.gov.yu / domino/prventi.nsf/narkotici](http://mirror.mup.sr.gov.yu/domino/prventi.nsf/narkotici), доступан 10. октобра 2005.

ECSTASY – SOME ASPECTS OF ABUSE AND SUPPRESSION

(*Summary*)

Božidar OTAŠEVIĆ

Ministry of the Interior of the Republic of Serbia

Synthetic drugs have reached large-scale usage in the world, the same as in our country, primarily ecstasy. Most researches point to this drug as a dominant problem in 21st century. This drug is produced in clandestine laboratories, which belong to the organized criminal groups. Those laboratories can be set at different secret places. Production of synthetic drugs is inconceivable without some chemical substances called precursors. Daily use of this drug can cause brain damage, unusual psychic dependence, chaotic (disorganized) behaviour, chronic depression and lots of problems in private and social life.